

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİMDALI
FELSEFE

GEORGE BERKELEY'İN ALGI TEORİSİ

PINAR TURAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR

KONYA-2017

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Pinar TURAL		
	Numarası	128101011009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	☒	
		Doktora	☐	
Tezin Adı	George Berkeley'nin Algı Teorisi			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

Pinar TURAL

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Pınar TURAL
	Numarası	128101011009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Felsefe
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. BİRAL KUSPINAR
	Tezin Adı	George Berkeley'nin Algı Teorisi

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan George Berkeley'nin Algı Teorisi başlıklı bu çalışma 22/05/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	BİRAL KUSPINAR	
2	Prof. Dr.	HASAN HASAN BİRCAN	
3	Prof. Dr.	ERKAN ÖZNEVİ	

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Pınar Tural		
	Numarası	128101011009		
		Felsefe		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Bilal KUŞPINAR		
Tezin Adı	GEORGE BERKELEY'İN ALGI TEORİSİ			

Bu çalışmanın amacı George Berkeley'in algı teorisini anlamaktır. Berkeley, radikal bir algı felsefesine sahiptir. O, idealist algı felsefesi ile madde kavramını çürütmüş ve idealar kavramını algının temeline yerleştirerek bilgi teorisini oluşturmuştur. Algı teorisini anlatmak için ise duyular, duyum ve idealar ile başlamıştır. Algı anlayışındaki bir diğer önemli nokta, zihindir. Burada insan zihni ve Tanrı zihni söz konusudur. Berkeley, “var olmak algılanmaktır.” mottosu ile maddeyi hiçleştirilmiş ve algının var olmasını zihnin varlığına atfetmiştir.

Berkeley'i anlamak için kendisinden önceki ve sonraki dönemleri düşünmek gerekir. Berkeley'in algı felsefesinde, Rene Descartes ve John Locke'un önemi büyüktür. Madde ve zihin düalizmini savunan Descartes, madde vurgusunu azaltmış, Berkeley ise maddeyi tümünden yok sayarak, zihnin varlığı üzerine çalışmıştır. Locke ise bilgi anlayışı ile Berkeley'i etkileyen bir diğer filozoftur. Locke'un nitelikler meselesi, ideası ve algısı, Berkeley'in felsefesini oluşturmasında bir adım niteliğindedir.

Felsefede algı nedir sorusu daha çok duyu algısıyla sınırlandırılır ve algının doğası ve onu ilgilendiren süreçler incelenmektedir. Algı nedir sorusunun cevabı bilgi nedir ve nasıl elde edilir sorusuyla yakından bağlantılı olduğu için oldukça önemlidir ve çeşitli algı teorileri mevcuttur. Bu çalışmada, algı teorilerinden duyu verisi kuramları incelenecektir. Bu bağlamda, duyu verisi kuramları adı altında Bertrand Russell ve David Hume incelenmiş ve George Berkeley'in bu filozoflara etkisine bakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Algı, Nitelikler, İdea, Zihin, Tanrı.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Pınar TURAL		
	Student Number	128101011009		
		Philosophy		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	x	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. Bilal KUSPINAR		
Title of the Thesis/Dissertation	THEORY OF PERCEPTION IN BERKELEY			

The purpose of this project is to examine theory of perception in George Berkeley. Berkeley has a radical philosophy about perception. Berkeley rejects material world with his idealistic view; and instead of material reality, he puts ideas into his epistemology as a base. Berkeley starts his philosophy with senses, sensations, and ideas. Another important point in his philosophy is minds. What he means by minds is the minds of people and the mind of God. Berkeley's famous motto "Esse est percipi" refuses material world and the existence of perception for him requires perceiving minds.

In order to understand Berkeley's theory of perception well, it would be better to study and observe the impacts of both Rene Descartes and John Locke on Berkeley's philosophy. Descartes questions the importance of material objects and Berkeley rejects the material world. Locke affects Berkeley in terms of primary and secondary qualities, ideas, and perception.

Perception is limited to sense perception and the nature of the perception and related processes are the studied items. Perception is closely related to knowledge and how we gain it, which makes it significant in philosophy. There are different theories of perception. In this study, sense datum theories will be focused and the effects of Berkeley on Bertrand Russell and David Hume will also be investigated.

Keywords: Exists, Perception, Qualites, Idea, Mind, God.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖNSÖZ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM:

BERKELEY ÖNCESİ DESCARTES VE LOCKE FELSEFESİNDE ALGI ANLAYIŞI

1.1. Rene Descartes	4
1.1.1. Duyuların Yanıltıcılığı.....	5
1.1.2. Descartes Epistemolojisinde İdealar.....	7
1.2. John Locke	8
1.2.1. Locke Epistemolojisinde İdealar	9
1.2.2. Locke Epistemolojisinde Algı	10

İKİNCİ BÖLÜM:

GEORGE BERKELEY'İN FELSEFESİNDE ALGI PROBLEMİ

2.1. Hayatı ve Eserleri	12
2.2. Duyular ve Duyumlar.....	16
2.2.1. Görme	17
2.2.2. Dokunma	21
2.3. Berkeley Epistemolojisinde İdealar	24
2.3.1. John Locke Epistemolojisinde Birincil Nitelikler	26
2.3.2. John Locke Epistemolojisinde İkincil Nitelikler	27
2.3.3. Berkeley Epistemolojisinde Nitelikler.....	31
2.4. Algı.....	39
2.4.1. Zihin.....	39
2.4.1.1. Kendi Zihnimizin Bilgisi	40
2.4.1.2. Diğer Zihinlerin Bilgisi.....	42
2.4.1.3. Aranedencilik	44
2.4.2. Berkeley Epistemolojisinde Tanrı	45
2.4.2.1. Tanrı'nın Varlığının Delilleri.....	46
2.4.2.2. Berkeley Felsefesindeki Tanrı Anlayışının Yol Açtığı Problemler	49
2.4.2.3. Tanrının Sıfatları	53

**ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:
GEORGE BERKELEY'İN ÇAĞDAŞ FELSEFEDEKİ ALGI KURAMLARINA
ETKİSİ**

3.1.Duyu Verisi Kuramları İlkeleri	55
3.1.1. Ortak Faktör İlkesi.....	55
3.1.2. Fenomenal İlke/Görüngücülük İlkesi	56
3.1.3. Temsil İlkesi	56
3.2. Duyu Verisi Kuramları.....	57
3.2.1. Duyu Verisi Kuramları Türleri ve Filozofları	60
SONUÇ	66
KAYNAKÇA	71
ÖZGEÇMİŞ	75

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt. : Aktaran

Çev. : Çeviren

Ed. : Editör

Vol. : Volüm

Yy. : Yüzyıl

Vb. : Ve benzeri

ÖNSÖZ

Çalışmamızda George Berkeley’i seçmemizin en temel nedeni, kendisinin farklı filozof ve eleştirmenlerce farklı anlaşılması olmuştur. Ayrıca, Berkeley, çok eleştiri almasına rağmen, aslında hakkında dilimizde çok çalışma bulunan bir filozof değildir.

Berkeley’in bilgi anlayışını anlamak için onu dikkatli bir şekilde okumak ve anlamaya çalışmak gerekmektedir. Düşüncelerinin sağduyuya karşıtmış gibi görünmesi, üzerinde düşünülmeden eleştirilmesine ve saptırılmasına neden olmuştur. Oysa Berkeley idealizm cephesine önemli katkıları bulunan bir filozoftur. Bu idealizm ise tümüyle onun algı anlayışı ile ilgilidir çünkü bir filozofun algı anlayışı, bilgiyi edinme ve varlık türleri konusunda fikirleri ile çok yakından ilgilidir.

Çalışmamızda, Berkeley’in algı anlayışını, belli başlı filozoflar ve yetişmiş olduğu dönemi ile mukayese ederek anlatmaya çalıştık. Berkeley’i en çok etkileyen iki filozof rasyonalist olan Rene Descartes ve ampirist John Locke’tur. Temel görüşleri farklı olan bu iki filozofun Berkeley’i nasıl etkilediği ve Berkeley’in geliştirdiği algı anlayışı incelenmeye değerdir. Ayrıca, Berkeley’in yaşadığı dönem materyalizmin çok etkili olduğu ve buna bağlı olarak Tanrı’nın ve dinin önemini kaybettiği bir dönemdir. Ahlaki çöküş ve sapkınlıklar Berkeley’i son derece rahatsız etmiştir ve o, bu sonuçların sebebinin materyalizm ve dönemin bilimi olduğunu düşünmektedir.

Berkeley’in algı teorisini anlamak için Berkeley epistemolojisindeki temel kavramları ve onun bunlara yüklediği anlamları bilmek gerekmektedir. Çalışmamızda, bunları anlatmayı ve Berkeley’in algı anlayışını ortaya koymayı hedefledik.

Çalışma boyunca, bilgi, birikim ve desteğini esirgemeyen değerli danışman hocam Sayın Prof. Dr. Bilal Kuşpınar’a teşekkür ederim.

Pınar TURAL
2017

GİRİŞ

Tarih boyunca, her dönemin ya da çağın farklı problemleri olmuştur. Geçmişte doğaya karşı üstünlük kurmaya çalışan insanoğlu, günümüzde de teknoloji ve savaşla mücadele etmektedir. Yani bir şekilde vakit, üstünlük kurma mücadelesi ile geçmiştir. Aslında, üstünlük kurmayı mümkün kılan, tanımak ve bilmektir. Tanımlamak dahi bu anlamda kontrol altına almaktır. Konular her dönemde farklılık gösterse de, temelde belki de insan doğasında olan “bilme isteği”, karşı koyulamayan bir dürtüdür. Bilmek, anlamak demektir; bu da aslında bir şekilde algı ile başlamaktadır. Bu anlamda algı birçok bilimin konusu olmuş ve olmaya da devam etmektedir. “Ne kadar bilebiliriz?”, “Neyi bilebiliriz?” ve “Bilebilir miyiz?” soruları ve buna bağlı olarak da “ne kadarını algılıyoruz?”, “nasıl algılıyoruz?”, “algılarımızın içeriğinin doğruluğundan emin miyiz?” gibi sorular tam olarak üzerinde uzlaşmış konular olmadığı için yıllar boyunca felsefenin konusu olmuştur. Kısıtlı olan insan bilgisi, sonradan fark edilen yanlışlar ya da değişen gelişen teoriler bu soruların cevaplarını hep değiştirmiştir.

Bu çalışmada, epistemolojinin temel sorunlarından olan “algı”, Descartes’ten başlayarak özellikle George Berkeley epistemolojisinde algı bağlamında incelenmiş ve çağdaş felsefede, algı teorilerinden duyu verisi kuramları ile son bulmuştur. Bu bölümde, George Berkeley’in Bertnard Russell ve David Hume üzerindeki etkileri de incelenmiştir.

Çalışma üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölümde modern felsefenin başlangıcı olan 17. yy genel hatları ile tanıtılmış ve Berkeley’in algı teorisinin oluşmasında etkisi olan Rene Descartes ve John Locke felsefelerinde algı teorileri incelenmiştir. İkinci bölüm, Berkeley felsefesine ayrılmış ve Berkeley’in algı teorisi anlatılmıştır. Üçüncü bölümde ise, duyu verisi kuramlarına yer verilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde, George Berkeley’in yaşadığı 17. yy anlatılmaya çalışılacaktır 17. yy, kilise baskısından kurtuluşu temsil etmektedir. Bu dönemde, kilisenin yaptırımlarının yerini, akıl yoluyla sorgulama almıştır. Bu dönemin iki önemli filozofu olan Descartes ve Locke, çalışmanın birinci bölümünü oluşturacaktır. Bilgiye rasyonalist bir yaklaşımla bakan Descartes, algı teorisine duyuların yanıltıcılığı ile başlar ve bilginin ancak akıl yolu ile bulunabileceğini söyler. Onun, Berkeley epistemolojisine, idealer kavramı ile etkilerine bakılacaktır. Descartes için idea, aracısız algılayabileceğimiz tek şeydir ve düşüncenin bir biçimi olarak var olur. Locke ise, Descartes’in rasyonalizmini reddetmiş ve bilginin kaynağının sadece deney olduğunu söylemiş ampirist bir filozoftur. Maddi tözün varlığını savunsa da, öz konusunda agnostik bir yaklaşım sergilemektedir. Locke için idea,

düşüncenin nesnesidir. Locke felsefesindeki birincil ve ikincil nitelikler meselesi, Berkeley epistemolojisi bağlamında incelenecektir. Berkeley'in, Descartes'in düalizmine, Locke'un ise agnostik yaklaşımına ve özellikle birincil niteliklerine bakışı anlaşılmaya çalışılacaktır.

İkinci bölümde, çalışmanın asıl konusu olan George Berkeley yer almaktadır. Berkeley "Var olmak algılanmaktır." mottosu ile epistemolojide idealist bir yaklaşım sergilemektedir. Dolaylı ve direk algı adı altında görme, dokunma vb. duyularımızı ve duyumlarımızı inceler. Maddeyi reddetmesinden dolayı sağduyuya karşı bir filozof gibi görünse de, kendi sistemiyle felsefenin bazı çözülmez sorunlarına ışık tutmuştur. Evrendeki her şeyi idea ya da zihin olarak ayıran Berkeley, zihin hususunda da felsefesindeki çıkmazı Tanrı zihni ile açıklamaktadır. İşte bu bölümde, bu açıklamaları betimlenerek değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Son bölümde, çağdaş felsefedeki algı teorilerinden duyu verisi kuramlarına yer verilecektir. Bu teorileri incelerken üç temel ilkedен hareket edilmektedir. Bu ilkeler; gerçeğe uygun algı, yanılsama ve halüsinasyon halindeki algıyı inceleyen ortak faktör ilkesi, var olma durumunu nitelikler ile belirleyen fenomenal ilke ve algıların içeriğini inceleyen temsil ilkesidir. Filozof olarak da dolaylı realizmi savunan Russell ve çağdaş fenomenalizmin kurucusu kabul edilen Hume incelenecektir.

Üç ana bölümden oluşan bu çalışmada, özellikle üzerinde durulacak kaynaklar George Berkeley'in kendi eserleridir. Bunlar *Yeni Bir Algı Teorisi* (2003), *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma* (1984) ve *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine* (1996) eserleridir. Yani birincil nitelikteki kaynaklara başvurulacak ve çalışmanın, çeviri kitaplar ile orijinal dildeki kitaplar karşılaştırılarak sürdürülmesi hedeflenmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM:

BERKELEY ÖNCESİ

DESCARTES VE LOCKE FELSEFESİNDE ALGI ANLAYIŞI

Modern felsefenin başlangıcı olan 17. yy, felsefe tarihinde önemli bir yere sahiptir. Dünyanın, evrenin merkezi olmadığı görüşü ve evrenin parçalanmasının yarattığı sonuçlar o dönemde etkili olmuştur. 17. yy'da bilim ve insan aklı önem kazanmıştır. Önceki dönemlerde çoğunlukla hâkim olan klasik dünya görüşü sorgulanmıştır. Platon ve Aristoteles gibi Yunan filozoflar tarafından idea diye adlandırılan ezeli ebedi özlerin yerine, bilgi ve bilimi temel alan bir anlayış hâkim olmuştur. İdeaların temsil ettiği mükemmel bütün ve insan aklının bütünü anlamadaki eksikliği anlayışı, hâkimiyetini kaybetmiş ve hakikati anlamakta Rönesans ile beraber insanın gücü vurgulanmıştır. 16. yy'a kadar bilimde ve dolayısı ile bilgi anlayışında astronomi hâkimdir. Sonrasında ise astronomi ile ilgili önemli çalışmaları yapan bilim adamları dönemi etkileyecek buluşlar yapmışlardır. Bu çalışmalar ile Batlamyus'un jeosantrik modeli reddedilmiştir. Dünya'nın Güneş, diğer yıldızlar ve gezegenlerin merkezi olduğunu ve bunların dünyanın etrafında döndüğünü savunan ve aslında temelini Aristoteles'ten alan jeosantrik modelin yerini, zamanla Nikolas Kopernikos'un Güneş merkezli modeli almıştır. Fakat bunun dile getirilmesi bile çok cana mal olmuştur çünkü dönemde kilisenin etkisi büyüktür ve kilisenin yaptırımları katı ve güç merkezlidir. Kopernikos, fikirlerini dile getirirken çekindiyse de sonrasında onun fikirlerini savunan bazı kişiler daha cesur davranmış ve bu, onların öldürülmelerine neden olmuştur. 1600 yılında kopernik modelini kabul eden Bruno, Roma meydanında ateist olmakla suçlanarak yakılmıştır. 1620 yılında Toulouse'ta Vanini, 1621 yılında Paris'te Fontainier ateist olmaktan dolayı yakılmıştır. Benzer durumları İtalyan bilim adamı Galileo da yaşamıştır ve kilise baskısına maruz kalmıştır. Bazı kanlı olaylara şahit olsa da 17. yy değişimi temsil eder ve bilgi artık insandan ve insanın ihtiyaçlarından hareketle var olur. Entelektüel kesinlik sorununun çözümü matematik ve geometride aranmıştır. Özellikle "geometri apriori bilgiye dayanması itibari ile insanın kendi aklının işleyişini bilmesi ve aklın kendisinin düşünmesi olması" itibari ile önemlidir (Cevizci, 2012: 446). Berkeley'in içinde bulunduğu dönem, bu özelliklere sahiptir ve onu etkileyen iki önemli filozof olarak Descartes ve Locke gösterilebilir.

1.1. Rene Descartes

Rene Descartes, modern felsefenin babası olarak bilinir. Descartes, 17. yy'ın başında 1596 yılında doğmuştur ki bu da Bruno'nun yakılmasından dört yıl öncesine denk gelir. Descartes, soylu bir aileye mensup olması dolayısı ile imtiyazlı bir şekilde büyümüştür. 10 ile 18 yaşları arasında La Flecha isimli zamanın önemli okullarından olan Katolik Kilisesi'ne bağlı Jesuit Koleji'nde okumuştur. Bu okul, onun felsefesinin oluşmasında önemlidir çünkü okuldaki eğitiminden memnun değildir. Kilisenin dogmaları, doğrulanmamış bilim ve dönemin net olmayan fikirleri onun eğitimini gölgelemektedir. 1618 yılında, gönüllü olarak Nassau Prensi olan Maurice komutasındaki orduya katılmıştır. Asker olarak kayıt olduğu bu birlikte birkaç yıl geçiren Descartes, görevi sırasında, matematik ve fizik konularındaki yaratıcı yeteneğinin farkına varmasını sağlayacak kişi olan Isaac Beeckman'la tanışmıştır. 1619 yılında, Bavaria Dükü'nün ordusuna katıldı. Bu görevinde iken Ulm isimli küçük bir Alman köyünde kötü hava koşullarından ötürü mahsur kalan Descartes, gördüğü bir rüyanın etkisinden çıkamadı ve hayatının kalanını bilime adamaya karar verdi. Descartes 1644 yılında yayınlanan *Felsefenin Prensipleri*'nde yazdığı Önsöz'de, felsefeden kastının ne olduğunu bir benzetme ile açıklamaya çalışır. “Kökleri metafizik, gövdesi fizik ve gövdesinden çıkan dalların da diğer bilim dalları olan bir ağacın bütünü gibidir felsefe” diyor (Descartes'ten akt. Langton, 2005: 3). Hedefi, bilimleri tek bir çatı altında toplamaktı ve böylece tüm bilimler ve felsefe, sistematik bir bütünlük içinde incelenebilecekti. Ortaya çıkacak sorunların çözümü ise matematikteydi. Bilimler arasındaki nitel farklılıklar nicel farklılıklar gibi görülecek ve böylece matematik bilimler arasındaki uyum için çözüm olacaktı. Ortaçağ Aristocuları, değişimi teleolojik olarak açıklarken ve maddenin forma yaklaşması olarak görürken, Descartes, tüm değişimleri mekanik görmüş ve hareketin ya da değişimin fizik kurallarına tabi olduğunu söylemiştir. Kendini bilimleri bir bütün haline getirmeye adanmış Descartes, ideallerinin peşinden koşmak için babasından kalanları satmıştır. Descartes'in günlük yaşamına baktığımızda, günün bir büyük bir kısmını uyuyarak geçirmesi dikkat çeker. Kendisi, öğle saatlerine kadar yatan ve felsefesini yatakta oluşturan filozof olarak bilinir. Descartes, iyi bir iş çıkarabilmenin yolunun boş boş oturmak olduğunu söylemektedir. Döneminin ahlaki ve politik çatışmalarına da hiç bulaşmamıştır. Üniversitede ders vermeyi de kabul etmemiştir çünkü üniversite hocaları kilisenin baskısı altındadır. Kendini bilgiye adanmış Descartes, felsefesine engel oluşturmaması için evlenmeyi de reddetmiştir. 32 yaşında Hollanda'ya yerleşen ve orada 20 yılını geçiren filozof, Hollanda hükümetinin entelektüel yapısının ve din hususunda toleransının tadını çıkarmıştır. 1622'de, *Dünya Üzerine İnceleme*

isimli eserini tamamlamıştır ve bu eser kopernik hipotezini matematiksel metotla desteklemektedir. Bu sıralarda ise Galileo fikirlerinden dolayı yargılanmaktadır ve kitabı herkesin içinde yakılmıştır. Bunu öğrenen Descartes, kitabı yayınlamaktan vazgeçer. Üç yıl sonra ise, *Yöntem Üzerine Konuşmalar* isimli eserini basar ve bu eser matematiksel metodun fiziğe uygulanması üzerinedir. Günümüzde de bu eser hala çok önemlidir ve bir klasik olarak yerini almıştır. On yıl sonra, 1647'de *İlk Felsefe Üzerine Düşünceler* basılmıştır fakat 1669'da bu kitap okunmaması gereken, yasaklı kitaplar listesine girmiştir. Descartes'in hayatındaki son kayda değer olay, İsveç Kraliçesi Christiana'nın Descartes'i çağırması ve onun felsefesini anlama konusunda yardım istemesidir. Descartes, 1650 yılında zatürreden ölmüştür.

Descartes felsefesini kısaca özetlersek, şüphe felsefenin çıkış noktasıdır. O, şüpheyi kesin bilginin kontrolü olarak algılar. Ne kadar az şüphe duyuyorsak, o kadar çok eminizdir ki bu da kesin bilgiye götürür. Yani, şüpheciliğe sırtını dönmek yerine onu bir yöntem olarak kullanır ve şüphe duyduğu her şeyi sorgulayarak başlar:

Farz edelim ki birinin bir sepet elması var ve o kişi bazı elmaların çürümüş olduklarından kaygılanmaktadır; çürümüş olan elmaları alarak çürümenin yayılmasını önlemek istiyor. Nasıl hareket etmeli? Bütün elmaları sepetten dışarı dökerek başlamalı. Sonra da her elmayı kontrol ederek, sadece sağlam gördüklerini sepete koyarak diğerlerini dışarıda bırakmak gerekir (Descartes'ten akt. Langton, 2005: 4).

Descartes, kesin bilgiye ulaşmak için şüphe ya da zıttı olan kesinlikten yola çıkar. Buradaki kesinlik sadece ifade etmesi zor olan psikolojik yani hislere dayalı bir kesinlik değil, aynı zamanda epistemolojik yani rasyonelliğe dayalı bir kesinliktir. Burada, kesinlikten bahsederken, algı adeta zihindeki o ışık tarafından yönlendirilir. Bu, zihnin gözleri ile görmeye de benzetilebilir (Newman, 2014).

Descartes'in algı teorisini anlamak için duyulardan ve idealardan bahsetmek gerekir. Descartes'in, düalist olmasına rağmen, asıl önem verdiği, somut değil soyut şeylerdir ve o, uyarıcıların işlenmesinin zihin ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

1.1.1. Duyuların Yanıltıcılığı

Descartes, bilgiye rasyonalist bir bakış açısı ile yaklaşır ve algı konusunda ilk söylediği şey duyuların yanıltıcılığıdır. Bunun için birçok örnek verilebilir. Gökyüzüne baktığımızda gördüğümüz güneşin ya da diğer yıldızların aslında gözlerimizle gördüğümüz

kadar küçük olmamasından tutun bardağın içindeki kaşığın kırılmış gibi görünmesine kadar bir sürü örnek vardır. Burada *Meditasyonlar*'da şöyle bir itiraz gelmektedir:

Duyular bizi çok küçük veya uzaktaki nesnelere dair ara sıra aldatıyor olsalar bile, şüphenin pek mümkün olmayacağı daha birçok inanışlar da vardır –mesela, şimdi burada hırkamı giyinmiş halde ateşin karşısında elimde bir kâğıt parçasıyla oturmakta oluşum ve buna benzer diğer şeyler. Ayrıca, bu ellerin veya vücudun bana ait olduğunu nasıl yadsıyabilirim ki (Descartes, 2007: 16)?

Buradaki yakınlık-uzaklık ilişkisi ya da su içinde olma olmama durumu kesinlik konusunda önemlidir, denirse ve bu genellenip, uygun durumlarda, algılanan neyse, duyularımıza da görünen odur, denirse acaba sorun çözülebilir mi? Bu durumda da uygun durumlar kriteri ne olacak sorunu doğar ve duyuların yanıltıcılığı problemi çözülmüş olmaz çünkü uygun durumları belirlemek aslında sınır çizmeyi gerektirir ve tam olarak kavrayamadığımız bir şey konusunda sınırlandırma yapmak çok da anlamlı değildir (Langton, 2005: 5-6).

Duyusal tecrübelerin altını oymak için Descartes'in kullandığı bir diğer argüman rüya argümanıdır. Nasıl ki rüyadayken her şey gerçek gibi görünüyorsa ve rüyada olunduğu fark edilmiyorsa, hayatın da bir nevi rüya olmadığının garantisi yoktur:

Kim bilir kaç kez rüyamda da burada olduğumu, giyinik olduğumu, ateşin karşısında olduğumu görmüşümdür; gerçekte çırılçıplak yatağında yatarken! ... Uyanıklığı uykudan ayırt etmeyi sağlayacak kesin belirti bulunmadığımı o derece açıklıkla görüyorum ki şaşır kalıyorum ve şaşkınlığım neredeyse beni uyanırken uyumakta olduğuma inandıracak raddeye varıyor (Descartes, 2007: 16-17).

Rüya argümanı da, duyuların yanıltıcılığını desteklemektedir ve duyular ile edinilen her inanca ya da bilgiye şüpheyile yaklaşmaktadır. Fakat Descartes'e göre bazı a priori, evrensel gerçekler rüyalarda dahi aynıdır:

İster rüyada ister uyanık olalım, ikiyle üçün toplamı her zaman beş sayısını verecek ve karenin de hiçbir zaman dörtten daha çok kenarı olmayacaktır. Bu denli açık seçik ve göz önünde olan hakikatlerin yanlış ve kesinlikten uzak olabileceğinden kuşkulanan da olanaklı görünmemektedir (Descartes, 2007: 18).

Descartes, yukarıdaki açıklamalara bakılınca apriori, evrensel bilgiyi sorgulamıyor ve açık seçik bilgi gibi görüyor gibi görünse de aslında aklın yanıltıcılığını da sorgular. Burada kötü cin argümanı ile inanılan güvenilen her türlü bilgiye ya da kesinliğe şüphe ile bakar ve

sorgular. Aslında insanların iyilikleri atfettiği Tanrı, onları aldatan kötü niyetli bir cin olabilir. Gök, hava, renkler, biçimler, iki artı ikinin dört etmesi vb. bunların hepsi bu cinin yanıltması olabilir ve bunu hep yapıyor olabilir. Sonuç olarak Descartes felsefesine, yukarıda da bahsedildiği gibi, Tanrı da dâhil her şeyi yıkarak başlar. Tüm bunların sonucunda da açık seçik bilgi olarak, düşündüğünden şüphe duymadığı ve kendi bilinç içeriği ile ilgili olduğu için kandırılmayacağını düşündüğü “ben” i bulur ve baştan yıkıp şüpheyle yaklaştığı her şeyi yeniden inşa eder.

1.1.2. Descartes Epistemolojisinde İdealar

Descartes’e göre direk algıladığımız tek şey idealardır ve direk algının objesi insan zihninin kendi idealarıdır; bizim dışımızdaki nesnelere, duyu organlarımız ya da sinirlerimiz aracısız algının objesi değildir. Descartes için “idea nedir?” sorusunu cevaplamak için onun ontolojisine bakmak gerekmektedir. Descartes ontolojik olarak varlıkları üçe ayırır. Bunlar öz, nitelik ve kiptir. Kipler niteliklere bağlıdır. Beden ve zihin düalizmini savunan Descartes, zihnin doğasının düşünmek olduğunu söyler. Düşünmeyen bir şey için zihin demek imkânsızdır ve onun ontolojisinde zihin, sonlu bir varlıktır ve düşünce de zihnin niteliğidir. Zihnin doğası düşünmeyi gerektirdiği için düşünce, Descartes felsefesinde temel niteliktir. İdea da düşüncenin bir kipidir. Kipten kastedilen şey şudur: bir şey X’in kipi ise, o kip X olmanın bir biçimidir. Bu yüzden düşüncenin kipi olmak demek, düşünce olmanın bir biçimi olmak anlamına gelmektedir. Biraz daha somutlaştırmak için kip bedenle açıklanabilir. Bedenin temel niteliği uzamdır. Şekil ise uzamın bir kipidir. Yani şekil uzam olmanın bir biçimidir. Descartes için, idealar ontolojik olarak öz ve niteliğe göre merdivenin daha altında yer almaktadır. Platon ile karşılaştırsak, Platon’da idealar ontolojik olarak en üst noktadır (Kurt, 2014).

Descartes, ideaları kendi içerisinde ikiye ayırır. Bunlardan ilki basit idealardır. “Düşüncelerin bazıları adeta şeylerin imgeleridir ve bu düşünceleri de bir tek idea terimi karşılar.” (Descartes, 2013: 67). Basit idealar, şeyleri, imgeleri, hayalleri içerir. Örneğin, bir adam, bir ejderha, gökyüzü, bir melek veya Tanrı hakkındaki idealar basit idealardır. İkinci olarak, bazı düşüncelere duygular ve istekler de eşlik eder. Burada düşüncenin nesnesi olan bir idea ve bu ideaya yöneltilmiş bir onay ya da korku gibi ilave bir şey vardır. Kendi başına ideler hakkında ve iradeler ve duygular hakkında yanılmak söz konusu olmaz, sadece yargılar konusunda yanılmama söz konusudur. “İster bir keçi ister bir chimaera hayal ediyorum olayım, birini hayal etmem ne kadar doğru ise diğerini hayal etmem de o kadar doğrudur.” (Descartes,

2013: 67). Yargılardaki en yaygın hata, zihindeki idelerin zihnin dışındaki şeylere uydukları veya benzedikleridir. Burada Descartes temsil ilkesine eleştiride bulunmaktadır.

İdealar, kaynağı bakımından üçe ayrılır. Bunlardan bazıları doğuştan, bazıları dışarıdandır, bazıları da biz icat ederiz. (denizkızı ya da tek boynuzlu at gibi) Dışsal idealar (sıcaklık gibi) algılayan kişiye bağlı degillerdir. Bu ideaların, dışarıdaki temsillerine benzediği kabul edilir ama aslında bu var olmayı bilmekle karşılaştırıldığında şüpheli bir durumdur. Doğal varsayımlar kesin değildir. Burada temsil ilkesine bir eleştiri söz konusudur. Descartes, bunu açıklamak için Güneş örneğini verir:

Zihnimde iki tane Güneş ideası var. Bunlardan birincisi, duyulardan edinilmiş olan ve dışarıdan gelen idealar kategorisine yerleştirilen Güneş'tir. Bu Güneş uzaktan gördüğüm için küçüktür. İkincisi ise Gök Bilimsel hesapların bir ürünü olan yani doğuştan gelen bazı kavramlara dayanan ve büyük olan Güneş'tir. Bu iki idea da benim dışımdaki bir ve aynı Güneş'e benzememektedir. Aklım da beni, doğrudan doğruya Güneş'in kendisinden gelen hiçbir ideanın hiçbir şekilde Güneş'i temsil edemeyeceğine ikna ediyor. Dahası, dışarıdan geldiğini düşündüğüm bu idealar belki de bizdeki keşfedemediğimiz bir yetinin ürünüdür (Descartes, 2013: 73).

Sonuç olarak, algı zihindeki ideaların işlenmesidir Descartes, duygu, duyum ve imgelemi akla atfeder. "Cisimlerin de aslında duyular aracılığı ya da hayal gücü ile değil de salt akılla algılandıklarını ve dokunulup göründükleri için değil, salt anlaşılmış oldukları için algılandığını" söyler (Descartes, 2013: 59).

1.2. John Locke

Deneyelliği savunan İngiliz filozof John Locke, 1632'de Bristol yakınlarındaki Wrington'da doğdu ve 72 yaşında iken, 1704'te hayata veda etti. Bu zamanlar, Kraliçe Anne'nin hükümrancılığının başladığı zamanlara denk gelmektedir. Puritan bir evde büyüdü; sıkı çalışmayı, yalınlığı ve sadeliği düstur edinen bir terbiye aldı. Locke, Oxford Üniversitesi'ndeki öğreniminden önce, klasik dilleri (Latince, Grekçe, İbranice, Arapça) öğrendi. Locke yükseköğrenimini Oxford Üniversitesi'nde yaptı, en çok tabiat bilimleri ile tıp okudu. Doğa bilimleri ve tıp okurken Descartes'in eserlerini de inceledi. Descartes'in düşüncelerine hayran kalmakla birlikte Descartes'in karşıtı olan iki düşünürün, Gassendi ve Hobbes'un eserlerini de inceledi. Doğa bilimcisi Robert Boyle'un deneyci tavrının ve düşüncelerinin etkisinde kaldı. Brandenburg elçilik kâtipliğinden İngiltere'ye döndükten sonra Lord Ashley ile tanıştı ve onun yanında politikaya atıldı. Lord İngiltere'den uzaklaşmak

zorunda kalınca, Locke da ardından Hollanda'ya gitti ve ancak 1689'da dönebildi. Sonraki yaşamı, arkadaşlarının korumasında sürdü.

1.2.1. Locke Epistemolojisinde İdealar

Locke için “idealar düşüncenin nesnelere dir.” (Locke, 2004: 97). Zihinde beliren her şey yani imgeler idealar dır. Locke ideaların kaynağını duyum ve düşünüm den gelenler olarak ikiye ayırır. Bunun dışında bir bilgi kaynağı olmadığını söyler ki bu da Locke'un “tabula rasa” açıklamasıdır. Locke, apriori bilgiyi tümüyle reddeder ve insanların doğduğu zaman boş bir levha gibi olduğunu söyler. Duyum ve düşünüm e ise deneyden gelen bilgi denilebilir. Duyum nesnelere, dış dünyadaki nesnelere duyu lar aracılığı ile algılanmasının sonucunda oluşur ki buna da duyum denir. Ak, sıcak, soğuk vb. bu tür bilgidir. İkincisi ise, zihin sahip olduğu idealar üzerinde çalışırken, kendi içinde yaptığı işlemlerin algılarıdır. Bu idea kaynağı herkesin kendi zihnindedir. Algılama, düşünme, kuşulanma vb. buna örnek olarak verilebilir.

Locke, ideaları basit ve karmaşık idealar olarak ikiye ayırır. Karmaşık idealar, basit ideaların birleşmesi ile oluşur ve bütün basit ideaların kaynağı deneyimdir. Zihin bu basit ideaları ne yapabilir ne de yok edebilir. Basit idealar kendi içerisinde kategorilere ayrılır. Bunlardan ilki, tek duyunun idealarıdır ki isminden anlaşılacağı gibi görme ya da dokunma gibi tek duyu organı aracılığı ile edinilen idealar dır. Mavi renginin algısı ya da bir müzik aletinin sesi buna örnek verilebilir. İkincisi ise, katılıktır. Bu idea dokunma duyusu ile edinilir ve katılıktan daha sürekli olan başka bir idea yoktur. Üçüncüsü ise, birden fazla duyu organı ile edinilen idealar dır. Şekil ve boyut bu tür idealara örnek olabilir çünkü bu tür idealar görme ve dokunma duyuları ile edinilir. Bir diğer basit idea, düşünümün basit ideaları ve hem duyum hem düşünümün basit idealarıdır. Haz, acı, hoşlanma, varoluş vb. bu son tür için örnek olabilir (Locke, 2004: 108-118).

Karmaşık idealar ise basit idealardan oluşmaktadır. Basit ideaları zihin kendisi yapmamıştır; onlar duyumdan ya da düşünüm den gelmektedir. Zihin, karmaşık ideaların oluşumunda aktiftir ve karmaşık idealar şu üç şekilde üretilebilir:

- i. birçok basit ideayı bir birleşik idea da birleştirmek (karmaşık idea)
- ii. basit ya da karmaşık iki ideayı alıp, onları bir tek ideada birleştirmeksizin, ikisinin birlikte bir görünüşünü elde edecek biçimde yan yana getirmek (bağıntı ideaları)

iii. ideaları kendi gerçek varoluşunda onlara eşlik eden bütün öteki idealardan ayırmak (soyutlama) (Locke, 2004: 143)

Nasıl birleşmiş ya da ayrılmış olurlarsa olsun karmaşık ideaların sayıları sonsuz ve çeşitleri sınırsız olsa da Locke bunları üç başlığa indirgemektedir: bunlar kipler, tözler (cisimler) ve bağıntılardır. Kipler, kendiliklerinden var olma olasılığı taşımazlar fakat tözlerin eklentileri ya da etkilenimleridir. Örneğin, “uzay” ve “zaman” tasarımları birer kiptir. Uzay tasarımı, görme ve dokunma duyularına dayanarak elde edinilir. Sayı ve zaman tasarımları da, tasarımların “art arda oluşunu” algı sahibine yaşatan iç deneyin yardımıyla meydana gelir (Gökberk, 1993: 335). Ayrıca üçgen, minnet, kaya vb. sözcüklerinin imlediği idealar da böyledir (Locke, 2004: 144). Locke, kipleri basit ve karışık kipler olarak ikiye ayırır. Basit kipler, aynı basit ideanın çeşitleri olan, başka hiçbir ideayla karışmayan kiplerdir. Düzine ya da yirmilik buna örnek olabilir. İkincisi ise, birçok türden basit ideaların bir karmaşık idea yapmak üzere bir araya gelerek birleşmesinden oluşandır. Renkle şeklin belli bir birleşiminden oluşan güzellik buna örnek olabilir (Locke, 2004: 145). İkinci olarak, tözlerle ilgili karmaşık idealar, kendiliklerinden var olan seçik tikel şeyleri temsil etmek üzere oluşturulan basit ideaların birleşimidir. Locke, tözün bilinmezliği konusunda agnostik bir tavır sergiler. Locke töz hakkındaki bilgisinin bulanık olduğunu söylemekle birlikte onun varlığını asla inkâr etmediğini, kendisinin de madde ve ruhtan oluşmuş bir varlık olduğu için tözün var olduğundan kendi varlığı kadar emin olduğunu belirtmektedir (Çetin, 1995: 61). Tözler, insan ya da koyun gibi kendi başına var olabilen şeylerdir ya da ordu, koyun sürüsü gibi kendi başına var olabilen şeylerin bir araya gelmesi ile oluşurlar. Sonuncu karmaşık ideamız ise bağıntıdır. Bir ideanın başka bir idea ile incelenmesinden ya da karşılaştırılmasından oluşur. Bağıntı ideaları çoğu zaman varlıkların kendilerinden elde edilen idealardan daha açıktır, zihindeki baba ve kardeş ideaların insan ideasından daha açık olduğu gibi. Locke’a göre her varlık diğer varlıklarla sonsuz sayıda bağıntı kurmaya elverişli şekildedir. Örneğin, bir insan aynı zamanda baba, oğul, kardeş, düşman, işçi, patron vb. bağıntıya sahip olabilir. Bu nedenle insanların düşünce ve ifadelerinin büyük bir bölümünü bağıntı idealarını oluşturur (Locke, 2004: 219-223).

1.2.2. Locke Epistemolojisinde Algı

Descartes, algılamanın düşünümün ilk basit ideası olduğunu söyleyerek başlar. Algının gerçekleşmesi için mutlaka zihinde bir değişime yol açması gerekir ve dış organlardaki değişim yeterli değildir. Algı duyum ve düşünümü içerir. Önce bir uyarıcının

duyu organlarını etkilemesi ve zihnin de bunu anlamlandırması gerekmektedir. Locke'un üzerinde durduğu bir başka nokta ise duyum idealarının çoğu kez yargıyla değişmesidir. Locke, burada Molyneux Problemi'nden bahseder: küp ve küre arasındaki ayrımı dokunarak anlayan kör bir adam, gözleri açıldığında bunu dokunmadan sadece görme duyusu ile ayırt edebilir mi? Locke'un cevabı buna hayır olacaktır çünkü duyumlardan gelen ideaların oluşmasında yargı önemli bir rol oynar. Locke'un algı teorisinin dolaylı algı teorisi olduğu söylenebilir. Locke'a göre, etraftaki şeylere direk erişim mevcut değildir. Çevremizi idealar aracılığı ile algılarız. Direk algılanan tek şey kendi zihinsel durumlarımızdır yani idealar. Bazı filozoflar, Locke'un direk bir algı anlayışını yani direk realizmi savunduğunu söylemektedirler. Locke'un dolaylı ya da direk algıyı savunduğu hususundaki kilit nokta ideaların doğalarıdır. İdeanın ne olduğu konusunda üç alternatif vardır. İdealar şeffaf olabilir ki bu da dünyayı algılamak için algıyı bloke etmediği anlamına gelir. İkincisi, idealar yarı saydam olabilir; algıyı bir şekilde etkiler ama belirsizleştirmez. Üçüncüsü ise, ideaların saydam olmadığıdır; algıladığımız her şey sadece kendi idealarımızdır ve dış dünyayı algılamak için idealarından çıkarım yapılması gerekmektedir. Direk realizmin de dolaylı algı teorisinin de kendisine göre sonuçları vardır. Eğer Locke'u dolaylı algı teorisini benimseyen birisi olarak görürsek, dış dünyanın bilgisi konusunda problemler oluşmaktadır çünkü idealar ile dış dünyada var olan nesnelere arasındaki etkileşim doğaları gereği idea ve nesne birbirinden farklı olduğu için sorun oluşturmaktadır. Diğer bir yandan, eğer idealara direk ulaşıyorsa, bu da yanılsamalarda olduğu gibi kendi içerisinde başka problemleri doğurmaktadır. Çoğu filozof Locke'un dolaylı algı anlayışını savunduğunu düşünmektedir. Locke, *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme* eserinin dördüncü bölümünde de, dış dünyanın bilgisinin çıkarım ile mümkün olduğunu açıklamaktadır ve çıkarım yapmak aslında dış dünyanın kesin bilgisine ulaşmak için aracılık etmektedir (Sparknotes Editörleri, tarih yok).

İKİNCİ BÖLÜM:

GEORGE BERKELEY'İN FELSEFESİNDE ALGI PROBLEMİ

2.1. Hayatı ve Eserleri

George Berkeley, Protestan bir ailenin altı çocuğundan ilki olarak 12 Mart 1685 yılında İrlanda'nın Kilkenny bölgesinde doğdu. Babası William Berkeley bir gümrük memuruydu; annesi hakkında çok bilgi mevcut değildir. Berkeley'in dedesi 1634 yılında İngiltere'den İrlanda'ya göç etmiştir. Ancak Berkeley, kendisini hep bir İrlandalı olarak görmüştür. Berkeley'in annesinin ve babasının doksan yaşlarına kadar yaşadıkları ve kendisini hep bir papaz olarak görmeyi arzuladıkları ifade edilmektedir. Berkeley, ilk eğitimine 1696 yılında, 11 yaşında Killkenny'de başladı ve burada dört yıl eğitim gördü. Eğitiminin ilk yıllarında Descartes'in fikirleri ile tanıştığı belirtilmektedir. Mart 1700'de felsefe, bilim ve ilahiyat okumak için Killkerry'den ayrıldı ve Dublin'de Trinity Koleji'ne başladı. O dönemde, kolejde Robert Bayle, Bacon, Newton, Descartes, Locke gibi filozofların eserleri okutulmaktaydı ve bu filozoflar Berkeley'in felsefesinin temelini oluşturmada önemlidir (İmamoğlu, 2014: 15-16).

Berkeley, Trinity Koleji'nde 4 yıllık lisans eğitiminden sonra 1707'de de yüksek lisansını tamamlamış ve aynı kurumda çeşitli aralıklarla 1720 yılına kadar sürdüreceği öğretim üyeliği görevine atanmıştır. Buna göre, 1709'da diyakoz (papaz yardımcısı) olup 1710'da ise papazlığa atanan Berkeley, on yedi yıl boyunca sürdürdüğü öğretim üyeliği sırasında ayrıca kütüphane müdürlüğü (1709), dekan yardımcılığı (1710-1711) ve ilahiyat bölümünde de Yunanca ve İbranice okutmanlığı yapmıştır (Cevizci, 2012: 238). Berkeley, bu süre zarfında üç ana eseri olan *Yeni Bir Görü Teorisine Doğru¹*, *İnsan Bilgisinin İlkelerine Dair Bir Deneme* ve *Hylas ve Philonous Arasında Üç Diyalog* isimli üç ana eserini yazmıştır. 1713'te Berkeley seyahatlerine başladı. O, öncelikle *Diyalogları* bastırmak için Londra'ya gitti ve bu vesile ile oradaki aydınlar ile tanışıp konuşma fırsatını buldu. Berkeley, Swift, Addison, Steel ve Pope ile görüşüp Kraliçe Anne tarafından huzura kabul edildi. 1710 ve 1714 yılları arasında Fransa ve İtalya'da bulundu. 1714'te Londra'ya döndü ve bir yıl sonra yine Fransa'ya gitti. Fransa'da Malebranche ile tanıştığı ve aralarında hararetli tartışmaların geçtiği söylenir. Bazılarına göre ise, gerçekte Berkeley 1715'te Paris'e gitmedi. Fakat kesin

¹ Bazı kaynaklarda Yeni Bir Algı Teorisi olarak verilmektedir. Orijinal ismi ise *An Essay Towards a New Theory of Vision*'dir.

olan bir şey var ise o da Berkeley'in, 1717 ve 1720 yılları arasında İtalya'da olduğudur. Berkeley, tekrar Londra'ya geldikten sonra Dublin'e geçti (Priest'ten akt. Açıköz, 2003: 48).

Berkeley, 8 yıl süren seyahatlerinde birçok birikim ve tecrübe elde etmesine rağmen eser yönünden pek bir şey ortaya koyamadı. *İlkeler*'in ikinci bölümünü kaleme aldığı söylenebilir, ne yazık ki hiçbir zaman eser yayınlanmadı. Bazı Berkeley yorumcuları, onun seyahat esnasında el yazması müsveddeleri kaybettiğini söylemektedir (Sorley'den akt. Açıköz, 2003: 48). Seyahatlerden sonra İrlanda'ya dönen Berkeley, tüm enerjisini yeni bir yöne vermiştir. Onun üniversite öğrenciliği yıllarında, Britanya adasında Hobbes ve özellikle Locke felsefi sistemi revaçtaydı. Avrupa kıtasında ise Descartes düşüncesi hala diri olduğu gibi öğrencileri bu düşünceleri dallandırıp budaklandırmaktaydı. Doğa bilimleri cephesinde ise artık yeni bir bilim, yeni metot ve yaklaşım teorileri uygulanmaya konmuş olup, bu furya sosyal bilimlere sıçramaktaydı. Dolayısıyla, mekanik materyalist evren anlayışı insanı makineliğe yönlendirmekte ve dolayısıyla onun inanç ve değerlerini de şüpheci ateist çerçevede zorlamaktaydı. Britanya'da ahlaki ve dini çöküş yaşanmaktaydı. Berkeley'e göre materyalizm, ateizmin yayılmasının doğal sonucuydu ve dolayısıyla onun olumsuz yıkıcı etkileri ahlak, sosyal ve ekonomik alanlarda gözlenebilmekteydi. 1721 yılında o, Britanya'nın ahlaki ve dini çöküşünü ortaya koyduğu ve buna çözüm aradığı *Büyük Britanya'nın Yok Olmasını Önlemeye Yönelik Bir Deneme* adlı eserini yazmıştır. Berkeley, Hıristiyanlığı yaymak için çok derin arzulara sahip bir filozof ve din adamıydı. Bu arzusu onun hayalî bir politika geliştirmesine neden olmuştur. İngiliz kolonileri arasında kültür seviyesini yükseltmek ve Amerikan yerlilerine Hıristiyanlığı anlatmak için Bermuda adalarında bir üniversite kurmaya karar vermiştir. 1728 yılında projeyi gerçekleştirmek üzere yeni evlendiği eşiyle Amerika'ya gitmiş, İngiliz hükümetinin verdiği sözü yerine getirmesi için üç yıl beklemiş, fakat verilen söz yerine getirilemediği için Berkeley'in bu projesi gerçekleşmemiştir. Bunun üzerine 1731 yılında Amerika'dan dönmek zorunda kalmış, ancak onun bu proje için beslediği umudu, ömrünün sonuna kadar koruduğu belirtilmiştir (Burt'tan akt. İmamoğlu, 2014: 19). Yaşadığı hayal kırıklığı onun ilgisini bir kez daha metafiziksel ve bilimsel konulara çevirmesine neden olmuştur. 1731'de Amerika'dan döndükten sonra *Alpichron* ve *Bir Görü veya Görsel Dil Teorisi, Doğrulanmış ve Açıklanmış (Olarak)* eserlerini yayımladı. 1734'te ise bir kez daha baba ocağı İrlanda'daydı. Yine aynı yıl, Cloyne'e Piskopos olarak atandı. 1752 yılında sağlık durumu kötü olan Berkeley, Oxford'da Christ Kilisesi'ne yeni dâhil olan ikinci oğlu George'u ziyareti içeren uzun süre kalmalı bir yolculuk planlıyordu. Oxford'da Hollywell'de eşi ve kızı

ile birlikte kalmak üzere bir ev tutup birkaç ay orada kaldıysa da, Berkeley 1753 yılı 14 Ocak Pazar günü hayatını kaybetti (Açıköz, 2003: 50-51).

Özetlersek, Berkeley'in 68 yıllık bireysel hayatını beş döneme ayırmak mümkündür. Bunlar:

- i. 1685 ile 1713 yılları arasını kapsayan üç ana eserini ortaya koyduğu ve üniversite hocalığı dönemi
- ii. 1716 – 1720 yılları arası seyahatler dönemi
- iii. 1721 - 1728 yılları arasında Bermuda projesine maddi ve manevi destek elde etmek için Dublin ve özellikle Londra'daki lobi faaliyetlerini içeren dönem
- iv. 1731 ve 1734 yılları arasındaki diğer üç eserini yayımladığı İngiltere dönemi
- v. 1731 - 1752 yılları arasında baba ocağına dönmesi ve Cloyne piskoposluğuna atanması ve din adamlığı kimliğinin ön plana çıktığı dönem.

Berkeley'in kişiliği üzerinde de söylenecek çok şey vardır. Kimi zaman hayallerini gerçekleştiremese de, bu onun yılması neden olmamıştır. Fikirleri ciddi eleştiriler almış hatta dalga konusu olmuştur²; yine de Berkeley sağlam karakteri ile yılmamıştır. Pope, onu “göklerin her türlü erdemine sahip kişi” olarak tanımlar. Berkeley, aynı zamanda çok yönlü, hırslı, azimkâr, güçlü irade sahibi, girişken, atılgan, sosyal, hatip, özverili, estetik ve doğa tutkunu bir yapı ve karakter sahibidir (Sorley'den akt. Açıköz, 2003: 52). Aslında o, ciddi derecede toplumsal bilince sahiptir. Çağının bilim anlayışı ve ürünlerine hayran olduğunu söyleyen Berkeley, hayranlığına rağmen onların sonuçlarının bu derece olumsuz ve yıkıcı olduğu kanaatindedir. Sonuçta, Berkeley hayatının büyük bir kısmını bu olumsuzluklar ile teoride felsefesiyle, hem sıradan birey, din adamı hem de filozof olarak pratikte hayatının çeşitli alanlarında projeleri vasıtasıyla mücadele etmekle harcadı. Bilimin ve teknolojinin hızla geliştiği ama ahlak ve sosyal hayatın günden güne kötüye gittiği zamanlar

² Nazım Hikmet'in tüm nefretini dile getirdiği "Berkeley" şiirine bakılabilir: “İşte senin felsefen: Sen o sarı kırmızı rengini gördüğün, cilalı derisine parmaklarını sürdüğün; parlak, yuvarlak elmaya fikirlerin bir terkibidir, diyorsun!” Berkeley'in “Var olmak algılanmaktır!” sloganına; “Dışımızda bize bağlanmadan, var olan varlığı inkâr ediyorsun!” Birçok sanatçıyı çileden çıkartan Berkeley, aynı zamanda birçok devlet insanına da saç baş yolduruyor. Rus sosyalist devrimci, Ekim Devrimi'nin lideri Lenin, Berkeley'e atıfta bulunup, “öznel idealizmin bir safсата olduğunu söyler: Tımarhane sakini olmayan her sağlıklı insanın; şeylerin, çevrenin, dünyanın, bizim duyularımızdan, bilincimizden, Ben'imizden ve genel olarak insandan bağımsız olarak var olduğunu görebileceğini belirtir.” Dr. Johnson'un önündeki taşı tekmeleyerek: “Onu işte bu şekilde reddediyorum.” demesi, yerinde bir örnek olacaktır. “Yine yukarıdaki metafiziksel koyutuna eleştiri teşkil edebilecek ikinci bir örnek ise, Berkeley'in ziyaretine gittiği Swift'in onu nasıl ki, Berkeley açık kapıdan rahatlıkla geçip odaya girebiliyorsa, kapalı kapıdan da aynı rahatlıkla geçebileceği düşüncesiyle kapıyı açmayarak onu eşikte bırakmasıdır (Gürleyük, 2013: 1).

düşünüldüğünde, Berkeley'in çabalarını anlamak çok da zor olmasa gerek. Berkeley, düşünceleri ile zamanında çılgın olarak görülmüştür, çoğu zaman ise anlayamamıştır. Berkeley'in hayatına bakan bir kişi ilk etapta onun hayatını ve felsefesini eleştirse de, özelde onun hayatındaki olay ve motiflerin ortaya çıktığı şartlar ve durumlar dikkate alındığında bu ilk aşamadaki ani kararlar değişecektir. Örnek olarak katran suyu projesi verilebilir. Cloyne'de katran suyundan yapılan ilaç projesi vardır. Berkeley, bu projenin üzerinde çok uğraşmıştır. İlk bakışta bir din adamı ve filozof olarak onun hastalıklar için bir ilaç kampanyasında bulunması tuhaflık ve saçmalık olarak tanımlanabilir. Gerçekte ise, bu proje yani katran suyu, çoğu profesyonel tıp doktoru tarafından dikkate alındı ve o zamanlarda Cloyne'de doktor olmadığı düşünülürse çok da saçma değildir.

George Berkeley'in eserlerine bakıldığında, kronolojik olarak şu şekilde sıralanabilir:

- i. *Yeni Bir Görü Teorisine Doğru Bir Deneme – An Essay Towards a New Theory of Vision* (1709);
- ii. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Deneme – A Treatise Concerning the Principles of Human Knowledge* (1710);
- iii. *Hylas ile Philonous Arasında (Geçen) Üç Diyalog – Three Dialogues Between Hylas and Philonous* (1713);
- iv. *Harekete Dair – De Motu* (1721);
- v. *Büyük Britanya'nın Çöküşünü Engellemeye Yönelik Deneme – Essay Towards Preventing the Ruin of Great Britain* (1721);
- vi. *Alciphron veya The Minute Philosopher* (1732);
- vii. *Bir Görü veya Görsel Dil Teorisi, Doğrulanmış ve Açıklanmış (Olarak) – Theory of Vision, or Visual Language, Vindicated and Explained* (1733);
- viii. *Analizci – The Analyst* (1734);
- ix. *Soruşturmacı – Querist* (1735);
- x. *Felsefi Düşünceler Zinciri – Siris: A Chain of Philosophical Reflexions* (1744);

xi. *Muhtelif Konuları İçeren Bir (Dizi) Yazınlar – A Miscellany Containing Several Tracts* (1752)

Bu çalışmada özellikle ilk üç eser üzerinde çalışılmıştır çünkü bu üç eser Berkeley'in epistemolojisini anlatmaktadır. *Yeni Bir Görü Teorisine Doğru Bir Deneme* isimli eserde, görme ve dokunma duyusunun mekân algısı ile birleştiği, görme ve dokunmanın mekânı oluşturduğu, bu iki duyuyla algılanmayan mekânın ise boş ve anlamsız bir soyutlama olduğu belirtilmiştir. Görme ile dokunma arasında bir karşılaştırma yapılarak, görme duyusunun gerçek nesnelere zihin dışında olmadığı düşüncesine ulaşılmıştır. *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Deneme* isimli eserin giriş kısmında soyut genel ideaların bir eleştirisi yapılmakta ve daha sonraki bölümlerinde ise maddi tözün yokluğu gösterilmeye çalışılmaktadır. O, burada bilgimizin içeriğinin idealar olduğu tezinden yola çıkarak, duyu yoluyla bilinen tüm nesnelere yalnızca idealar olarak var olduklarını ortaya koymaktadır. *Hylas ile Philonous Arasında Üç Diyalog* ise *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine Bir Deneme* eserindeki düşüncelerin gündelik bir dille anlatıldığı ve teknik terimlerin hemen hemen hiç kullanılmadığı diyalog tarzında yazılmıştır ve septisizm, materyalizm ve ateizm çeşitli şekillerde eleştirilmiştir (İmamoğlu, 2014: 17-18). Diğer eserlerde ise farklı konulara yer verilmiştir. Bu eserlerde, ahlak ve siyaset felsefesi ve dini konular hâkimdir. Aslında, Berkeley'in epistemolojisinde de asıl amaç din ve ahlak konuları ile ilgilidir.

2.2. Duyular ve Duyumlar

Yeni Bir Görü Teorisine Doğru Bir Deneme isimli eserin ana konusu, görme ve dokunma duyularıdır. Burada, matematik ve optik bilimlerine eleştiriler sunulur ve özellikle “görme” optik bilimine meydan okunarak açıklanır. Kitabının ilk cümleleri şu şekilde başlar: “Buradaki amacım; nesnelere uzaklığı, boyutunu ve konumunu görme duyumuzla algılama biçimimizi göstermek; buna ek olarak görme ve dokunma duyusu arasındaki farkları ve ortak noktaları ele almaktır.” (Berkeley, 2003: 11). Berkeley'in buradaki amacını anlayabilmek ve Berkeley'in algıdan ne anladığını anlamak için üzerinde durulması gereken önemli kelimeler dolaylı algı ve direk algıdır. Bu ifadeleri anlamak, duyular ve duyumların Berkeley'deki görevlerinin anlaşılmasını sağlar. Direk algıdaki aracısız idealar, aynen “böbreğimiz ya da ciğerlerimiz gibidir; yani tümüyle organik ve doğaları gereği fizikseldirler. Bu türden direk idealara Berkeley, duyum der.” (Schwartz, 1995: 220). Bu idealar zihinsel süreçlerden geçiyor ise bunlar artık direk olmaktan çıkar. Buradaki belirleyici unsurlar bilinçlilik hali ve aracı ideaların olup olmadığıdır. İdeaları manipüle ettiğimizde oluşan zihinsel süreçler, aslında

kişinin bilinçli olduğunun göstergesidir. Bu durumda denilebilir ki, dolaylı idealarda kişi bilinçlidir. Dolaysız idealarda ise, böbreğimizin çalışması gibi, otomatiklik vardır. İkinci bir durum ise, aracının olup olmamasıdır. Bunu görme deneyimine uygularsak direk görme şu şekilde ifade edilebilir:

O objesi, S kişisi tarafından t zaman diliminde, aracısız olarak görülüyor. Şu durum ise doğru olmaz: R objesi t zamanda S kişisi tarafından görülmesi şartı ile; O, S tarafından t zamanda görülür. Burada R ve O objelerinin aynı olmaması şartı vardır. Burada obje ifadesi aslında kapsamlıdır yani olayları, süreçleri, durumları, nitelikleri ve kişileri kapsayabilir (Pappas, 1987: 196).

Dolaylı görme de ise durum farklıdır ve O objesini gördüm diyebilmek için R şartı aranır. Her iki durumda da görme, koklama, vb. duyuları devreder. Duyular, aktif yapıda değildirler ve direk ideaların algılanmasını sağlar. Algıda duyular, duyumlar ve bunları anlamlandıran zihin üçlüsü devreder. Duyumlardan önce duyular gelir.

Berkeley, *Yeni Bir Görü Teorisine Doğru bir Deneme* isimli kitabına görmeyi anlatmak için uzaklığı açıklamak ile başlar ve burada uzaklığın aracısız algılanamayacağı üzerinde durur.

2.2.1. Görme

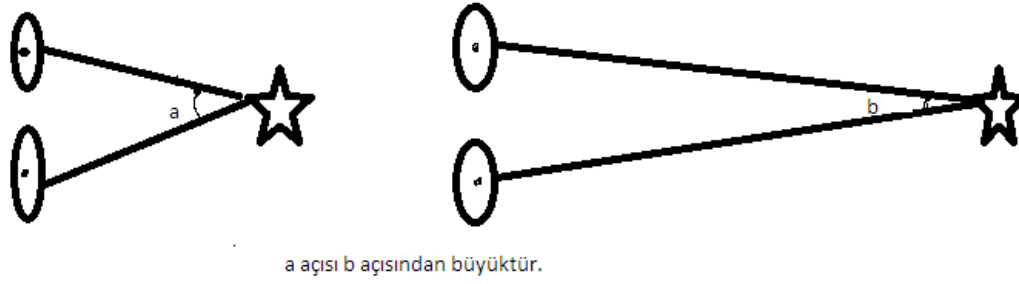
Görmeyi anlamak için uzaklığı anlamak gerekmektedir. Uzaklık ideasındaki süreçlerin, diğer görsel deneyimlerdeki süreçlerle aynı olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Bu konuya Berkeley, uzaklığın kendi başına görülemeyeceğini söylemekle başlar yani uzaklık direk algılanmamaktadır. Bu durumda bu aracı nedir sorusunun cevabı ise deneyimde yatar. Mesafe demek gözler ile nesne arasındaki uzaklıktır ama bu kısa olsa da uzun olsa da mesafedir ve uzaklık ideasını veren deneyimlerdir. Uzaklığın direk olarak algılanmadığını yani bu tür algıda aracı idealar olduğunu söyleyen Berkeley’i dil benzetmesi ile anlamak daha kolay olacaktır. Berkeley, uzaklık modelini dil anlama teorilerine benzetir. Berkeley’in dil teorisi Locke ile oldukça benzerdir: bir kişiyi anlamak için iki şey gerekir. İlki, kişinin ne dediğini duymak lazım yani algı için duyulara ihtiyaç vardır. İkincisi ise duyulan sesin hangi ideayı temsil ettiğinin anlaşılmasını sağlayan deneyim gereklidir. Örneğin, otobüs ideası aracısız direk algılanan bir şey değildir; algılamak için aracı ideaya ihtiyaç vardır. Buradaki dolaylı aracı idea otobüs dendiğinde oluşan sestir. Bu ses duyulmadan algı gerçekleşemez ama tek başına sesi duymak da yetmez. Zihnin bunu anlamlandırması gerekir. Her nasıl ki kelimeler

objeleri temsil ediyorsa, direk idealar da, direk algılanmayan ideaların temsilini oluşturur. Bu, zihnin deneyime dayalı bağlantı ya da çağrışım oluşturmasının sonucudur (Braund, 2007: 54). Bir şeyi algılayabilmek için duylara ve bunları anlamlandırmaya ihtiyaç duyarız. Peki, bu bilimin öngördüğü şekilde midir? Yani görmenin gerçekleşebilmesi için gerekli olan uyarıcılar, çizgiler, açılar vb. ifadeler midir?

Bu soruların cevabı olumsuzdur. Burada Berkeley, çizgiler ve açılar aracılığı ile geometrik açıklamayı yadsır. Geometri ve optik bilimlerine dair açıklamaları şöyledir:

Geniş açı ile yakın mesafe arasında, dar açı ile uzun mesafe arasında bir ilişki vardır. Optik eksenler ne kadar yakında çakışırsa açı o kadar büyüktür ve ne kadar uzakta çakışırsa aralarındaki açı o kadar küçüktür. ... İkinci bir yol ise, gözbebeğinin genişliği ile bağlantılıdır. Bu yol, görünür noktadan çıkıp gözbebeğine düşen ışınların fazla ya da az ayrılmasıdır. Ayrık ışınların geldiği nesne yakında, ayrık olmayan ışınların geldiği nesne uzakta algılanır. Görünür uzaklık arttıkça ışınların ayrılımı azalır. Işınlar gözbebeğine paralel geldiğinde mesafe sonsuzdur (Berkeley, 2003: 12).

Optik biliminin açıklamakta güçlük çektiği noktalardan birisi tek nokta argümanıdır. Çoğu bilim adamı, mesafeyi ya da uzaklığı nasıl hesapladıklarını açıklamakta zorluk çekmiştir. Bu argümana göre, göze dik gelen ve çizgisel olan uzaklık, mesafe kısa da olsa uzun da olsa gözde aynı noktada yer alır. O zaman optik açılar ile kısa ya da uzun yorumlaması yapmak anlamsızdır. Burada aslında Descartes'a da eleştiri söz konusudur. Descartes da, mesafeyi geometrik çıkarımlar yapmak olarak ifade eder. Tek nokta argümanını da iki tane göze sahip olmamız ile açıklar. Ona göre, iki göz objeye yönelir ve iki gözden çıkan ışın objede birleşir. Eğer obje yakın ise, birleşen ışınların açısı geniş olacaktır. Açının dar ya da geniş olmasına göre uzaklığa karar verilir. Açı ne kadar büyük ise obje o kadar yakındır. Bu açıya göre karar verme durumu da aslında insan doğası gereği herkes de vardır. Descartes, bu durumun öğrenilen bir şey olmadığını şu benzetme ile açıklar. İki elinde de çubuk olan kör bir insan olsun. Elindeki çubukların ucunu bir objede birleştirip üçgen oluşturduğunda elindeki çubuklar sayesinde uzaklık fikri edinmektedir. Ellerinin birbirine ne kadar yakın olduğu sayesinde buna karar verir ve üçgenin oluştu yerdeki açıyı algılar. Bu her insanda olan doğal bir geometridir (Grush, 2000: 4). Genel olarak uzaklığı görmek de buna dayanır. Her insanda doğal bir geometri vardır ve göze düşen açıya göre uzaklık algısı oluşur.

Yukarıdaki resimle açıklanan teori Berkeley tarafından eleştirilir. Teori iki gözden çıkan ışınların cisimde tek noktada birleşmesine dayalıdır. Bu durumda gözlerden birisi kapalı olduğunda görmenin gerçekleşmemesi gerekir. Fakat gözlerden birisi kapalı olsa bile görme gerçekleşir. Bilim adamları, bu kuralı yeniden düzenlemiştir. Bir objeye gelen ya da ondan yansıyan ışın, gözümüzün üstünde keskin bir şekilde kırılır. Objeye uzaklaştıkça açının gözdeki kırılma açısı azalır. Bu kurala göre cisim uzaklaştıkça, açı küçülecektir ama bir noktadan sonra açı değişmesine rağmen cisimdeki değişim görülmez. Berkeley, bu görme teorilerinin hepsini reddeder çünkü bir cisim uzakta diyebilmek için bunu açılarla ifade etmek yerine, algıya neden olan dolaylı idealara yer verilmelidir. Berkeley, bu durumu şu şekilde özetler:

- i. Bazı idealar diğerleri aracılığıyla edinilir. Örneğin, bir başkasının aklındaki arzular görülebilir. Bunu direk olarak yapmak mümkün değildir çünkü kimse başkasının zihin içeriğini dolaysız göremez ama herkes kişinin yüz ifadeleri sayesinde, görme duyumunu kullanarak arzuları algılayabilir. Ya da utanç hissini yüzdeki kızarıklık ile görmek mümkündür.
- ii. Özü algılanmayan hiçbir idea, bir diğerinin anlaşılmasında rol oynayamaz. İnsan yüzündeki kırmızılık görülmez ise, utanç duyduğu anlaşılmaz.

Bu maddeler göz önünde bulundurulduğunda, varılan sonuç şudur: uzaklık aracısız anlaşılabilir çünkü uzaklık tek başına kavranamaz ve matematikçilerin kullandığı doğrular ya da açılar da algılanabilir değildir. Bu cümleyi açıklamak için Berkeley, “Dünyadaki tüm matematikçiler bana bazı doğru ve açılar aklımda uzaklık ideasını doğurduğunu söylese bile, böyle kavramların bilincinde olmadığım sürece matematikçilerin çabası boşa gidecektir.” der (Berkeley, 2003: 14). Gerçekte de, doğru ya da açı matematikçilerin hipotezlerindedir. Birçok bilim, matematik kurallarının üzerine kurulduğu için bunları sorgulamaksızın var kabul eder ve en büyük sistemler o kurallar üzerine kuruludur. Uzaklığın optikle

açıklanmasını reddeden Berkeley, uzaklık nedir sorusuna tabi ki cevap vermek durumundadır ve buradaki kritik soru bahsettiği aracının ne olduğudur. Zihin, uzaklık ideasına ulaşmak için başka idealardan faydalanır ve bu idealar direk idealardır. Diğer bir ifade ile, bir şeyi algılamak mutlaka ki onun farkında olmak gerekir. Ama farkındalık açılar ya da ışınlarla ilgili değildir. Açılar ve ışınlar çözüm değilse, o zaman kişinin uzaklık yargısına nasıl sahip olduğu sorusu doğar. Bu sorunun cevabı, belli ipuçlarını zihnin yorumlamasıdır. Bu ipuçları nedir ve zihin bunları yorumlarken nasıl bir yöntem izler soruları cevaplanması gereken sorular arasında başta yer alır. Zihin uzaklığı yorumlarken, alışkanlığa dayalı bir sistemle çalışır. Bu alışkanlıklar ise üç ipucu sayesinde. Birincisi, farklı mesafelerdeki nesnelere bakarken gözler farklı şekildedir. Farklı mesafeleri algılamak gözlerimizin bakış yönü değişir “Zihin göz hareketlerinden doğan hissi algılar ve bu hissi uzaklık yakınlık ile bağdaştırmaya başlar.” (Berkeley, 2003: 14). Burada zorunlu bir ilişki yoktur ama alışkanlık söz konusudur. Berkeley’in burada üzerinde durduğu şey, göz hareketlerinin uzaklıkla ilgili bir idea vermediği ama zihnin alışkanlıklar sonucu her x gerçekleştiğinde y ideası oluşur alışkanlığına dönüştüğü ile ilgilidir. İkinci olarak belirsizlik kavramı uzaklığı açıklamada oldukça önemlidir ve Berkeley, belirsizlik kavramını açıklayan optik kurallarının çeliştiği kanısını öne sürer. Belirsizliğe göre, göze yaklaştırılan bir cisim giderek belirsizleşir. Bu bağlantıya göre, “belirsizlik ne kadar fazlaysa uzaklık o kadar azdır ve belirsizlik ne kadar az ise nesnenin gözden uzaklığı o kadar büyüktür.” (Berkeley, 2003: 17). Bir cismi gözümüze doğru yaklaştırdıkça belirsizliğin arttığını görebiliriz. İyice gözünüzün dibine bir cisim koysanız, ne kadar belirsiz olduğunu göreceksiniz. Fakat bir cismi belli bir konumdan sonrasında uzaklaştırdığınızda da belirsizliğin arttığı görülecektir. Bu durumda, optik açılar, aradaki mesafe gibi ifadelerden ziyade zihnin bunları nasıl yorumladığı üzerine düşünülmelidir. Her mesafe artışında cisim daha belirgin olsaydı, çok uzaktaki cisimleri çok net görmemiz gerekirdi ama durum böyle değil. Demek ki; uzaklık ifadesi bu açılar ya da mesafeyi yorumlamadır ve uzaklık ifadesini bize veren zihindeki idealardır. Belirsiz görüntünün kendisini algılayan göz ya da daha doğrusu akıl, buna yol açan sebepleri düşünmeden, aynı derecede belirsizliği aynı derecede uzaklıkla birleştirir. Optik bilimciler, cismin beyne uzaklığını açılar ve doğrularla açıklamaktan ziyade belirsizlik kavramı ile açıklasalar, görme algısını anlayabilirlerdi. Burada da Berkeley’in kastettiği, açılarla açıklanan belirsizlik değil, aklın tecrübe sonucu yorumladığı belirsizliktir. Üçüncü olarak, optik bilimine göre bir cisim göze yaklaştırıldığında belirsizleşir ve bu durum da ışığın yayılma ya da kırılma açıları ile açıklanır ama göze yaklaştırılan bir cisim, o cisme odaklanarak takip edilirse en azından bir süreliğine daha belirgin halde görülür. Optik açılar değişmeye devam etmesine

rağmen, belirsizlik odaklanma ile değişmektedir. Bu durumda belirsizlik kontrol edilebilir hale gelmekte bunu kontrol eden de odaklanmak yani zihin olmaktadır.

Berkeley, yukarıdaki söylediklerini kör doğan ve sonradan gözleri açılan kişi örneği ile açıklar. Görmeye başlayan kişi, başlangıçta mesafeyi görme duyusu ile algılamaz. Uzak ya da yakın cisimler kafasının içindeymiş gibi gelir. İpuçlarını bağdaştırma sonucunda yorumlayan zihin, uzaklık ideasına ulaşır. Bu ise zorunlu bir bağlantı değildir ve Descartes'in dediği gibi apriori bir bilgi ya da özellik de değildir. Zihin, zamanla deneyimleri sonucu bu bağlantıya ulaşır ve bu ipuçları aracılığı ile uzaklık ideasını edinir. Berkeley' e göre, doğuştan edinilmiş hiçbir bilgi yoktur ve algıda da bu durum geçerlidir; sadece alışkanlığa dayalı tekrarlar söz konusudur. Bu yüzden, gözleri açılmış kişinin uzaklık algısına sahip olması için tecrübeye ihtiyacı vardır. Yoksa ilk anda bu bağlantıyı kuramadığı için her şey zihninin içinde gibi gelir ve uzaklık da buna tabidir.

2.2.2. Dokunma

Uzaklık üzerinden görmeyi açıklayan Berkeley, dokunmayı açıklamak için de uzaklık üzerinden gider. Uzaklığa dair ilk söylenen, uzaklık algısının aracısız gerçekleşemeyeceğiydi. Bu bölümde ise buna, uzaklığın sadece dokunma duyusu ile algılanabileceği eklenecektir. Aslında, uzaklık görülemez. Retinadaki bilgiye baktığımızda oradaki ışık iki boyutludur ve uzaklık yargısı yani herhangi bir uzaklıktaki herhangi bir obje üç boyutludur. Görme alanındaki objelerin uzaklık yargısı için nasıl üçüncü boyut kazandıkları Berkeley'in cevaplamaya çalıştığı sorulardandır. Berkeley'in daha önce ifade ettiği gibi, uzaklık direk olarak algılanmaz, başka idealar aracılığı ile algılanır. Burada bahsedilen dolaylı idea da dokunma duyusuna ait idealardır. Bu yüzden Berkeley, "uzaklığı hissederiz ama asla görmeyiz. " der (Braund, 2007: 58-59). Burada görme, dokunma için pragmatik bir görev üstlenmektedir. Direk görme deneyimleri, dolaylı uzaklık algısı için ipuçlarını oluşturur. Geçmişteki bağlantılar sayesinde alışkanlık üzerine kurulu olan zihin, retina bilgisini ve göz hareketlerinden oluşan kinestetik bilgiyi, hareket ve dokunma yolu ile kazanılan dokunma duyumu ile birleştirir. Retinada derinliğe dair bir özellik olmadığı için, dokunma duyumu, dolaysız görme deneyimine mekân özelliği yani üçüncü boyut kazandırır (Braund, 2007: 61).

Berkeley, görüntü ideasının dokunma ideası ile çok karıştırıldığını belirtmektedir. Bir nesnenin birden fazla uzamı ve şekli olduğunu düşünmek tuhaf olacağı için dokunarak hissedilen uzamın ve şeklin görüldüğü sonucuna varılmaktadır. Berkeley bu sonuca karşı çıkar ve ona göre bir nesne hem dokunularak hem de görülerek hissedilmez ve bu iki duyuya

ait ortak noktalar yoktur. Direk ve dolaylı olmak üzere iki çeşit görüntü objesi vardır. Direk olan görünür büyüklüktür ve bunun aracılığı ile görünen, dokunulur büyüklüktür. Her ikisinin de kendisine özgü büyüklüğü ve uzamı vardır. Ne demek istendiği bir örnek ile açıklanabilir. Ay, ufukta gerçekte olduğundan daha küçük görünür. Yani biz Ay'ı farklı büyüklüklerde görürüz. Aslında, Ay, belli bir büyüklüktedir ve bu değişmez; bu dokunulur büyüklüktür. Farklı zaman ve mesafelerde Ay'ı farklı büyüklükte görmek ise görünür büyüklüktür. Görünür nesne, dokunulur nesneye yaklaştıkça ya da ondan uzaklaştıkça değiştiği için, değişmez ve belirli hiçbir büyüklüğü yoktur. Öyleyse ne zaman herhangi bir şeyin, örneğin bir ağacın ya da bir evin büyüklüğünden bahsedilse, kastedilen, direk olmasına rağmen çok az dikkat edilen görülür uzaklık değil; dokunulur büyüklüğü olmalıdır. Dokunulur nesnelerin büyüklüğü doğrudan algılanmaz; karışıklık ya da seçiklik, bulanıklık ya da dirilikleri açısından görünür büyüklüğe göre algılanır. Örneğin, bir kule ile bir insan uygun uzaklıklara yerleştirildikleri zaman, az çok aynı görünür büyüklükte olabilirler. Ama bu nedenle aynı dokunulur büyüklükte oldukları yargısına varılmaz. Yargılar, bir dizi deneysel etmen tarafından etkilenir. Bununla birlikte, bu durum bir nesneye dokunulmadan önce dokunulur büyüklüğünün görünür büyüklük tarafından anlaşıldığı olgusunu değiştirmeyecektir. Yine de görünür büyüklük ile dokunulur büyüklük arasında hiçbir zorunlu bağıntı yoktur; her iki duyuya ait ortak bir idea ya da his yoktur. Direk görme nesnelere ışık ve renklerdir ve başka hiçbir direk algılanan nesne yoktur (Copleston, 1964:208-210).

Görünür nesnelerin Berkeley'in düşüncesini desteklediği ortadır. Aslında büyük ev küçük araba derken kastedilen zihnin içindedir ve direk algıdır. Dokunulur nesneler düşünüldüğünde, zihnin dışında gerçekte var olan sabit özellikleri olan nesneler anlaşılmaktadır. Aslında Berkeley, bu tür nesnelerin varlığını kabul etmez ve ilerleyen bölümlerde bu konuya ayrıntılı bakılacaktır.

Başka bir Ay örneği ise farklı zamanlarda Ay'ı farklı görmeye alakalıdır. Akşamları gökyüzündeki Ay'a bakıldığında, Ay'ın ufukta ve tepede olduğu zamanlarda farklı büyüklükte görüldüğünü herkes tarafından bilinir. Bunun nedeni ise atmosferi oluşturan parçacıkların, nesneden göze gelen ışınları kesmesi ile ilgilidir. Ne kadar çok hava var ise, o kadar çok ışık kesilir. Bunun sonucunda nesne soluklaşır. Ufuktaki Ay ile olan mesafe tepedeki Ay'dan daha fazladır ve daha çok ışık kırılır. Böylece ufuktaki Ay daha soluktur ve daha büyük görüldüğü düşünülür. Bu durumda Berkeley şu çıkarımları yapmanın yanlış olmadığını söyler:

i. Algılanmayan bir şey algımıza bir şey sunamaz. Büyüklük ideası, algı gerçekleşmeden söz konusu olamaz.

ii. Büyüklük ideası sürekli aynı kalan değil, değişen bir şeydir. Ay örneğinde bu açıktır.

iii. Büyüklük Ay'ın ufka yakınlığına bağlı olarak kaldığı için görülür şekil ya da büyüklük olamaz. Bu nedenle gerçek sebep, göze ulaşan ışınların seyrekliğinden oluşan ve solukluk olarak adlandırılan görüntünün etkilenmesi veya değişmesidir (Soluk görüntü, nesnenin uzaklığı sebebiyle göze çok az sayıda ışın ulaştığında oluşur.) (Berkeley, 2003: 41).

Görünür ve dokunulur büyüklük ifadeleri ile bilinen görme kuramlarını reddeden Berkeley'e cevaplar gelmiştir. Berkeley kendi kitabında Dr. Wallis'in cevabından bahseder. Wallis'in görüşü şu şekildedir:

Nesnelerin büyüklüğüne, sadece optik açılar ile değil, bu açıların uzaklıkla olan bağlantısı sayesinde karar veririz. Böylece uzaklık artıyor görünmesine rağmen açı sabit kalsa ya da azalsa da nesne büyük görünür. O zaman uzaklığı hesaplamak için tek yolumuz arada bulunan nesnelerin sayısı ve uzamdan faydalanmaktır. Ay, ufukta görüldüğünde, göz ve en uzak ufuk noktası arasındaki tarlaların, evlerin vb. çeşitliliği ile geniş alan ve deniz, akla büyüklük uzaklık fikrini getirir. Bunun sonucunda görünüş büyür. Dr. Wallis'e göre bu, çapı bir zerre bile daha uzun olmayan ufki aya aklın yüklediği olağandışı genişliğin gerçek sebebidir (Berkeley, 2003: 45).

Berkeley, bu iddiaya hemen cevap verir. Berkeley'e göre, uzaklık hissini veren aradaki nesnelere ve bu uzaklık hissi akla büyüklük ideasını getiriyorsa, buradan ufki aya bir duvar arkasından bakıldığında ayın olduğundan daha büyük görünmemesi gerektiği çıkarılır. Çünkü duvar tüm deniz ve kara manzarasını keser ki aksi takdirde görünür uzaklık ve böylece ayın görünür büyüklüğü artacaktır. Kime sorarsanız sorun, göz ile ufuk arasında başka nesnelere olsa da olmasa da ufki aya bakan kişi onu normalden büyük görür. Dahası ise, doktorun görüşü Ay'ın bazen büyük görünmesini açıklayamaz. Sonuç olarak, doğrudan görülenlerin birçok durumda sadece ışık, renk, gölge, solukluk, belirginlik, belirsizlik olduğunun bilinmesi gerekir. Tüm bu görüntü objeleri sadece akıldadır, uzaklık ve büyüklük gibi harici değildir (Berkeley, 2003: 46).

Berkeley, büyüklükle ilgili, uzaklıkta olduğu gibi kör doğan ve sonradan gözleri açılan kişi örneği verir:

Bu kişi, görüntü hissini dokunma hissiyle bağlantılı olarak algılamaz. Nesnelere algılaması tamamen zihinde gerçekleşir. Öyleyse kişi, bir kuleyi başparmağıyla ya da eliyle tüm gökyüzünü kapattığında; parmağın ve elinin kule ve gökyüzü ile aynı büyüklükte olduğuna karar verebilir. Görünür ve dokunulur objeler arasında aklımızda oluşan bağlantılar ve alışkanlıklardan dolayı, iki nesnenin nasıl yanlış algılandığına bakın (Berkeley, 2003: 48).

Yukarıdaki örnekler düşünülürse Berkeley, görünür ve dokunulur objeler arasında net bir ayırım yapar ve ikisine ortak bir idea yoktur. Berkeley, uzaklığın direk görme ile algılanmadığını söyledikten sonra, aracı nedir sorusuna dokunma deneyimi diye cevap verir. Berkeley'e göre, uzaklık asla görülemez; uzaklık hissedilir. Bu hissetme de öğrenilen bir şeydir. Aslında öğrenme dediğimiz alışkanlık oluşturmaktır. Direk olan görsel deneyim dolaylı olan mekân algısıyla duysal bir işaret gibi görev yapar. Geçmişteki çağrışımlar ile oluşan alışkanlık, retinadaki bilgiyi (göze gelen ışınları) ve kinestetik göz hareketlerini (yakınsama gibi) hareket ve dokunma ile elde edilen dokunma duyumu ile birleştirir. Gözde üç boyutluluğa dair bir bilgi olmadığı için, dokunma duyumu direk olan görsel deneyime mekân özelliği yani derinlik özelliği kazandırır. Yani üç boyut algısı, ilişkilendirmeyi öğrenme (çağrışım) yolu ile elde edilir. Ayrıca, buradaki çağrışımın zorunlu bir çağrışım olmaması Berkeley'in görüşünü Kartezyen görüşünden ayıran noktadır. Burada apriori bir özellik yoktur; tümüyle öğrenmeye dayalıdır (Braund, 2007: 61-62).

2.3. Berkeley Epistemolojisinde İdealar

Berkeley'in "idea" kelimesinden kastettiği düşünceler topluluğudur. O, doğrudan ve direk olarak algılanan her şeyin, insanın kendi zihnindeki idealar olduğunu, doğuştan idelar bulunmadığını, tüm ideaların algısal deneyin sonucu olduğunu ve bilgiye duyu deneyi yoluyla sahip olunduğunu, bilginin idealardan türediğini savunur. Duyular aracılığı ile algılanan ışık, ses, yumuşaklık vb.dir ve bunların bir araya gelmesi ile nesnelere oluşur. "Şey" olarak kullanılan çoğu ifade Berkeley'deki "idea" ya tekabül eder. Berkeley'in "şey" yerine "idea" kelimesini kullanması kasıtlıdır ve bu kastın nedenleri şunlardır:

i. "Şey" zihin dışında var olanlara işaret etmek için kullanılan bir terimdir. Bu terim bizden belli bir uzaklıktakileri ifade etmek için kullanılır. Ama "idea" zihinden bağımsız ve uzakta değildir. Nasıl ki rüyada da cisimler uzakta gibi görünüyorsa ama aslında zihnin içinde ise "idea" için de aynı mantık geçerlidir.

ii. “Şey”, “idea” ya göre daha kapsamlıdır. Ruh ve düşünen varlık için de “şey” denilebilir ama bunlar “idea” değildir.

Şey yerine idea ifadesini tercih eden Berkeley ideaların üç şekilde olabileceğini söyler:

i. duyular üzerinde kalan izlerle ortaya çıkanlar

ii. arzu ve zihnin işleyişine bağlı olarak ortaya çıkanlar

iii. hafıza ve imgelem yoluyla ortaya çıkanlar (Douglas, 1972: 44)

Zihnin nesnelere olan idealar fizik kurallarının dediği gibi öyle neden sonuç ilişkisi içerisinde değildir. Mesela yağmur ideasına neden olan kara bulutlar falan değildir. İdealar aktif değildir ve birbirini etkileme özelliğine sahip değildir. Aktif olan ve ideaları bilen ya da algılayan tek şey zihindir. Zihin ideadan tümüyle farklı bir şeydir ve idea dendiğinde akla onları oluşturan ve yöneten zihin gelmemelidir. Berkeley’e göre, şu an üzerinde yazı yazdığım masam vardır diyorum çünkü masamı görebiliyorum ya da dokunabiliyorum. Algılayabildiğim için masam vardır diyebilirim. Dışarıya çıktığımda da yoktur demiyorum çünkü odamda olsaydım algılayabilirdim ya da onu algılamaya devam eden başka bir varlık söz konusudur (burada genelde kastedilen algılayıcı Tanrı’dır). Bunun gibi, bir koku vardı demek koklandı, bir ses vardı demek işitildi, bir renk vardı demek görüldü demekten başka bir şey değildir. Algılanmayan bir şeyin varlığını da bilmem mümkün değildir. Algılayamıyorum ama vardır demek kanıtlanamaz bir durumdur. İşte bu durum da zaten bilimi ya da materyalistleri çıkmaza ya da şüpheciliğe taşımaktadır. İşte buradan Berkeley’in “var olmak algılanmaktır.” mottosu çıkar.

İdealar konusundaki en önemli nokta birincil ve ikincil nitelikler meselesidir. Birincil ve ikincil nitelikler meselesi aslında Democritus’a dayanmaktadır. (önce 4. ve 5. yy) Galileo ise konuyu tekrar gündeme getiren ve birincil ve ikincil nitelikler arasındaki temel ayrımın gelişmesini ortaya koyan kişidir. Galileo, *Deneyci* isimli eserinde, biçim, göreceli büyüklük, yer, varlık, hareket ya da durağanlık, irtibat, sayı gibi nitelikleri özden ayrılmayan birincil nitelikler olarak vermektedir. Ona göre, ikincil nitelikler ise, tat, koku, renk gibi algılayan kişinin varlığına bağlı olan niteliklerdir ve algılayan bir varlık olmadığı zaman bu niteliklerden bahsedilemez (Galilei’den akt. Nizamî, 2013: 1).

Descartes, Boyle, Locke ve Newton, Galileo’nun görüşünü paylaşmıştır. Bu konuda Berkeley ise Locke’a karşı bir görüş ortaya koymuştur. Locke birincil ve ikincil nitelikler ile

maddenin varlığını kanıtlarken, Berkeley bu niteliklerin birbirinden çok da farklı olmadığını ve bizi maddeye götürmediğini söyler. Bu bölümde birincil ve ikincil niteliklere Locke ve Berkeley gözünden bakılıp, nasıl Locke'da maddeye ve Berkeley'de ideaya götürdüğü incelenecektir. Niteliklere geçmeden önce, bu konunun Locke'da hangi problemle ortaya çıktığını görmek gerekir. Bilginin kaynağı problemi, niteliklere zemin hazırlamıştır. Kısaca özetlersek, bilginin iki kaynağından bahsedilir. Bunlardan ilki bilginin kaynağının akıl olduğu ve akla bilginin doğuştan yerleştirildiğidir. İkincisi ise deneyimdir. Deneyimi temele almak duyumu temele almaktır. Locke ve Berkeley bu grupta yer alır. İkinci kaynak için en temel problem duyuların yanılabilirliğidir. Locke da bunun farkındadır ve nesnelerin niteliklerini ikiye ayırır. Böylece, yaptığı ayırım sayesinde bazı niteliklerin duyuları yanılmayacağını ve dolayısıyla probleme çözüm olacağını dile getirir.

2.3.12. John Locke Epistemolojisinde Birincil Nitelikler

Locke için nitelik şu anlama gelmektedir:

Zihnin kendisinde algıladığı ya da algının, düşüncesin ya da anlığın dolaysız nesnesi olan her şeye idea diyorum; zihnimize herhangi bir idea üretme gücüne de, gücün bulunduğu nesnenin niteliği diyorum. Böylece bir kartopunun bizde ak, soğuk, yuvarlak idealarını üretme gücü olduğuna göre, bizde bu ideaları üreten güçlere, kartopundaki biçimleriyle, nitelikler diyorum. Bunlar algıladığımız duyular ya da algılar olduğu zaman da bunlara idealar diyorum; bu idealardan kimi kez şeylerin kendileriymiş gibi söz ettiğimde, onları bizde yaratan nesnelerin niteliklerinden söz etmek istediğim anlaşılmalıdır (Locke, 2004: 120-121).

Locke bu tanımlamayı yaparken, ulaşmak istediği net bir ayırım vardır. Zihnin kendisinde algıladığı ya da algının, düşüncesinin ya da anlığın direk nesnesi olan her şey ideadır; zihnin idea üretme gücü de, gücün bulunduğu nesnenin niteliğidir. Duyumlardan aldığımız basit ideaları da ikiye ayırmıştır ve bunlardan ilki birincil niteliklerdir. Birincil nitelikler, cisim ne durumda bulunursa bulunsun ondan ayrılmayan niteliklerdir. Tüm değişimlere ve uygulanan güçlere karşı cisim bu nitelikleri korumaya devam eder çünkü cisim o niteliği kaybettiğinde o cisim olmaktan çıkacaktır. Ya da bir cismi istediğiniz kadar bölün, o niteliklere sahip olmaya devam ediyorsa cisim, bunlar birincil niteliklerdir. Mesela, bir masa düşünülebilir, katılık masanın doğasında vardır ve ne yapılırsa yapılsın; mesela küçültülse de, o niteliğe sahip olduğu sürece masadır. Birincil nitelikleri cisim, uğradığı bütün başkalaşım ve değişmelerde ve kendisine uygulanan bütün güçlere karşı korur ve bunlar duyumun ve birincil nitelikler, algılanmaya yeter üç boyutu olan her özdek parçasında her

zaman bulunan niteliklerdir. Bunlar, duyularımızın kendileri tek başlarına algılanmasını sağlamasalar da, zihin onları her madde parçasında, ondan ayrılmaz olarak bulur (Locke, 2004: 120). Bunlar Descartes'in maddenin öz nitelikleri dediği; girilmezlik, uzam gibi temel niteliklerle örtüşmektedir. Descartes, balmumunun eritilmesiyle dahi bunların kalıcı olup, yok olmadıklarını belirtirken; Locke da aynı konuda, bir buğday tanesini en ufak parçacıklarına ayırdığımızda dahi bu niteliklerin hala var olacağı örneğini verir (Descartes, 2011: 27). Birincil nitelikler ile öz nitelikler benzerlik gösterse de Bor, aralarındaki farkı şöyle belirtir: Descartes'e göre, öz nitelikler ancak zihin ile kavranabilir. Ona göre, bütün duyuşsal özellikleri gittikten sonra onu hala balmumu olarak idrak eden fiil, görme dokunma gibi duyular değil ancak zihinsel görüdür. Descartes, "cisimleri, onları dokunduğumuz ve gördüğümüz için değil fakat yalnızca düşünce ile kavradığımız için vardılar" derken, Locke bu niteliklerin algılanabildikleri oranda bilinebileceğini belirtir (Bor, 2011: 40-41).

Buradaki önemli bir diğer nokta, birincil nitelikteki tasarımlar nesnel karşılıklarına benzerler; bir üçgen tasarımı, fiziksel üçgen resme, hareket eden bir cismin tasarımı, hareket eden cisme benzer. Ancak, birazdan bahsedilecek olan ikincil nitelikler böyle değildir çünkü onların nesnel karşılıkları sadece birer güç ve yeti olarak vardılar. Katılık, biçim, hareket nesnel şeylerdir ve algılanmadıkları durumda bile, nesnede mevcuttur (Ergat, 2008: 32-33).

Locke, birincil niteliklere sahip olan nesnelerin, zihinlerde nasıl idealar ürettiğini de açıklamaktadır. Nesneler, zihinlerde idealar üretirken zihinlere bitişmedikleri ve yine de nesnelere duyu alanına düşenlerde bu birincil nitelikler algılanabildiğine göre, onlardaki kimi hareketlerin, bedenlerin kimi bölümlerini etkileyerek, sınırlar ya da can tınleri yoluyla beyinde ya da duyum merkezinde sürmesi ve zihinlerde onların özel idealarını yaratması gerektiği açıktır. Cisimlerin gözlenebilir büyüklükteki uzam, şekil, sayı ve hareketleri uzaktan görme yoluyla algılanabildiğine göre de, onlardan tek tek duyulamaz bir takım cisimciklerin gözlere gelmesi ve beyne, onların kişideki ideaları üreten bir hareket iletmeleri gerekmektedir (Locke, 2004: 122).

2.3.2 John Locke Epistemolojisinde İkincil Nitelikler

John Locke, ikincil nitelikleri birincil niteliklerden farklı tutar. İkincil nitelikler, gerçekte cisimlerin birincil nitelikleriyle, yani onların oylum, şekil, yapı ve hareketleriyle bizde renkler, sesler, tatlar ve benzeri duyumlar üreten güçler olan niteliklerdir. Renk, koku, tat, ses ve doku ikincil niteliklerdir. İkincil nitelikler, duyulamaz parçacıkların duyularımız üzerindeki etkisiyle üretilir. Locke burada ne kast ettiğini şöyle açıklar:

Havanın ve suyun parçacıklarında ve bunlardan da son derece daha küçük şeylerde; belki de havanın ve suyun parçacıkları karşısında, havanın ve suyun parçacıklarının bakla ya da dolu taneleri karşısında olduğundan da daha küçük olan parçacıklarda apaçık görüldüğü gibi; her biri oylumunu, şeklini ya da hareketini duyularımızla algılayamayacağımız kadar küçük cisimlerin, hem de böyle pek çok cismin bulunduğu apaçık olduğuna göre; şimdi de böyle parçacıkların değişik hareket ve şekillerinin, oylum ve sayılarının, duyularımızın değişik organlarını etkileyerek, bizde cisimleri renk ve kokularının değişik duyularını ürettiklerini varsayalım; örneğin bir menekşe özel şekil ve oylumdaki böyle duyulamaz özdek parçalarının itme gücüyle ve hareketlerinin değişik derece ve değişimleriyle, bu çiçeğin zihnimizde ürettiği mavi renk ve hoş koku idealarının nedeni olsun. Çünkü Tanrı acı ideasını, bu ideayla hiç benzerliği olmayan bir demir parçasının etimizi yarmasının hareketine ekleyebildiğine göre, onun birbiriyle hiç benzerliği olmayan öyle ideaları öyle hareketlere ekleyebileceğini kavramak da olanaksız değildir (Locke, 2004: 122-123).

Locke, burada ikincil niteliklerin aslında birincil niteliklere bağlı olduğunu vurgulamakta ama aralarında nedensellik ya da birlikte varoluş kuralları yoktur demektedir ve ikincil nitelikler bizde değişik duyular üretirler. Elimizdeki elmada aslında tatlılık ya da kırmızılık yoktur demek sağduyuya aykırı gibi gelebilir ve çoğu insan kırmızılık ve tatlılığın elmada olduğunu söyleyecektir. Ama aslında bu bağlantıyı, bilen özne olarak kendimiz kurarız. Locke'a göre, bazı yalın ideaların sürekli olarak birlikte bulduklarını gözlemleriz. Bunlar böyle bir arada göründükleri için, belirli bir ad altında birleşirler. Zihin bu ideaları ayrı ayrı düşünmez ve hem üzerinde var oldukları hem de bunların varlık nedeni olan bir taban bulunduğunu düşünme eğilimindedir. Bu tabana da töz denir. Elma örneği düşünülecek olursa, kırmızılık ya da tatlılık zihinde ayrı ayrı değildir ve hep elma ile birlikte düşünülme eğilimi vardır. Bravo, Locke için töz ile birincil niteliklerin aynı şey olabileceğini düşünmek olanaksız değildir, der çünkü töz de birincil nitelikler de cisimleri cisim yapan niteliklerdir. Ancak Locke'un töz hakkındaki bazı ifadeleri bu iddiaya engel oluşturmaktadır çünkü Locke tözün bilinemezliğine dair şöyle ifadeler kullanır:

Cisimlerin bizdeki karmaşık idealarında, kendilerinin yapılmış oldukları basit idealardan başka, her zaman, o basit ideaları taşıyarak onların var olmasını sağlayan bir şeyin bulanık ideasının da bulunduğunu unutmamalıyız; bu yüzden de herhangi bir cisimden söz ederken, onda şu ve şu niteliklerin olduğunu söyleriz; bir cisim yer kaplayan, kılığı olan hareket edebilir bir şeydir deriz; Bu ve benzeri bir konuşma biçimleri, cisimde, uzam, kılık, katılık, hareket, düşünme ya da öteki gözlemlenebilir idealar dışında, ne olduğunu bilmesek bile, bir şeyin bulunduğu düşünülmesini anırtır (Locke'da akt. Bravo: 66).

Birincil ve ikincil niteliklerle ilgili bir diğerk nokta niteliklerin benzerlikleridir. Birincil nitelikler idealarına benzerler ama ikincil nitelikler öyle değildir. Örneğin, karelik bir masanın birincil niteliğidir ve bu nitelik ideadan farklı değildir. İkincil nitelikler konusunda ise, cisimlerinin kendilerinde zihnin idealarına benzeyen bir şey yoktur. Bunu açıklamak için verilebilecek en yaygın örnek sıcaklıktır ve bu örnekle ikincil niteliklerden olan sıcaklığın nesnel olmadığı ve algıya bağlı olduğu vurgulanmaktadır. Bir elimizle sıcak olduğunu düşündüğümüz diğerk elimizle tuttuğumuzda ise soğuk olduğunu düşündüğümüz suyu açıklayın. Bir elimizde sıcaklık ideasının, diğerk elimizle tuttuğumuzda ise soğukluk ideasının açıklamasını yapabilirim ama sıcaklık ve soğukluk ideası suya ait demek ve ikisi de aynı su da demek imkânsızdır. Bu durumda, ikincil nitelikler nesnededir demek doğru değildir (Locke, 2004: 126). Sonuç olarak, koşullara bağlı olarak değişim göstermek ikincil niteliklerin en belirgin özelliklerindedir. Nesnelere kendileri de her değişen koşulla değişmediğine göre, değişen ikincil nitelikler – nesnelere kaynaklanıyor olsa bile – nesnelere taşıyor oldukları söylenebilecek niteliklerden olamaz. Öyle ise ikincil nitelikler algılayandadırlar. Yani bunların nesnelere niteliği olarak algılanmaları, algılayanın anlığının etkileniş biçiminden başka bir şey olamaz. Locke, burada bu niteliklerin algılayanın anlığından kaynaklandığı, orada yaratıldığını söylemiyor: ikincil niteliklerin nedeni nesnelere; onlar nesnelere kaynaklanırlar. Bu anlamda, yani kimi güçler olarak nesnelere özgüdürler. Ancak nesnelere nitelik olarak özgü değildirler. Nesnelere bizi etkiler ve anlığımızda ikincil niteliklerin idealarını oluştururlar. Başka deyişle ikincil nitelikler, nitelik olarak algılayanın idealarında varlık bulurlar. İşte bu anlamda algılayandadırlar. Duyu deneyleri dış dünyayı olduğu gibi yansıtmazlar, çünkü renkler sesler ve kokularda oluşan bir dünya zaten yoktur. Nesnelere gerçek nitelikleri başkadır. Bu açıdan renkler, gürültüler, kokular ve tatlarla dolu olan idealar dünyası dış dünyanın “olduğu gibi değil” ancak dolaylı tasarımıdır (Yolcu: 1).

Yansıtılmış ışın olarak renkler, varlık bulmuş durumda değildirler. Bir rengin var olabilmesi için, beyni ve anlığıyla, algılayan bir birey olması gerekir. Çünkü renk, anlığın ışıktan etkileniş biçimidir. İşte bu anlamda renkler (ve koşut bir açıklamayla öbür duyular) algılayan bireydedir. Burada şunu gözden kaçırmamak gerekir: Bunları ileri sürerken Locke, örneğin bir renk duyumunun bir ikincil nitelik olduğunu ileri sürmemektedir. Renk duyuları (veya deneyleri) anlksaldır; yani birer ideadırlar. Oysa idealar nitelik değildir. Bir renk duyusu deneyi, ikincil nitelik ideasıdır. Başka bir deyişle, bir nesnenin belirli bir türdeki gücünün anlık üzerindeki etkisidir (Denkel, 2011: 52-53).

Locke'un bu açıklaması fiziksel açıdan temellendirilebilir mi? Görme duyumuzun girdileri renkler, duyma duyumuzun ki ise seslerdir, denir. Bu duyu deneylerine nesnelere neden olurlar; yani algılayan kişiyi algıda renkler ve sesler yoluyla etkilerler. Şimdi bu böyle olduğuna göre, nesnelere zihinlere renkler ve sesler gönderdiklerini, üzerlerindeki renk ve ses niteliklerini zihne yolladıkları söylenebilir mi? Böyle söylenirse, renk ve seslerin zihne ulaşana dek hava içinde yol aldıkları mı ileri sürülecek? Bu ilkel bir görüş olurdu. Bilimin insanlara öğrettiği, nesnelere ışığı yansıtıkları ve meydana getirdikleri titreşimlerin havada yayılarak algı sahibine ulaştığıdır. Güneş veya bir başka kaynaktan gelen ışığın bir bölümü, nesne tarafından emilir ve gerisi yansıtılır. Nesne, yüzeyinin molekül yapısına göre belirli dalga boyundaki ışığı emer gerisini yansıtma özelliğine sahiptir. Nesnenin yansıttığı belirli dalga boylarındaki ışınlardır. Bu ışınlar göz sinirine çarptıklarında bir tepki beynin görme merkezine aktarılır ve bu aşamada renk denilen olgu meydana gelir. Renk deneyi ve renk denilen, anlığın (ve beynin) ışıktan etkileniş biçimini veya belirli dalga boyundaki ışınları yorumlayış biçimidir. Yani renkler ve sesler yalnızca anlıkta var olurlar. Onlar tasarımlar dünyasına özgüdürler. Şu halde fizik açısından renkler nesnelere nitelikleri olarak görülebilirler mi? Görülmemelidirler, çünkü dalga boyları renk değildir (Denkel, 2011: 52-53).

Locke, birincil ve ikincil nitelikler konusunda bir ayrıma gitmiştir ve özellikle birincil nitelikler konusundaki tutumu Locke'un maddenin varlığından şüphe etmediğini göstermektedir. Öz konusunda söyledikleri tam net olmasa da cisimlerin varlığından şüphe etmediğini şu beş kanıt ile öne sürmektedir:

i. Cisimler üzerindeki çeşitli uygulamalarımızla, bizde haz ya da acı duygularının oluşmasını sağlayabiliyoruz. Yine başka uygulamalarımız aracılığıyla, bu hazı ya da acıyı sürdürebiliyoruz ya da durdurabiliyoruz. Bu etkinlikleri gerçekleştirebilmemiz, hissettiğimiz haz ve acı duygularına neden olan cisimlerin var olduğunun kanıtıdır.

ii. Bizdeki ideaları, duyularımızı etkileyen dış nedenlerin ürettiği şuradan da açıktır,: Herhangi bir duyu organının eksikliği (yani, dış cisimlerin bizi etkileme yollarından birinin kapalı olması) durumunda, bu duyu organının zihinde ürettiği ideaların eksik kaldığını görürüz. Çünkü duyu organları bunları dışarıdaki bir nedenin etkilemesi olmadan, kendi başına üretemez. Bu da dışımızda olan ve bizdeki ideaların nedenlerini oluşturan cisimlerin var olduğunun kanıtıdır.

iii. Kimi durumlarda bizde ortaya çıkan idealara hükmedemiyor ya da onların ortaya çıkmasını engelleyemiyor olmamız, bunların nedenlerinin bizim dışımızda var olduğunun kanıtıdır. Örneğin, öğleyin gözlerimizi güneşe çevirdiğimizde, ışık ya da güneşin bizde ürettiği idealardan kaçınmıyoruz. Oysa bunların yalnızca kendi imgelemimizin ya da yalnızca bir rüyanın ürünü olduğu durumlarda, bu etkilenimleri, dolayısıyla da ideaları engelleyebilmek ya da kesintiye uğratabilmek olanaklıdır. Ayrıca, doğrudan doğruya güneşi görmek ile güneşin hafızamızdaki idealarını anımsamak arasındaki fark, anlatmaya gerek olmayacak kadar açıktır.

vi. İdealarımızdan pek çoğu bizde “acı” duyumuyla birlikte üretilir. Ancak bu ideaları anımsadığımızda acı duymayız. Dolayısıyla, duyulan “acı”, bir şeyin gerçeğini algılamayla onu anımsama ya da düşleme arasındaki ayrımı gösterir.

v. Farklı duyular ya da aynı duyunun değişik zamanlardaki etkinliği şeylerin varoluşu konusunda birbirlerine tanıklık ederler. Örneğin, “ateş” hem gözle görülüp hem de tenle hissedilebilir (Locke’dan akt. Bravo: 68-69).

Diğer bölümde Berkeley’in nitelikler noktasında Locke’dan nasıl ayrıldığına bakılacaktır. Aslında yukarıda Locke’un verdiği beş maddenin Berkeley’i çok da tatmin etmediğini ve maddenin ispatı konusunda Locke’un yetersiz kaldığı görülecektir. Özellikle “acı” ve “haz” ideaların maddeden şüphe edebilmek için de örnek oluşturabileceği görülecektir.

2.3.3. Berkeley Epistemolojisinde Nitelikler

Berkeley, ikincil nitelikler konusunda Locke’a katılmakta iken birincil nitelikler hususunda Locke’dan kesin bir şekilde ayrılır. Bu da zaten Locke’u materyalist yaparken Berkeley’i idealist yapmaktadır. Birincil nitelikleri Locke gibi kabul etmek maddenin varlığını gerektirir. Bu sağduyuya uygun gibi görünse de Locke maddenin varlığını kanıtlama konusunda ve nedensellik benzerlik konusunda eleştiriler almış ve tatmin edici cevaplar verememiştir. Berkeley ise bu sorunu sonuna kadar götürmüş ve maddi varlığın inkârı ile nedensellik ya da benzerlik sorununu da kafasında çözmüştür. Bu konunun detaylarını *Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma*’da bulmak mümkündür. *Diyaloglar*’da Hylas Locke’u Philonous ise Berkeley’i temsil etmektedir. Philonous “duyulur şeyler”in ne olduğunu sorar. Öğrenmek istediği, duyulur şeylerin direk algılanan şeyler mi olduğu yoksa dolaylı olarak algılananın da duyulur mu olduğudur. Örneğin,

...Bir kitap okurken doğrudan doğruya algılanan harflerdir; fakat dolaylı olarak, ya da bunlar aracılığıyla zihnimde Tanrı, erdem, doğruluk vb. nosyonlar doğar. Harflerin hakikaten duyulur şeyler olduklarında, ya da duyu ile algılandıklarında hiçbir şüphe olamaz; ama bunların zihnimde uyandırdıkları şeyleri de yine böyle sayıp saymadığını bilmek isterim (Berkeley, 1984: 11).

Hylas'ın cevabı ise “duyulur şeylerin yalnızca doğrudan doğruya algılanan şeyler” olduğudur. Yani Tanrı gibi nosyonlar harfler gibi değildir ve bu nosyonları algılamayı akıl yapar. Bunun üzerine Philonous, duyulur şeyleri (yani nitelikleri) algılayınca onlarla beraber bu niteliklere yol açan nedenlerini de (bilinmeyen maddeyi de) algılayıp algılamadığımızı sorar. “Yoksa bu nedenleri örneğin sıcaklık duyumunun yanı sıra onun nedenini, aklım mı duyumlara ait idealardan çıkarmaktadır?” der. Hylas'tan cevap olarak akıl gelince, eğer nedenleri algılamıyorsak ilk elden maddeyi de algılamıyoruzdur; o halde bizim doğrudan duyularla bildiğimizi iddia edebileceğimiz şeyler ancak idealar ya da niteliklerdir. Oysa akıl, elinde kanıt olmaksızın maddi tözün varlığına ulaşmaktadır. Aslında sağduyuya mantıklı gelen, maddi tözü akılla bulmak çok da temelleri olan bir iddia değildir. Hume da bu görüşü sonuna dek götürerek bilimin evrensel sayılan yasalarını inkâra varmıştır (Çiçekdağı, 2007: 188).

Berkeley, algıların temelde iki tip olduğunu ön kabul olarak almıştır. Direk algılar yani duyular ve dolaylı algılar yani idealar vardır. Philonous'u konuşturan Berkeley, “görme duyusu ile ışıktan, renklerden, şekillerden; işitme duyusu ile seslerden; tatma duyusu ile tatlardan; koklama duyusu ile kokulardan; dokunma duyusu ile dokunabilir niteliklerden başka bir şeyi doğrudan algılayamayız.” der (Berkeley, 1984: 13). O zaman “duyulur niteliklerin tümünü ortadan kaldırırsanız, ortada duyulur bir şey kalmaz ve duyulur şeyler, duyulur niteliklerin bileşiminden başka bir şey değildir.” (Berkeley, 1984: 13). Berkeley, acı ile sıcaklık arasında kurduğu analogi ile zihin dışında bir varlığın olmak zorunda olmadığını göstermeye çalışır. Belirli bir şiddetteki ısı acı duyumuna neden olur. Başka belirli miktardaki ısı ise haz duyumuna neden olabilir. Acı ve haz ise sadece zihni olan bilinçli bir varlıkta olabilmektedir. Bu nedenle acı ya da haz ideasını bizim dışımızda var olan maddi bir varlıkta ya da tözde aramak mantıksızdır. Duyumlayan varlık dışında acı ya da hazzın olması imkânsızdır. Aslında acı ve hazzın duyumlayan varlık dışında olmadığını söylemek genelde kabul edilen bir ifadedir ama sıcaklık ve soğukluğu da aynı sonuca götürmek ve ateşte sıcaklık yoktur; sıcaklığın olabilmesi için duyumlayan bilinçli bir varlığa ihtiyaç vardır demek sağduyuya ters düşmektedir. Hylas'ta zaten bu duruma hemen karşı çıkar ve sıcaklığı acıya bağlamanın düşünülmesi gereken bir nokta olduğunu söyler. Philonous ise Hylas'a elini ateşin

yanına tuttuğunda tek bir duyum mu yoksa iki ayrı duyum mu algıladığı sorar ve acının da sıcaklığında direk yani doğrudan algılandığı cevabını alır. Bunun üzerine Philonous şöyle der:

Her ikisinin de aynı zamanda ve doğrudan doğruya algılandığı ve ateşin seni bir tek basit, ya da bileşik olmayan fikir (idea) ile etkilediği göz önüne alınınca, bundan, bu aynı basit fikrin hem doğrudan doğruya algılanan şiddetli sıcaklık, hem de acı olduğu ortaya çıkar. Şu halde, doğrudan doğruya algılanan şiddetli sıcaklık özel bir çeşit acıdan başka bir şey olamaz (Berkeley, 1984: 15).

Bunun üzerine Hylas, büyük bir sıcaklığın onu algılayan zihin olmaksızın var olamayacağına ikna olduğunu ifade eder ama burada şiddetli sıcaklık ayrımı yapar yoksa doğada gerçek olarak sıcak bir cismin bulunmadığı kabul etmesi gerekecektir. Hylas şöyle ifade eder:

... Şiddetli bir sıcaklık acılı bir duyumun özel bir cinsinden başka bir şey olmadığına, acıda algılayan bir varlıktan başka bir yerde olamayacağına göre, bundan, hiçbir şiddetli sıcaklığın algı gücü olmayan bir cisimsel cevherde gerçekten var olamayacağı sonucu çıkar. Ama, bu da böyle bir cevherde düşük derecedeki bir sıcaklığın varlığını inkar etmemiz için bir neden değildir (Berkeley, 1984: 16-17).

Hylas, burada sıcaklığın cisimde olmadığı konusunda ikna olmuş gibidir ama yüksek sıcaklık diye bir ayrıma gider. Durağan durumlar için aynı şeyin geçerli olmadığını söyler yoksa tümüyle Philonous'a katılmak zorunda kalacak ve doğada gerçek olarak sıcak bir cismin bulunmadığını kabul etmiş olacaktır. Yüksek sıcaklığın acı doğurduğunu ve dolayısıyla onu algılayan bir zihin olmaksızın var olamayacağını kabul eden Hylas'ın bu sefer düşünmesi gereken ılıkıktır. Philonous, acıya yol açmayan sıcaklığın da herhangi bir rahatsızlığa yol açmadığı için haz duygusuna yol açtığını ve hazın da zihinden bağımsız olamayacağını söyler. Hylas, rahatsızlığa yol açmayacak derecedeki bir sıcaklığın haz duygusundan çok uyuşukluk hali olduğunu kabul edebileceğini söyler ve buradaki amacı bu durumun yani uyuşukluğun düşünmeyen bir varlıkta bulunabileceği dayanağıdır. Philonous, bu sefer Hylas'a soğukluk örneğini verir:

PHİL: Şimdi diyelim ki ellerinden biri sıcak, öteki soğuktur. Ortalama sıcaklıktaki bir su kabına iki elini birden daldırdın, Kaptaki su bir eline soğuk, öteki eline sıcak gelmeyecek mi?

HYL: Gelecek.

PHİL: Öyleyse, senin ilkelerine göre, gerçekte suyun aynı zamanda hem sıcak, hem de soğuk olduğu sonucunu çıkarman, yani kendi ikrarınla bir saçmalığa inanman gerekmez mi (Berkeley, 1984: 18-19)?

Görüldüğü üzere, ateşte sıcaklık yoktur dendiğinde mantığa ters gibi gelse de Berkeley'in söylediklerini düşünülürken bu çok da mantıksız gelmemektedir. Eğer evrende algılayan bir zihin olmasaydı, sıcaklık ve soğukluk kavramları da olmazdı gibi duruyor. Ateş nedir dendiğinde taşıdığı moleküllerle anlatılırdı çünkü bilimde sıcaklık, bir molekülün ortalama kinetik enerjisidir. Fakat yakınımızda yanan bir ateş gördüğümüzde hiçbir zaman moleküllerini ya da kinetik enerjisini düşünmeyiz. Sıcaklıktan uzak durmamız gerektiği ya da soğuk bir ortamda isek yanına gidip ısınmamız gerektiğini düşünürüz. Bunların hepsini zihin olmaksızın yapamayız ve öyle görünüyor ki sıcaklığı ya da soğukluğu anlamlandıran biziz.

Berkeley, maddeyi inkâr için sıcaklık dışında tatlar, kokular, sesler ve renklerden de bahseder. Aslında bunlar, Locke'un ikincil niteliklerine tekabül eder. Tatlı ve acının da sıcaklık ve soğukluk gibi haz ile ilgili olduğunu bazen bize tatlı gelen şeylerin başka birisi için farklı bir tatta olabileceğini söyler. Kokular da benzerdir birisine hoş gelen bir koku diğeri için tiksinti verebilir. Hylas, sesin cisimlerin özüne dâhil olmadıklarını havasız ortamlarda sesin çıkmadığı gerekçesi ile söyler. Sesin algılanması havadaki harekete bağlıdır. Philonous, bu açıklamaya "... havada herhangi bir hareket olduğu zaman bir ses işitebileceğimizi kabul etsek bile, sesin kendisinin de havada olduğu sonucunu nasıl çıkarttığını ben anlayamıyorum." diyerek karşı çıkar (Berkeley, 1984: 22). Hylas ise şöyle cevap verir:

Ses duyumunu zihinde yaratan, işte bu dış havadaki hareketin kendisidir; çünkü kulağın zarına vurarak bir titreşime yol açar. Bu da işitme sinirleriyle beyine iletildiğinden, ruh böylece ses adı verilen duyumla etkilenmiş olur (Berkeley: 1984: 22).

Burada Philonous yani Berkeley iki itirazda bulunur. Birincisi, Hylas'ın sesin bir duyum olarak kategorize etmesi itibarı ile duyumların havada bulunamayacağını ve zihin dışında bulunmasının söz konusu olmadığını söyler. İkincisi ise, işin içinden çıkamayan Hylas'ın şu cevabına yöneliktir:

Philonous, bizce algılanan sesle, kendi başına (kendisinde) sesi ya da (bu da aynı şeydir) doğrudan doğruya algıladığımız sesle bizim dışımızda var olan sesi birbirinden ayırmalısın. Nitekim birincisi özel bir duyumdur, ikincisi ise sırf havada titreşim ya da dalga çeşidinden bir harekettir (Berkeley,1984: 23).

Burada ikinci eleştiri, Hylas'ın sesi ikiye ayırmasına yöneliktir. İkinci ses hareketten ibarettir. Bu durumda ikinci bahsettiği sesin hareket duyusuna ait olması gerekmektedir ki sesin görme ya da dokunma duyusuna ait olması mümkün değildir. Bunun üzerine, Hylas, seslerin de zihin dışında aranmaması gerektiğini kabul eder. Son olarak ikinci niteliklerden

olan renk konusunda bir diyalog söz konusudur. Burada renklerin cisimlere ait olduğu söylenirse değişmezliğini kabul edilmiş olur. Philonous, Hylas'a uzakta gördüğü koyu mavi bulutların aslında koyu mavi olup olmadığını sorar. Hylas ise burada "zahiri" renk ayırımına gider. Gerçek renklerden ayırmayı da mesafeye bağlar. En yakından ve inceleme sonucu ortaya çıkan renklerin cisimlerin gerçek rengi olduğunu söyler. Philonous ise bu durumda mikroskop ile incelenen renklerin gerçek renk olduğunu ifade eder ve Hylas buna katılır. Fakat Berkeley'in de dediği gibi, cisimler mikroskopla incelendiğinde renkleri çok farklıdır ve çıplak gözle görüldüğü gibi bir renk söz konusu değildir. Ayrıca, bir de sarılık hastalığı örneği verilmiştir. Sarılık hastalığı geçirenler her şeyi sarı olarak görürler. Bu durumda renk maddenin özüne ait bir şey değildir ve algılayana göre değişiklik göstermektedir. Berkeley, burada bir de ışık açıklaması yapar. Herhangi bir cisme ışık geldiğinde daha açık renk görünür, ışık az olduğu durumlarda koyu renktir ve hiç ışığın olmadığı bir ortamda da renk görünmez. Bu değişkenlik de rengin cismin özüne ait olmadığını göstergesidir. Hylas bu kadar açıklamadan sonra şu kaniya varır:

Göz üzerine etki yaparak renklerin algılanmasına yol açan direk algılanan bitişik bir cevher vardır ve bu cevher ışıktır... Dışsal ışık akıcı, ince bir cevherden başka bir şey değildir; bunun minik parçacıkları canlı bir hareketle kaynaşır durur. Dış objelerin çeşitli yüzlerinden göze doğru türlü şekillerde yansır, görme sınırlarına çeşitli hareketler iletir; bunlarda beyne dağılıp yayılınca, mavi, sarı vb. duyuları halinde ortaya çıkar (Berkeley, 1984: 30).

Burada ise Philonous, ışığın ayrı, algılayandan bağımsız olarak ayrı bir töz olarak görünüp renklerin zihinde duyum olduğunu söylemesiyle çeliştiğini söyler ve Hylas artık ikincil niteliklerin algılayandan bağımsız olamayacağını kabul eder.

Berkeley ve Locke'un ifadelerinden anlaşılacağı üzere, ikincil nitelikler hususunda ikisi de aynı fikirdedirler. İkisi de bu niteliklerin algı sahibine göre değişiklik gösterdiği için cismin özünde olduğunu söylemenin anlamsız olduğunu ifade eder. Aslında Berkeley için, cismin özünde ifadesi de doğru değildir çünkü Berkeley cismin varlığını kabul etmez; belki de Berkeley için algılayan zihne bağlıdır ifadesini kullanmak doğru olacaktır. Berkeley ile Locke arasındaki anlaşmazlık birincil niteliklerden çıkmıştır. Locke, birincil nitelikleri ikincil olanlardan değişmezliği itibarı ile ayrı tutmaktaydı. Berkeley ise Hylas ile Philonous arasındaki diyaloglarında birincil niteliklerin de değişkenlik gösterebileceğine dair örnekler sunmaktadır. Berkeley, birincil niteliklerden olan uzamla başlar ve kendilerini korumak için hayvanların da duyuları olduğu kabul edilirse, bir kurtçuğa, kendi boyutunda ya da kendi

boyutuna yakın cisimlerin onun için büyük sayıldığını ama bir insan için belki de görülemeyecek kadar küçük olduğunu söyler. Aynı cisim aynı zamanda, kendi başına farklı büyüklüklerde olamayacağı için, bu durumda büyüklük ya da uzam nasıl sabittir diye sorar. Uzamla ilgili olarak, cisimlerin farklı uzaklıkta farklı görünmesini ve mikroskopla farklı çıplak gözle farklı olmasını da ekler. Uzamdan sonra hareketin değişkenliğinden bahseder. Hareket, gözlemin gerçekleştiği duruma göre değişkenlik göstermektedir. Bir trenin hareketi, peronda bekleyen bir kişi için ve karşı yönden gelen bir trende olan bir kişi için aynı değildir. Bu örnekler katılık, ağırlık, vb. için de devam edip gider. Berkeley'in birincil niteliklerin reddini destekleyen ikinci nedene geçmeden önce, bu değişkenlik konusunda Locke'u destekleyen Bennett'in ifadelerine bakmakta fayda vardır.

Koşullara göre cisimler, değişik boy, biçim ve hızda görünebilirler. Ama bu onların ikincil nitelikler gibi algılayan kişide olduğu anlamına gelmez. Çünkü birincil nitelikler ölçüm yoluyla tespit edilebilir. Bennett şu örneği verir: Karşımızda birisi yeşil birisi kırmızı iki bayrak ve iki ayrı büyüklükte bardak olsun. Şimdi de renk körü olan bir gözlemcinin olduğunu varsayalım. Gözlemci bu iki farklı rengi ayırt edememektedir. Ayrımın kendisine "değişik dalga oyumdaki ışınlar" fiziği yoluyla betimlenmesi de onun ancak böyle bir ayırım bulunduğu inanmasından sonra bir anlam taşıyabilecektir. Bir renk körüne iki renk arasındaki ayrımı kanıtlama imkânı bulunmadığına göre, renklerin onları algılayan bireye bağlı olduğunu öne sürülebilir. Bardaklara gelince: gözlemci büyüklük körü yani değişik büyüklükleri ayırt edemiyor olsun. Acaba aynı kanıtlama bu kişi içinde imkânsız mıdır? Yoksa algı içeriğindeki bilgilerle aynı gördüğü büyüklüklerin farklı olduğu gösterebilir mi? Bunu göstermenin iki yolu vardır: küçük bardağın büyüğün içine sığıldığının gösterilmesi veya bardaklardan birini ağızına kadar su ile doldurup bu suyun diğer bardağa boşaltılması. Artan veya eksik gelen su büyüklük farkını açıklayacaktır. Gözlemci sadece büyüklük körü ise, bu yöntemler ona farklılığı açıkça gösterecektir. Bunun sonucunda, Bennett, birincil niteliklerin ikincillere oranla daha az öznel yani algılayan bireye daha az bağlı olduklarını ve birincil ve ikincil nitelikler arasında ayrımın mantıklı olduğunu söyler (Bennett'dan akt. Öktem, 2003: 138-139).

Değişmezlik konusunda Berkeley ve Locke perspektifinden söylediklerimizden sonra daha önce ifade edilen birincil nitelikleri reddetmede Berkeley'in kullandığı ikinci nedene bakılabilir. Locke, cisimlerin zihin dışında bağımsız varlığını destekler. İkincil niteliklerin cismin özünde olmadığını ve algı bağımlı olduğunu ifade eder. Burada Berkeley, renkten, sestenden, tattan ve diğer ikincil niteliklerden bağımsız bir cisim düşünmenin mümkün

olmadığını söyler. Rengi olmayan bir cisim hayal edilebilir mi? Berkeley, cisimlerin, duymusal niteliklerin bir araya gelmesinden başka bir şey olmadığı sonucuna ulaşır. Duyularla elde edilen bu nitelikler çıkarıldığında geriye bir şey kalmayacaktır.

Hylas ile Phlonous Arasındaki Üç Konuşma'da, Berkeley maddenin inkârı için başka çeşitli incelemelerde de bulunmuştur. Bunlardan birisi de obje ve duyum arasındaki farklılık açıklamasıdır. Hylas, objenin doğrudan doğruya algılanan, algı ürünü şey olduğunu söyler. Duyum ise zihnin bir aksiyonudur. Bu aksiyon düşünmeyen bir varlıkta bulunamaz ama obje düşünen varlık olmak zorunda değildir. Duyumda aktif bir zihin söz konusudur. Burada aktiflik konusu kafa karıştırmaktadır. Aktiflikten kastedilen zihnin bir şey üretmesi, ürettiği şeye son vermesi ya da değiştirmesidir. Burada Berkeley, zihnin bir irade ile herhangi bir şeyi üretmesi, yok etmesi ya da değiştirmesini sorgular. Nasıl ki istediğimizi koklayamıyorsak ya da güneşli bir havada dışarı çıktığımızda güneşi görmemeyi başaramıyorsak, bu zihnin gücünü sorgulattırır. Burada zihnin pasif durumlarının olduğu sonucu çıkar. Görme gözlerin istenilen yöne çevrilmesi, açma kapamak eylemi değil de ışığın ve renklerin algılanmasıdır. Işık ve renk aktif değildir. Hylas'ın obje ile duyum arasında yaptığı ayırmada duyumun aktif olduğunu söylemesine istinaden, bu durumda görme her seferinde aktif olmak zorundadır. Biraz önce de güneş örneğinde olduğu gibi, zihin istediği gibi değiştirme yeteneğine sahip değildir ve pasif olduğu durumlar vardır. O zaman, Hylas'ın yaptığı obje duyum ayrımı çelişki doğurmaktadır (Berkeley, 1996: 12-13).

Felsefede birincil nitelikler üzerine bir diğer problem ise bu nitelikler dışında bir öz ya da bir dayanak bulunup bulunmadığıdır. Bu problem, Locke'un da en çok eleştiri aldığı noktalardan birisidir. *Diyaloglar*'da Philonous ya da Berkeley şunu sorar: uzam için birincil nitelik dersek, bunun da altında bir öz vardır ve doğası gereği bu öz uzamdan farklıdır. Peki özün varlığı uzamsız nasıl mümkün olacaktır? Bu soruyu cevaplarken, özün açıklamasında uzamın bulunmaması gerekir ve böyle bir açıklama yapmak mantıksızdır (Berkeley, 1996: 14).

Diyaloglarda, açıklamalar karşısında sıkışan Hylas, maddeyi inkârdan ısrarla kaçınmaya çalışır ve bu sefer de objeyi ikiye ayırır. Bunlar, doğrudan algılanan idealar ve idealar aracılığı ile algılanan dış objelerdir. Dış objelerin de duyu ile algılandığını söyler. Sezar örneğini verir. Elinde Sezar'ın fotoğrafı olan bir adam renk ve şekiller dışında bir şey algılamaz. Ama elindeki renk ve şekillerden onun Roma İmparatoru olduğunu düşünür. Burada düşünmek fiilinin kullanılması gerekir çünkü kişinin gördüğü şey sadece renk ve

şekillerdir. Burada maddi şeyler ve onların tasavvurları söz konusudur. Tasavvur ya da imaj zihin dışında var olamaz ama tasavvurun zihinde olma zorunluluğu maddenin olmadığı anlamına gelmez. Bunlar Hylas'ın fikirleridir. Hylas, burada duyu ile algılanıp da doğrudan algılanmayan şey örneğini vermeye çalışmaktadır. Berkeley burada imajların ona ait olduğu iddia edilen obje ile eşleşmesine dair bir eleştiride bulunur. Burada aslında dolaylı algılanan bir obje yoktur; zihnin ya da deneyimlerin sonucu ortaya çıkan bir bağlantı vardır çünkü dolaylı bir algı olsaydı hiç hayatında Sezar hakkında bir şey duymamış bir insan da baktığı resimden dolaylı da olsa Sezar'ı algılayabilmeliydi. Yani herhangi bir duyu ile algılanan şeyler, aynı duyu ile bize ilk defa verildiğinde algılanan şeyler ile aynı olmak zorundadır. Ayrıca imaj ve objesi arasında ayırım yapmak doğaları gereği birbirinden farklı iki yapıyı bağdaştırma da sıkıntı yaratır çünkü imajlar maddi bir yapıda değildir ve değişebilirler çünkü zihnimizdeki ideaları etkileyebiliriz ama imajların orijinaleri olan maddi olarak var oldukları iddia edilen objeler değişmez, bağımsız ve sürekli. Burada, değişen, dalgalanan idealar nasıl oluyor değişmeyen sabit bir şeyin kopyası olabiliyor problemi vardır (Berkeley,1996: 14-17).

Berkeley maddenin varlığını inkâr ederken dağların, ovaların, ağaçların vb. doğada var olmadıklarını değil; insanların zihinleri dışında var olmadıklarını söylemektedir. Burada kastettiği, her şeyin bir hayalden rüyadan ibaret olduğu değildir. “Var olmak algılanmaktır.” mottosundan da anlaşılacağı üzere, varlığın algılayan ve anlamlandıran bir zihin olmaksızın var olamayacağıdır. Berkeley, hayal ile gerçek varoluşu birbirinden ayırmıştır. Zihnimizde, gözlerimizi kapattığımızda, sadece üzerinde düşünerek ve irademize bağlı olarak imajlar oluşabilir. Örneğin, gözümü kapattığımda kahverengi ayakları olan ve krem yüzey rengi olan bir masa hayal edebiliyorum. Gerçek bir masanın da var olabilmesi için renklerini anlatan, şeklinden bahseden bir zihin olması gerekmektedir. Burada ayırımı yapabilmek için üzerinde durulması gereken nokta “irade” dir. Odada karşımda duran bir masanın rengini beğenmediğim için gözümü kapatıp açarak kremden siyaha dönüştüremem ama hayali nesnelere için bunu kolaylıkla başarabilirim. Ayrıca, hayali nesnelere ayrıntıları ile beraber zihnimizde çok net bir şekilde bulunmazlar; fakat karşımda duran masa oldukça nettir. Hayali objeler, biz onu düşünmeyi bıraktığımızda yok olurlar. Berkeley, “var olmak algılanmaktır.” mottosu ile bu konuda eleştiri almıştır. Gerçek nesnelere algılayan birisi olmadığında da mı aynı şey olmaktadır? Ben odadayken masayı, sandalyeyi, televizyonu vb. görüyorum ya da duyuyorum ya da hissediyorum. Odadan çıktığımda ve odada kimse yoksa bu nesnelere varlıklarını kaybetmekte midirler? Bu soruya Berkeley kendince bir çözüm sunmakla beraber

ne kadar kanıtlanabilir olduğu konusu da ayrı bir problem oluşturmaktadır. Bu konuyla ilgili olarak sonraki bölümde ayrıntılı olarak bahsedilecektir. Kısaca şu cevabın verildiği belirtilebilir. Belirli bir anda bir objenin birisinin algısı dâhilinde olmaması onun yok olduğu anlamına gelmez çünkü onu algılamaya devam eden başka zihin ya da zihinler vardır. Burada başka zihinden kastedilen Tanrı'dır. Berkeley, zaten din adamı olduğu için ve ortaya attığı felsefesinin amacını düşünürsek, Tanrı açıklaması onun kişiliğine ve hedeflerine tam olarak uymaktadır. Burada, gerçekliğin Tanrı'nın algılamasına bağlı olması yeni bir doktrin değildir. Hristiyanlıkta uzun zamandır kabul gören bir yaklaşımdır. Berkeley, bu bağlantı ile maddenin inkârının yerleşik Hristiyan inançları ile tam bir uyum içinde olduğunu göstermektedir. Tanrı bir tindir (yani ruhtur) ya da maddi bir varlık değildir. Bütün gerçekler O'nun tarafından yaratılmıştır ve hep onun gözetimi altındadır.

2.4. Algı

İlgili bölümlerde, Berkeley'in, maddeyi nasıl çürütmeye çalıştığı ve ideaları nasıl açıkladığı görüldü. Berkeley'in algı teorisinde aşağıdaki üç kategoriden ilkinde bakılmış oldu (i). Çalışmanın algı bölümünde ise insan ve tanrı (ii ve iii) konu olacaktır:

i. Algılandıkları sürece var olacak veya varlıkta kalacak olan pasif ve edilgen durumda olan, (bu)nlar, (şu)nlar, (o)nlar diye işaret edip gösterilebilen doğanın tekil veya tikel varlıkları ki bunların özellikleri, algı objeleri veya konuları olmalarıdır.

ii. Varlıkların varlıkta kalmalarının geçici teminatı olan aktif, sonlu ve sınırlı algılayıcı varlıklar ki insandır.

iii. A ve b varlık gruplarını daimi şekilde algılayan ve algılayıcıların algılayıcısı olarak nitelenen sonsuz, sınırsız ve aşkın varlık ki bu Tanrı'dır (Açıköz: 2003: 201).

2.4.1. Zihin

Gerek Berkeley tarafından gerekse Berkeley felsefesini inceleyenler tarafından zihin konusuna gereken önemin verilmediği görülmektedir. Bu da oldukça tuhaf bir durumdur çünkü zihin, Berkeley felsefesindeki temel noktalardan birisidir. Berkeley, zihin üzerine bir kitap planlamıştır ki bu *İlkeler* kitabının ikincini bölümünü oluşturacaktı. Berkeley'in notlarından zihin ile beden arasındaki farkı göstermek amacıyla kitabının ikinci bölümünün çoğunu oluşturduğu fakat İtalya seyahati sırasında kitabının müsveddesini kaybettiği öğrenilmektedir. Aynı konu üzerine tekrar yazmak için de uğraşmamıştır.

Berkeley'in zihin tanımı oldukça kısadır. Zihin, idealardan yapısı gereği farklıdır. İmmateryalizm, algılayanlar ve algılananlar düalizmi üzerine kuruludur. Algılayanlar kısmında insanlar ve Tanrı bulunmakla beraber, bu bölümde zihin diye kastedilen insan zihni olacaktır ve Tanrı bir sonraki bölümün kapsamıdır. Berkeley felsefesinde, zihin bölümünde üzerinde durulması gereken konu insan zihninin işleyişine dairdir. Burada zihin bölümünde üzerinde durulması gereken noktalar başlıca irade, aktiflik ve diğer zihinlerin bilgisine dairdir

2.4.1.1. Kendi Zihnimizin Bilgisi

İlk olarak, Berkeley felsefesindeki zihin bilgisi, Kartezyen felsefesi zihni ile benzerlik göstermektedir. Kartezyen felsefesi zihni de Berkeley felsefesi zihni de soyuttur, yani akıl beyin ile bağdaşmamaktadır. İkincisi, Kartezyen zihninde olduğu gibi, Berkeley'de zihin basittir. Berkeley, zihin için "uzamsız ve bölünemez" demektedir. Berkeley, ruh ile zihni bir tuttuğu için bu da ruhun ölümsüzlüğü anlamına gelmektedir (Berkeley, 2007: 51). Üçüncü olarak, Descartes da Berkeley de zihni ruh ile bir tutar. Ruh insanın sahip olduğu bir özellik değildir. Ruh, "ben" ifadesinin kendisidir. Dördüncü olarak, Berkeley, zihni anlatırken, Kartezyen felsefesinin ifadelerini kullanır: "düşünen varlık" ifadesini tekrarlayarak (Berkeley, 2007: 49). Sonuncu olarak, Kartezyen felsefesinde olduğu gibi, Berkeley için de zihin sürekli aktiftir. Descartes, "düşünüyorum, öyleyse varım." diyerek zihnin her zaman aktif olduğunu vurgulamaktadır. Berkeley de zihnin varlığını, özü olan algılamak ile eşleştirir ve zihin her zaman aktiftir. Fakat Berkeley, zihnin özünü düşünmek olarak kabul etmez. Zihinlerde düşünce olduğunu reddetmez ama zihin ya da ruhun özü, aktif olmaktır (Roberts, 2007: 90-91).

Berkeley, *Dördüncü Diyalog* 'da ruh ya da zihin ile ilgili şunları söylemektedir:

Aktif olan ruh ya da zihin, idea ya da ideaya benzer bir şey olamaz. "Ben" diye kastettiğim şey, idea değildir ve beni ben yapan zihin düşünen, isteyen (irade gösteren), ideaları anlayan ve idealarla çalışan bir şeydir (Berkeley, 1752: 298).

Berkeley hakkında yazdığı *A Metaphysics for the Mob* eserinde zihnin özelliklerini dile getiren John Russell Roberts bu özellikleri şöyle toparlamaktadır:

- i. Zihinlerin özü ve varlığı aynıdır. (Kartezyen maddesinde olduğu gibi)
- ii. Kartezyen zihninin özü düşünmek iken, Berkeley için zihnin özü, aktif olmaktır.

iii. Aktiflik, iradedir. İrade, Berkeley felsefesinin temelindedir. Dünya, irade sahibi ve iradesiz olanlar olarak ikiye ayrılmaktadır ki bu da algılayanlar ve idealardır.

iv. Bir şeyi etkileyen ve ona neden olan, sadece zihinlerdir.

v. Neden olmak ise irade ile mümkündür. İradenin seçimi sonucunda bir şeyler değişebilir.

vi. Hareket, aktif yapıda değildir. (Burada hareket ve aktiflik ifadelerinin arasında net bir ayrım yapılmaktadır. İradenin aksine, hareket algılanan bir şeydir ve dolayısı ile pasiftir.)

Burada Hylas ile Philonous arasındaki şu diyalog hareketin aktif olmadığını göstermektedir:

Hylas: Söylediğin şey önemli. Fakat korkarım kastettiğim şeyi sen anlamadın. Söylemek istediğim şey... idealarımızın oluşumu ile aynı zamanda gerçekleşen, kısıtlı olan dış dünyanın bir nedeni var. Bu neden de bizim irademizin ya da zihinsel yetkinliğimizin sonucu değil. Bu neden, maddeye ait olan hareketin sonucudur.

vii. Aktiflik iradedir. Zihin yerine ruh denilebilir ve zihin yerine “irade” kelimesini de kullanılabilir. İrade zihnin ya da ruhun bir parçası değil, onun kendisidir (Roberts, 2007: 91-93). Berkeley, bunu *Diyaloglar*'da şöyle açıklar:

Philonous: Sana ideaların tümüyle pasif, durağan ve içinde aktiflik içermeyen bir yapıda olup olmadığını soruyorum.

Hylas: Evet öyleler.

Philonous: Ve duyulur nitelikler idea dışında bir şey olabilirler mi?

Hylas: Onların, başka bir şey olamayacaklarını kaç kez daha söyleyeceğim?

Philonous: Hareket de duyulur bir nitelik değil midir?

Hylas: Evet öyle.

Philonous: O zaman hareket aktif değildir.

Hylas: Sana katılıyorum. Ve çok açık ki parmağımı kımıldattığımda, o pasif kalmaktadır. Aktif olan, parmağımı hareket ettirmemi sağlayan irademdir.

Philonous: Şimdi hareketin pasif olduğunu kabul ettiğine göre, ilk olarak irade dışında aktif bir şeyin olduğunu düşünüp düşünmediğini bilmek isterim. İkinci olarak, bir şey söyleyip de hiçbir şey düşünmemek, anlamsız konuşmak değil midir? Son olarak, bu öncüller göz önünde

tutulduğunda, idealarımızın etkin ya da aktif nedeni olarak, Tanrı dışında bir şey düşünmek son derece saçma ve akıl dışı değil midir (Berkeley, 1996: 22)?

Son madde Berkeley’i bir anlamda solipsizmden kurtarmaktadır:

İdealarımın üzerindeki gücüm ne olursa olsun, ideaların gerçekten de duyuyla algılandıklarını, irademe bağlı olmadıklarını görüyorum. Parlak gün ışığında gözlerimi açtığımda, görüp görmemeyi ya da neyi göreceğimi ben seçemiyorum; bu işitme ve bütün duyular için de böyledir. Duyulara verilen bu idealar benim irademim yarattığı şeyler değildir. O halde, bunları ortaya çıkaran başka bir irade vardır (Berkeley, 2007: 18).

2.4.1.2. Diğer Zihinlerin Bilgisi

Felsefesindeki temel noktalardan birisi algılayanlar ve algılananlar olan Berkeley, algılayanları da kendi içinde sonlu zihin ve sonsuz zihin olan Tanrı diye ikiye ayırmıştır. Eserlerinde zihinleri yani algılayanları kastetmek için ruh anlamına gelen İngilizce spirit kelimesini kullanmaktadır. Aslında, Berkeley ruh kelimesini dindarlığını vurgulamak için bilinçli bir şekilde seçmiş olabilir fakat burada ruh kelimesini kullanmak farklı çağrışımlara yol açtığı için zihin demek daha doğru olacaktır. Berkeley felsefesinin özünde şu noktalar önemlidir:

- i. zihinler yani algılayanlar algılananlardan yani idealardan doğaları gereği farklıdır. Zihinler, doğaları gereği irade gösterir ki bu da algılayanları aktif yapar. İrade olduğu için de sorumluluk söz konusudur. İdealar ise hiçbir şeyden sorumlu değil ve pasif haldedirler.
- ii. algıya dayalı tüm bilgiler duyular aracılığı ile edinilir ve duyular aracılığı ile sadece idealar algılanır.

Bu iki önermeye göre soru başka zihinlerin bilgisinin nasıl mümkün olduğudur. Bu soruya en muhtemel cevap şu olabilir: idealar aracılığı ile kendimiz dışındaki zihinlerin bilgisine sahip olabiliriz. Bu açıklamadaki temel nokta da bunun nasıl mümkün olduğudur. Berkeley ise bu sorunu ideaların zihinleri temsil ettiği fikri ile çözmeye girişiminde bulunmaz. Doğaları gereği aktiflik ve pasiflik bakımından farklı olan idea ve zihin konusunda, idea zihni temsil ediyor demek sorunu çözmez ve hatta daha zor hale getirir. İdeaların ve zihinlerin birbirinden çok farklı olduğu bilgisi Berkeley’in sıklıkla üzerinde durduğu bir konudur.

İdeaların ve zihinlerin farklı olması konusunda gerekçeleri vermeden geçmemekte fayda var. Birincisi, idealar, zihinlere hiçbir şekilde benzemezler. Benzerlik yoluyla temsil

burada hiçbir şekilde mümkün değildir. Zihinler, görülen, koklanan, duyulan vb. hiçbir ideaya benzemezler. Çünkü zihinler, gören, koklayan, duyan vb. kendileridir. İkincisi ise, idealar hiçbir şey yapamazlar. İdealar, tümüyle pasif; durağandır. İdealar, bir şeyi temsil edemezler. Zihinler ise, aktiftir. Bir şeyi temsil etmek de aktiflik gerektirir ve burada Berkeley'in aktiflikten kastettiği iradedir. İdeaların bir şeyleri temsil edebilmesini sağlayan aktif olan zihinlerdir. Buradaki en güzel örnek, harfler ve anlamlarıdır. Harfler, kendi başlarına temsil ettikleri hiçbir şeye benzemezler. Aradaki bağlantıyı kuran zihindir ve harfler ile anlamları arasında zorunlu bir bağlantı kesinlikle yoktur. Burada da temsil kelimesinde ziyade, işaret ve işaret edilen ifadeler kullanılmaktadır böylece arada zorunlu bir bağlantı olmadığı ve bağlantıyı yönetenin irade gücüyle zihin olduğu sık sık vurgulanmaktadır. İdeaları anlamlandıran zihin, aslında kendimiz dışındaki zihinleri bilebilme konusunda önemli bir noktadır. Kendi irademiz dışındaki bir ideanın varlığı başka bir zihnin varlığı konusunda işarettir çünkü idealar kendi kendilerini üretmezler ve bizim irademiz dışındaki bir idea da başka bir zihin tarafından üretilmek zorunda olduğu için, bu önerme Berkeley felsefesinde bizi ya diğer insanlara ya da Tanrı'ya götürür (Roberts, 2007: 73-76).

Berkeley için, insanların varlığı konusunda en büyük kanıt konuşması yani sestir. Burada tabi ki insanların arasında iletişimi sağlayan konuşmayı diğer seslerden ayırmak gerekir çünkü burada aslında arasında zorunlu bağlantı bulunmayan seslerin anlamlandırılması söz konusudur. Bu da sesleri anlamlandıran zihinlerin varlığını gösterir:

Beni başka bir insanın varlığı konusunda ikna edebilecek en büyük kanıt, o insanın benimle konuşmasıdır. Kastettiğim sadece ses duymak değil, birbirleri ile arasında zorunlu bağlantı ya da benzerlik bulunmayan duyulabilir işaretlerin ben de farklı anlamlara gelebilmesidir. Bu işaretler beni bilgilendirir, eğlendirir, nasıl davranmak gerektiğini gösterir ki bu da sadece yakınımdaki ve günümüzdeki şeylere dair değil aynı zamanda uzaktaki ve gelecektekilere de dairdir. Bu işaretler yazılı ya da sözlü olsun, duyduğum ya da gördüğüm işaretler olsun fark etmez. Bu işaretler bana akıllı, düşünen ve planlayan bir nedeni gösterme konusunda kanıttır (Berkeley, 1752: 277).

Duyuların direk objeleri olan sesler ya da yazı dilinden bahsedilirse görülen harfler, aslında kendi başlarına bir anlam taşımazlar. Bu direk objelerin söylem yapabilecek doğal bir özellikleri yoktur. Bunu anlamlandıran yorumlama gücüne sahip aktif olan zihinlerdir. İletişim kurabilmek için sesler kullanılır ama zihin olmadan bunların hepsi anlamsız olur. Direk algılanan sesler kendi başına harekete indirgenebilir ve kendi başlarına bir söylem oluşturamazlar:

Bir şeyi anladığımızda ne olduğunu biliriz ve onu neyi temsil ettiğini yorumlayabildiğimizde anlarız. Duyular hiçbir şeyi bilemezler. Sesleri duyarak, harfleri görerek algılarız ama sadece görerek ya da duyarak anladığımızı söyleyemeyiz. Aynı şekilde, doğadaki tüm algılanabilir şeyler, olgular herkese aynı görünür ama insanlar doğal şeylerin bağlantısını aynı şekilde öğrenmezler, ne anlama geldiğini aynı şekilde anlayıp yorumlamazlar (Berkeley, 1747: 329).

2.4.1.3. Aranedencilik

Çevreye bakıldığında her şeyin aslında bir neden sonuç ilişkisi içerisinde olduğu görülür. Bilgisayarın klavyesindeki tuşlara basılınca ekranda harfler ya da sayılar çıkmaktadır. Dışarıdaki rüzgâr, ağaçlardan yaprakları dökmekte ve hareket ettirmektedir ya da çalan telefon kişinin düşüncelerine ara vermesine neden olmaktadır. Filozoflar, bu nedenlerin doğasını uzun zaman boyunca araştırmıştır. Nedenlerin doğası konusunda sorulacak temel sorular şunlardır: insanların tecrübe ederek şahit olduğu bu nedenler acaba gerçek nedenler midir? Neden ile sonuç arasındaki bağlantı nasıl oluşmaktadır? Doğanın nedenleri ile ilahi neden olan Tanrı arasındaki bağlantı nasıldır? Bu soruların cevabındaki temel motivasyon aranedenciler için, Tanrı'nın her şeyin tek ve doğru nedeni olduğudur. Tanrı dışında hiçbir varlığın gücü ve iradesi yoktur. Batı felsefesinde, aranedenci olarak en çok bilinen isim Nicolas Malebranche'tır. İslam felsefesinde aranedenciliğin kurucusu olarak Gazali görülür. Aynı zamanda Eş'ari Okulu'nun kurucusu olan, Ebu Hasan Eş'ari islami aranedenciler olarak oldukça etkilidir (Sukjae, 2014: 1).

Berkeley'in aranedenci olup olmadığı konusunda tartışmalar vardır. Zaten Berkeley'in kendi yazdıkları da kafa karıştırmaktadır. Fikri sonradan değişmiş gibi görünmektedir. Berkeley, *Felsefi Yorumlar* isimli eserinde, Tanrı dışında hiçbir şeyde güç olmadığını söylemektedir:

İnsanoğlunun tuhaf güçsüzlüğü. Tanrı olmadan insan, bir taştan ya da ağaçtan daha sefildir. Tanrı istemezse, iradesinin hiçbir hükmü yoktur. İnsanoğlunun, Tanrı olmaksızın hiçbir gücü yoktur (Berkeley'de akt. Roberts: 2007: 112).

Berkeley'in yukarıdaki ifadesi aranedenciliğin açıklamalarına uygun görünmektedir. Fakat Berkeley bu eserinde bazı maddelerden emin olmadığını belirtmiş, fikri değişmiştir: “Bacağımızı kendimiz hareket ettiririz. Bacağımızı hareket ettirmeyi irade eden biziz. Bu açıdan Malebranche'dan farklıyım.” (Berkeley'den akt. Roberts, 2007: 112). Berkeley, ideaların aktif olmadığını, ancak zihinlerin aktif olduğunu ve Tanrı'nın zihninin her şeyin

ötesinde ve her şeyi kontrol eden olduğunu söyleyerek, Malebranche ile karıştırılabileceğini öngörmüş ve kendisinin farklı olduğunu altını çizmiştir:

Gerçekte Malebranche'tan çok farklı bir noktada olmama rağmen, bazıları fikirlerimin ona yakın olduğunu düşünürse şaşırمام. Onun felsefesi, çoğunlukla soyut genel idealar üzerine dayalıdır ki ben bunu reddederim. O, dış dünyanın varlığını kabul ederken, ben reddetmekteyim. O, duyularımızın bizi yanılttığını ve cisimlerin gerçek doğalarını bilmediğimizi söylerken, ben onunla tam tersi bir fikirdeyim (Berkeley, 1996: 21).

Berkeley, aranedenin de tanımını yaparak araneden diye bir şeyin olmadığını dolayısı ile aranedenciliği kabul etmediğini belirtmektedir:

... Dilin genel kullanımından, araneden kelimesinin anlamı ya herhangi bir sonuç üreten bir etken³ ya da bu sonuca eşlik edeni veyahut ondan önce gelen bir şeydir. Fakat konu madde olunca, iki anlamda da kullanılamaz. Madde pasif ve eylemsiz olduğu için başka bir şeye neden olamaz. Aynı zamanda, bütün duyulur niteliklerden yoksun olduğu için algılanamaz; dolayısı ile algılarımızın aranedeni olamaz. Parmağımız yandığında hissettiğimiz acının aranedeni yanma olamaz. Bu yüzden maddeye araneden demenin anlamı nedir (Berkeley, 2007: 30)?

Berkeley, aranedenciliği kabul etmediğini belirtmesine rağmen, bazı kaynaklar onun aslında felsefesi ile aranedenci olduğunu söylemektedirler. Bunlardan birisi Bennett'tır. Berkeley, idealar ile algılayanlar arasında ayırım yaptığı için ve bunlardan ilki pasif ikincisi aktif olduğu için algılayan dışında ideaların gücü olmadığını vurgular. Algılamak, irade ile eşleştirilmektedir. Fakat insanın iradesi dışında gerçekleşen şeyler vardır ve Berkeley bunlara da Tanrı'nın iradesi der. Beden gibi pasif idealar, Tanrı'nın iradesinin denetimi altındadır. O zaman insan kendi isteğinin sonuçlarından nasıl sorumlu olabilir? Tabi ki insan bir şeyi isteme özgürlüğüne sahiptir fakat istediği şeyin gerçekleşmesi Tanrı'nın istemesine bağlıdır. Durum böyleyse, kişinin iradesi Tanrı'nın istediklerinin aranedenidir. Aranedencilik olmaksızın aktif-pasiflik arasındaki ilişki açıklanamaz. Bennett bu düşünce tarzı ile Berkeley'i aranedenci olarak görmektedir (Roberts, 2007: 114).

2.4.2. Berkeley Epistemolojisinde Tanrı

Berkeley felsefesinde, Tanrı belki de en önemli noktadır; çünkü felsefesinin çıkış noktası din ve Tanrı'dır. Bir de Berkeley'i septik olmaktan kurtaran yine Tanrı'nın varlığı ve Berkeley'in Tanrı anlayışıdır. Aslında, maddenin varlığını kabul etmek, eğer maddeye bir güç

³ Agent kelimesi için sadece kişileri kastetmediği için kişi demek yerine etken kelimesi seçilmiştir.

ya da yaratıcılık atfetmeyi içeriyorsa, insanı ateizme götürebilecek bir noktadır. Eğer madde kendi başına var olabiliyorsa, varlığını sürdürmesi için Tanrı'nın varlığına ihtiyaç duymayabilir. Berkeley, materyalistleri bu noktada eleştirir ve kendisini, materyalistlerden cisimlerin varlığının olup olmaması bakımından değil; cisimlerin algılayan bir varlık dışında mutlak bir varlığını olmadığını savunması bakımından ayırır. Berkeley için “var olmak algılanmaktır.” ifadesi, aslında insanın algısından çok Tanrı'nın algısı ile ilgilidir. Bir şeyin var olabilmesi, algılanmasına ya da algılayana bağlı ise Berkeley'in felsefesi bizi tam da Tanrı'ya götürür. Bu bölümde Berkeley için Tanrı'nın varlığını gösteren deliller ve bunların algı ile ilişkisi, Tanrı'nın özellikleri, Berkeley'in Tanrı'ya bakış açısından ötürü ortaya çıkabilecek sorunlar incelenecektir.

2.4.2.1. Tanrı'nın Varlığının Delilleri

Pasiflik Delili: Daha önce belirtildiği üzere, Berkeley felsefesinde var olmak algılanmaya bağlanmaktadır ve böylece, var olmaktan kastedilen maddi varlıklar değil; ideallerdir. Etrafa bakıldığında hemen hemen her şeyin kusursuz bir nizamda olduğunun görülmemesi imkânsızdır. Bu da etraftaki hiçbir şeyin kendi kendine var olmadığı ve her şeyin bir yaratıcısı olduğu fikrini doğurur. Var olmak algılanmak ise ve algılama yetisine insanlar sahip ise, ideaların yaratıcısı insan mıdır sorusunu çözmek için insanın sahip olduğu güçler konusunda küçük bir deney dahi yeterli olabilir. Güneş'in altında iken ve sıcaklığın karşısında çaresiz iken bunu insanın değiştirememesi ya da bunun gibi bir sürü gündelik hayattan örnekler insanın akıllı bir varlık olduğundan ziyade aslında bazen de ne kadar çaresiz olduğunu gösterir. Berkeley, ideaları değiştirme ya da etkileme hususunda insanın pasif olduğunu ve algılanan duyum idealarının yaratıcısı olamayacağımızı söyler. Bu anlamda insan zihni pasif konumdadır ve yaratmak için insan zihninin üstünde bir güce ihtiyaç vardır ve bu da her şeyden üstün olan Tanrı'dır. İdealara bakıldığında, bunların kontrol edilememesi, Tanrı'nın varlığının bir kanıtı niteliğindedir. İnsan zihninin kontrol edebildiği ve yaratabildiği idealar sadece hayallerdir. Berkeley hayal ile duyular yoluyla algılanan idealar arasında ayrıma gider; böylece her şeyin aslında bir hayalden ibaret olabileceği eleştirilerine açıklama yapmış olur. Hayal ürünü olan idealar, sönük ve belirsizdir. Varlıkları ise tümüyle insanın iradesine bağlıdır. Diğer taraftan, duyum ideaları canlı ve nettir. Varlıkları ise insan iradesi dışındadır. Sonuç olarak, pasiflik delilinde, duyum idealarının nedenleri araştırılmış ve bu neden, Tanrı'nın varlığını zorunlu kılmıştır. Bu delil Berkeley'de şu önermelerle ifade edilebilir:

- i. İrademiz dâhilinde olmaksızın bir takım idealar algılamaktayız.
- ii. İdealar pasif olduklarından bize etkide bulunamazlar.
- iii. O halde onların ortaya çıkmasına etkin bir ruh sebep olmalıdır.
- iv. Bu sebep bizim sonlu ruhumuz olamaz.
- v. İdealar kendi başlarına kalıcı da olamayacaklarından,
- vi. Öyleyse onları bize algılatan, bizim zihnimizden çok daha mükemmel bir zihin vardır ki, o da tanrıdır (Bennett'ten akt. İmamoğlu, 2014: 135-136).

Süreklilik Delili: Daha önce de belirtildiği gibi, var olmak algılanmaktır noktasındaki eleştirilerden birisi varlıklar algılanmayınca yok mu olur problemi ile ilgilidir. Parktaki ağaçlar görüldüğü, dokunulabildiği vb. için zihinlerde bu özelliklerin birleşmesi ile “parkta ağaçlar vardır.” denilebileceği için var olabilmektedir. Fakat gözler kapatıldığında yok olması rasyonel değildir. Berkeley, bu probleme başlangıçta iki yetersiz çözüm bulmuştur. İlk olarak, ne zaman ki o ağaçlardan bahsedilse, onlar hayal edilmiş ya da düşünülmüş olur. Bu durumda, algılamanın yanı sıra hayal etmek de varlık nedenidir. İkinci çözüm ise, nesnelere varsayım dayanan ya da potansiyel varlıklarıdır. Bu Mill'in cisimlerin idealarının kalıcı ve değişmez duyu olanaklarının basit ideaları olmasına benzer. Mill'in söylemek istediği “doğanın düzenliliği temel ilkesi, yani geleceğin tıpkı geçmiş gibi olacağını, bir kez vuku bulanın, koşullar yeterince benzer olduğu takdirde, gelecekte yine vuku bulacağı” şeklindedir (Cevizci, 2012: 893). Bu iki çözüm de cisimlerin sürekliliği ve sabitliği konusunda sorunludur ve tatmin edici olmamıştır. Mesela, “ağaçlar parkta” ise biz algılasa da algılanmasa da, hayal edilse de de edilmese de “ağaçlar parktır.” Demek ki insanların dışımızda cisimleri algılayan üstün bir varlık vardır (Mabbott, 1931: 19). Berkeley'e göre de ağaçlar yok olmamaktadır çünkü o ağaçları sürekli algılayan bir zihin vardır ki o da Tanrı'dır:

Bir şeyin duyularım tarafından gerçekten algılanması ama aslında var olmaması tam bir çelişkidir. Duyularım ile algılamasaydım onları bilmeyecektim ve duyularla algılanan şeyler doğrudan algılanırlar; doğrudan yani aracısız algılanan şeyler ise idealardır. İdealar ise zihinsiz var olamazlar. Onun için, onların var olmaları algılanmalarına bağlıdır. Benim yok olmam ise, duyularla algılanan şeylerin yok olması anlamına gelmez ve var olmaya devam ederler. Bunun nedeni ise başka bir zihinde var olmalarıdır. Ben duyular şeylerin zihin dışı varlıklarını reddettiğim zaman, sadece kendi zihnimi değil; tüm zihinleri kastediyorum. ... Bütün şeyleri bilen ve kavrayan, şeyleri bizim doğa yasaları dediğimiz kurallara

göre düzenlediği tarzda gözlerimiz önüne seren her yerde hazır ve nazır, ezeli ve ebedi bir zihnin varlığı açıktır (Berkeley, 1996: 28).

Teleolojik Delil: İnsanoğlu, Tanrı'ya inansın veya inanmasın, evrende bir düzen olduğunun farkındadır. Bu delil, birçok insanın daha kolay anlayabileceği ve bir o kadarda önemli bir delil türüdür. Akli başında sorgulayan her insan, içinde bulunduğu evrenin ve sistemlerin yüzyıllardır mükemmel bir şekilde çalıştığını görebilir. Bunu anlamak için bilim adamı ya da filozof olmaya gerek yoktur. Kış gelince sararan ağaçların baharla birlikte yeniden hayat bulması ya da gökyüzünde her gün güneşin kendini gösterip akşamları yerini yıldızlara bırakması vb. bunların hepsi aslında evrendeki düzeni ve intizamı sergilemektedir. Bu düzen ve intizamın kendi kendine olması pek mümkün değildir ve yüzyıllardır böyle devam etmesi ise Tanrı'nın varlığını apaçık göstermektedir. Teleolojik delilin kökleri batı felsefesinde Platon'a kadar gitmektedir. Platon, *Yasalar* adlı eserinin 10. bölümünde, Tanrı'nın varlığını evrendeki düzenden hareketle kanıtlamaya çalışmıştır. Yeryüzü, Güneş ve yıldızları, yılları ve ayları birbirinden ayıran mevsimlerin düzenli oluşunu, onları düzenleyen bir varlığının bir kanıtı olarak gösteren Platon, gök cisimlerinin düzenli hareketlerini anlayan bir insan için, inanç yolunun açılacağını söylemektedir. Platon'un öğrencisi Aristo da *Metafizik* adlı eserinde gök cisimlerinin hareketlerindeki düzenliliğe işaret ederek, bu düzenleyici ilkenin Tanrı olduğunu ve tanrısal olanın tüm doğayı içine aldığını belirtmektedir (İmamoğlu, 2014: 146).

Berkeley'in de, geldiği Batı felsefesi geleneğini takip edip, benzer fikirleri savunduğu görülür. Eserlerinin çoğunda, evrenin mükemmelliğinden ve aksamadan devam eden düzenden bahseder. Bu düzenin bir yaratıcısı olması gerektiği ve insanoğlunun bunun için çok kısıtlı olduğunu belirtir ve tüm ideaların yaratıcısı Tanrı'dır, der. Ormanlar, dağlar, denizler, okyanuslar gibi birçok şey insana huzur vermektedir ve insanı coşturmaktadır. Kayalar ve çöller bile kendi içinde hoş bir vahşilik içindedir. Farklı mevsimlerde yeryüzü farklı bir haldedir ve bunu yapmak ne büyük bir ustalık gerektirir. Hayvan ve bitki bedenlerinin mükemmelliği insanın yapamayacağı bir incelikte, güzellikte ve hünerliliktedir. Evrendeki her şey bir bütünün parçasıdır ve birbirine yardım ederken aynı zamanda birbirini bezeyip güzelleştirmektedir. Yıldızların, gezegenlerin, güneşin hareketleri ve durumları hayranlık vericidir ve yollarından saptıkları hiç olmaz. Doğanın o görünmeyen yaratıcısının evreni kuvveden fiile çıkarmakta kullandığı yasalar işte böyle sıkıca belirlenmiş, böyle değişmezdirler (Berkeley, 1996: 19).

Görüldüğü gibi, burada Berkeley Tanrı'nın varlığını kanıtlarken evrendeki düzen ve nizamdan hareket eder. Bu delil süreklilik ve pasiflik delilinden, hareket noktası duyum ve algı olmaması bakımından ayrılır.

Berkeley, evrenin mükemmelliği delilini en sağlam delil olarak görse de bu konuda ciddi eleştiri almıştır. Aslında Berkeley döneminde Tanrı kanıtlaması olarak bu delil oldukça popülerdi. Fakat Berkeley bu konuda yeterince detaya inmeme konusunda eleştiri almaktadır. Bu eleştirilere bakmak için Tanrı kanıtlaması olan şu iki öncüle bakmakta fayda vardır:

- i. İçinde yaşadığımız dünya yüksek düzeyde ve amaca dayalı bir düzen içermektedir.
- ii. Böyle bir düzeni ancak ilahi varlık yaratabilir.

O zaman, bu türde bir ilahi varlık olmak zorundadır. Buradaki iki öncül de eleştirilmektedir. Birincisi, Dünya'da ya da daha genellersek evrende bir düzen ve beraberinde mükemmellik olması herkes tarafından kabul görmemektedir. Berkeley her ne kadar, düzeni ve mükemmelliği görmek için dahi olmaya gerek yok dese de evrendeki mükemmellik göreceli bir kavram olarak görülmektedir. Kimi insan, dünyanın kısmen iyi olduğunu düşünmekte kimi insan kısmen kötü olduğunu düşünmekte, kimisi ise tümüyle ilgisiz kalmaktadır. Bu da aslında birinci öncülü sarsmaktadır. İkinci öncüle gelince, düzen ve mükemmellik kabul edilse bile, bunu yaratan ilahi varlığın tek bir Tanrı olduğu sonucu çıkmayabilir önermesi ile ilgilidir. Buradaki ilahi varlık belki yaratmış, düzeni oluşturmuş ve yok olmuştur, belki tek değildir – bir iyi bir kötü Tanrı olabilir- ya da belki umursamaz bir Tanrı'dır. Berkeley, felsefesinde bu iki sorunu kısmen yüzeysel incelemiş ve yeteri kadar açıklama yapmamıştır (Fogelin, 2005: 53).

2.4.2.2. Berkeley Felsefesindeki Tanrı Anlayışının Yol Açtığı Problemler

Kötülük problemi: Doğadaki bütün her şeyin yapıcısı olmak, Tanrı kötülüklerinde mi yaratıcısıdır ve kötülükleri yaratmak Tanrı'yı kötü yapar mı sorularını getirmektedir. Burada Berkeley iki aşamalı bir cevap verir. Birincisi maddenin varlığını kabul edenler için de kötülük ve Tanrı sorunsalı vardır. Madde denilen bir aracı kullanarak da Tanrı kötülüklerin sebebidir denilebilir ve Tanrı'yı dolaysız yapıcı olarak görmekten farkı yoktur. Ayrıca, günah ya da sapkınlık fiziksel bir şey olmanın ötesindedir. Burada Berkeley, adam öldürme örneğini verir. Savaşta bir düşmanı öldürmek kötülük sayılmazken aslında görünüşte bir insanı öldürmek olduğu için kötülük grubundadır. Yine de savaşta düşmanı öldürenler kötü kabul edilmez. Demek ki kötülük fiziksel olmaktan ziyade, din ve mantıktan uzaklaşan iradenin

içsel sapkınlığıdır. Bu aşamada maddeyi kabul etmenin de aynı sorunu ortaya çıkardığını gösteren Berkeley, ikinci aşamada kötülüğün nedenini insana atfeder. Her ne kadar her şeyin yaratıcısı yapıcısı Tanrı olsa da insanın kendi sınırları içerisinde bir özgürlüğü vardır. İnsan, Tanrı'dan sınırsız bir şekilde bulunan irade yani seçme hakkından nasibini almıştır. Sınırlı da olsa sahip olduğu irade iyi ve kötü arasında seçim yapmasını sağlar. Kötülükler de insanoğlunun bu iradesinden çıkmıştır ve bu Tanrı'yı kötü yapmaz (Berkeley, 1996: 31).

Acı problemi: Tanrı'nın her şeyi algılaması sonucu var olması ile ilgili ortaya çıkabilecek başka bir sorun acı ve rahatsızlıklardır. Acı çekmek veya bir şeyden rahatsız olmak mükemmeliyetsizlik ise ve acının olması ve rahatsızlık yaşamak da onların Tanrı'nın zihninde var olmasına bağlı ise Tanrı da acı çekiyordur ya da rahatsızlık duyuyordur sonucu mu çıkmalıdır? Bu soruya Berkeley'in verdiği cevabı diyaloglarda bulmak mümkündür. Berkeley, Tanrı'nın her şeyi bildiğini ve anladığını söyler. Tanrı, acının ya da acıyla ilgili tüm duyuların ve yarattıklarının acısının ne olduğunu bilir; fakat Berkeley Tanrı'nın acı çektiğini asla kabul etmez çünkü bunu kusur olarak görür. Tanrı'nın yarattığı varlıklar olan insanlar, mükemmel varlık değil; kusurlar ve eksiklikler var ve duyular sonucunda çevrede olup bitenlerden kendisini sıyramıyor. İnsan iradesi dışında olup bitenler var ve bunlar insana bazen acı ya da rahatsızlık vermektedir. Tanrı'nın algısında, duyular aracılığı ile algılamak olmadığı için insandan çok daha farklı bir konumdadır. Hiçbir duyumdan ya da herhangi bir şeyden etkilenmez. Bu yüzden, Tanrı acı da çekmez. İnsan ise, doğa kuralları gereği, bir bedene zincirli olduğu için sinir sistemi sonucunda uyarıcılardan etkilenir. Burada Berkeley'in bedene zincirli olmak ifadesinden maddecilik çıkarmamak gerekir çünkü algılayabilen bir bedenden kastettiği, düşünüldüğünde, ideaların ya da niteliklerin bir araya gelmesinden meydana gelmektedir çünkü algılanmayan bir şeyin var olması mümkün değildir. Bu yüzden, bedene zincirlenmek denildiğinde de kastedilen idealardır. Yani duyuların cisimlerle hareketlerle bağlantısı, iki tane idea ya da doğrudan algılanabilir şeyler dizisi arasındaki uygunluktan başka bir şey değildir. Tanrı da ise bu şekilde cisimsel hareketler yoktur ve Tanrı'nın bir şeyi anlaması için insan gibi duyuları aracılığı ile edindiği duyulara ihtiyacı yoktur. Yani Tanrı'nın acıyı bilmesi, yaşamasını gerektirmez (Berkeley, 1996: 32-33).

Yaradılış sırası: Berkeley felsefesinde Tanrı ezeli ve ebedidir ve her şey Tanrı tarafından yaratılmıştır. Büyük dinlerde yaratılış konusunda insandan önce maddenin yaratıldığı vardır. Yani insandan önce, toprak, deniz, gökyüzü vb. yaratılmıştır. Burada Berkeley'e bir eleştiri gelmektedir. Berkeley'e göre, maddenin var olması algılanmasına bağlıdır. Yani aslında gökyüzünün, toprağın ya da denizin var olabilmesi için algılanması

gerekmektedir. İnsanlar yokken bunların var olması çelişki oluşturma potansiyeline sahiptir. Burada Tanrı'nın zihninde var olması önermesi de, o zaman Tanrı algıladığı için madde hep vardı sorusunu doğurmaktadır; Berkeley bu eleştirinin olabileceğini düşünüp, buna cevap vermiştir. Berkeley, herhangi bir şeyin var olması ya da yok olması ile kastedilenin Tanrı değil de insan bağlamında düşünülmesi gerektiğini söyler; yoksa her şey zaten Tanrı'nın zihninde vardır. Bir süreçte var olma ya da sonrasında yok olma söz konusu değildir. Yaratılanlar için daha önce algılanamaz olan şeyler ise Tanrı'nın bir buyruğu ile algılanabilir hale geldikten sonra, artık şeylerin yaratılmış zihinlere göre de rölatif bir varlığa kavuştukları söylenebilir. Berkeley, var olmak algılanmaktır mottosuna sahip olmak ile birlikte bu felsefe yaratılış bağlamında düşünüldüğünde, önce insan yaratılmıştır ve sonrasında onun algılaması sayesinde madde var olmuştur fikri yoktur. Berkeley, büyük dinler ile çelişmez ve Tanrı'nın insandan önce var ettiği deniz, gök vb. şeyleri, insanları yaratması ile onların zihninde anlaşılır kılması vardır. Önce cisimsel dünyanın sonrasında ise akıllı varlık olan insanın yaratıldığı düşünüldüğünde şu sonuç ortaya çıkar:

- i. Cisimsel bir varlığın var olması algılanmasına bağlıdır.
- ii. Algılama kapasitesine bağlı olan canlı varlıklar (aslında kastedilen insandır.) cisimsel varlıklardan sonra yaratılmıştır.
- iii. Cisimsel varlığın, var olması için bir algılayana ihtiyaç duyduğu için, burada kastedilen insan olamayacağına göre Tanrı olmalıdır.
- iv. Cisimlerin algısı Tanrı'nın zihninde hep vardır çünkü Tanrı'nın zihni, gelişen değişen bir zihin değildir.
- v. Bu durumda cisim, Tanrı'nın zihni ebedi olduğu için hep vardır.

Bu önermelerden sonuncusu problem teşkil etmektedir çünkü cisim Berkeley'e göre de büyük dinlerde de hep "yaratılmış" olarak ifade edilir. Yaratılmış olmak ise sonradan var olmayı gerektirmektedir. Bu durumda "var olmak algılanmaktır." önermesinden, Tanrı yaratılış bağlamında düşünüldüğünde O'nun "sonradan algılamasının" olması gerekir. Bu da iv önermesi ile çelişir çünkü Tanrı'nın sonradan algılamaya başlaması, Tanrı'nın zihninin eksikliği sorunsalını getirir. Buna bir çözüm olarak, aslında Tanrı'nın "cisimleri algılama" yetisini planladığı ve zihninde olduğu yani bilfiil irade etmeyi planladığı ve zamanı gelince potansiyelden harekete geçtiği düşünülebilir. Bu da "mükemmellik" kavramına ters düşebilir

çünkü ortada bir değişim söz konusudur ve bu değişime neden olan şey Tanrı'ya bir şeyler olduğu ve değişikliğe uğramak zorunda kaldığı fikrini doğurabilir. Berkeley, sorunsala tam ve kanıtlanabilir bir cevap verememiştir. Aslında, bu metafiziksel soruna da net bir cevap verebilmek imkânsızdır çünkü kısıtlı olan insan zihni ile mükemmel olanı tam anlamayı anlamak mümkün değildir. Berkeley burada iki noktadan bahseder. Birincisi, cisimlerin iki halinin olduğunu söyler. Bunlardan ilki, Berkeley'e göre "var olmak algılanmaktır." mottosu ile, bir zihnin algılamasına mecbur olan ve yaratılmış ikincil tipli ve doğal haldir. İkincisi ise Tanrı'nın zihnindeki anatip ve ezeli ve ebedi olan haldir. Birinci halin kuralları ile ikinciyi anlamaya kalkmak doğru değildir. İkinci halin tam olarak anlaşılması ise insan mükemmel varlık olmadığımız için mümkün değildir. Aslında, bu açıklama dışında söylenebilecek pek bir şey yoktur. Berkeley, maddenin varlığını kabul edenlerle, kendi fikrini kıyaslama yoluna da gider. Burada aslında Descartes'a bir taş gelmektedir. Cismi kabul eden ama özünü bilinmez gören bir felsefe ile de yaratılışı anlamak sorunludur. Tanrı'nın "sonradan yaratması" nı kabul eden her kimse ister maddenin varlığını kabul etsin ister reddetsin bu sorunla karşılaşacaktır. Tanrı'nın ebedi ve ezeli olması ve maddenin sonradan yaratılması "Tanrı'nın değişimi" sorununu getirir ve bu düşünce tarzı ile maddecilerin de bu sorunu çözmesi imkânsızdır (Berkeley, 1996: 37-39).

Berkeley felsefesinde "var olmak algılanmaktır" mottosu ve algılanmayan şeylerin Tanrı'nın algısı sayesinde yok olmadığı ifadesi Tanrı'nın varlığındaki en önemli kanıttır. Berkeley buna ek olarak ikinci bir önermeden bahseder. Bu argüman da şöyledir:

- i. Kişinin duyu ideaları kendinin herhangi bir iradi eylemi vasıtasıyla sebeplendirilmeden kişinin zihnine giriş yaparlar.
- ii. Herhangi bir ideanın görünüşü veya ortaya çıkışı, zihnin de bu ideanın ortaya çıktığı veya oluştuğu bir zihnin iradesi vasıtasıyla sebeplendirilmiş olması gerekir.
- iii. Kişinin duyu ideaları kendisinin dışındaki başka bir varlığın iradi eylemi vasıtasıyla sebeplendirilip, kişinin zihninde ortaya konulur veya zihnine nakşedilir (Bennett'den akt. Açıköz, 2003: 221).

Burada irade kavramı arz etmektedir. İnsanı diğer birçok varlıktan ayıran özellik ve onu akıllı varlık yapan özellik iradesidir. Fakat insanın irade edemediği birçok şey vardır ve bu da iradesinin de sınırlı olduğunu göstermektedir. Yine de irade yetisine sahip olduğuna göre

bunun “sonsuz” bir kaynağı olmalıdır ve bu da sonsuz birçok özelliği ile birlikte sonsuz irade yetisine sahip ve insanın ideaları ve iradesini sınırlayan Tanrı’yı zorunlu kılmaktadır.

2.4.2.3. Tanrının Sıfatları

Tanrı'nın sıfatları problemi din felsefesinin en temel problemlerinden birisidir. Tanrı'nın özelliklerinden ve sıfatlarından konuşmak en zor problemlerendir çünkü sıfat koymak aslında bazen sınırlandırmak anlamına gelmektedir ve tanımlamak da olduğu gibi beraberinde bir sürü cevap bekleyen problemi getirmektedir. İnsan zihni kısıtlıdır ve kısıtlı olanla sınırsız olanı anlamak çok zordur ve tümüyle anlamak imkânsızdır. Bu düşünce 18. yy. İrlandası'nda, Berkeley'in karşı çıktığı bir sonuç doğurmuştur. Bu dönemin bazı teologları, teistik Tanrı kavramını korumak için Tanrı'nın sıfatlarının bilinemezliğini savunmuşlardır. Bunun nedeni de dünyadaki kötülüklerle, Tanrı'nın mükemmellik gerektiren sıfatlarını bağdaştıramamalarıdır. Bu da bilinmeyen bir Tanrı anlayışını doğurmaktadır. Berkeley, böyle bir Tanrı anlayışını madde anlayışına benzetir. Materyalistler, niteliklerin bilinmeyen desteği olan maddi töz düşüncesine ulaşmışlardır ki bu da Berkeley'e göre, eğer maddi töz kavramı, bilinmeyen niteliklerin bilinmeyen desteği anlamında kullanılıyorsa, o zaman bizi hiçbir şekilde ilgilendirmeyecek, böyle bir tözün var olmasının hiçbir anlamı olmayacaktır. Çünkü ne olduğu, varoluş nedeni bilinmeyen bir şey hakkında tartışmanın hiçbir yararı yoktur. Bu nedenle, Berkeley Tanrı'nın sıfatlarının inkâr edilmemesi gerektiğini belirtmektedir (İmamoğlu: 2014: 159-160). İnsanoğlu, tarihin başlangıcından bu güne kadar bilgi anlamında büyük gelişim göstermiştir ve Tanrı ve sıfatları konusu da her ne kadar çözülmesi mümkün olmasa da bundan payını almıştır. Agnostik bir Tanrı anlayışı, insanın gözlerini “ben buradayım” diyen delillere kapamasıdır ve bilinmezlik insanı yokluğa taşıyabilir. İlahiyatçı bir filozof olarak Tanrı konusunda çok kafa yoran Berkeley için, Tanrı kilometre taşı ve birçok problemin çözümüdür. Onun felsefesinde, Tanrı'nın özelliklerine bakıldığında, Açıkoz tarafından bu özellikler güzel bir şekilde özetlenmiştir (2003: 218):

- i. Kimi zaman ve durumlarda sonsuz Algılayıcı, Ruh, Zihin veya Tanrı diye adlandırılır.
- ii. Tanrı evrensel yeter sebeptir.
- iii. Tanrı algılayan evrensel zihindir.
- iv. Tanrı ruhi bir tözdür.
- v. Tanrı evrensel irade ve eyleyendir.

vi. Tanrı doğa kanunlarının evrensel düzenleyicisidir.

vii. Tanrı evrenin hâkimi ve yaratıcısıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM:

GEORGE BERKELEY’İN ÇAĞDAŞ FELSEFEDEKİ ALGI KURAMLARINA ETKİSİ

Algı konusu “ne bilinebilir?”, “ne kadar bilinebilir?” ve hatta “bilebilir mi?” soruları ile alakalı olduğu için tarih boyunca merak konusu olmuştur. Felsefede de en temel problemlerdendir çünkü epistemoloji zaten bir filozofun diğer felsefi alanlardaki fikirlerinin de temelini oluşturmaktadır. Kimi filozoflar, bilginin doğuştan olduğunu düşünürken kimisi tecrübe ile edinildiğini düşünmektedir; kimisi sezgiye önem atfederken kimisi akli temel almıştır. Çağdaş felsefede de algı hususundaki farklı felsefi yaklaşımlar, farklı algı kuramlarının geliştirilmesine ya da kabul görmesine neden olmuştur. Çağdaş felsefedeki algı kuramlarından George Berkeley’in etkisinin olduğu kuram, duyu verisi kuramlarıdır. Duyu verisi kuramları, “İngiliz ampiristlerinden oluşan büyük üçlü yani İngiliz Locke, İrlandalı Berkeley ve İskoç Hume tarafından detaylandırılmış ve Locke’un ideaların yeni yolu dediği bu görüş yirminci yüzyıla kadar etkisini sürdürmüştür.” (Musgrave, 2013: 116).

Bu kuramı incelerken üç temel ilke üzerinden hareket edilecektir. Duyu verisi kuramları, bu ilkelerden bazılarının kabulü ya da reddi üzerine kurulmuştur.

3.1. Duyu Verisi Kuramları İlkeleri

Duyu verisi kuramlarını anlamak için, üç ilke üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki, ortak faktör ilkesi, diğeri fenomenal ilke, sonuncusu ise temsil ilkesidir.

3.1.1. Ortak Faktör İlkesi

Bu ilkeyi anlayabilmek için görme duyusu ile ilgili üç farklı durumu bilmek gerekmektedir. Bunlardan birincisi, görme ya da gerçeğe uygun algı denilen, görme eylemi sonucunda görülen objedir ve aslına uygundur. Mesela, masanın üzerindeki bir elmayı, gerekli şartlar sağlandığında olduğu gibi görmektir. İkincisi ise yanılsama, (illüzyon) durumdur. Burada, yine görme eylemi gerçekleşmekte ama görülen obje aslına uygun değildir. Mesela, kırmızı bir elmayı pembe görmek yanılsama örneğidir. Üçüncü ise, halüsinasyondur. Halüsinasyon gören kişi, bir şeyler gördüğünü iddia eder ama aslında herkesin algısına açık olan ve gerçekte var olan bir obje yoktur. Bu üç duruma da bir bütün olarak görsel deneyim denilebilir. Ortak faktör ilkesine bakıldığında ise, bu görsel deneyimlerin üçünde de aynı zihinsel durumların olduğu iddiası vardır. Bu iddia, insanda nasıl olur da üçüne de aynı şey denilebilir tepkisini uyandırır. Child bunu şöyle bir benzetme

ile açıklar: “İki çeşit yanık olsun. Bunlardan birisi güneş yanığı diğeri ise ateşten kaynaklanan bir yanıktır. Bunların nedenleri farklı da olsa, sonuçta biz buna genel olarak yanık deriz.” (1994:145).

Bu benzetme ile şu sonuçlara varılmıştır: Gerçeğe uygun algı, yanılsama ve halüsinasyon durumunda, algılayan kişi için bunlar aynı zihinsel etkiye yol açmaktadır. Yani, görsel deneyim yaşayan kişi, yanlış gördüğünü düşünmez. İnsan zihni, bunlar farklı zihinsel durumlar olsaydı bunları algılayabilecek kapasitedir. Fizik ve nöroloji bilimlerinin verilerine göre de, bu üç durumda da beyinde benzer hareketlenmeler olmaktadır. Günlük konuşma dilinde de, kimse yanılsama görüyorum ya da halüsinasyon görüyorum demez. Bunların hepsi için görmek fiili kullanılır (Fish, 2010: 5).

3.1.2. Fenomenal İlke/Görüngücülük İlkesi

Fenomenal ilkeyi açıklamak için H. H. Price’ın şu ifadesine bakmak faydalı olacaktır:

Bir domates gördüğümde, ondan şüphe ederim. Gördüğüm şey akıllıca boyanmış bir balmumu olabilir. Gördüğüm şeyin bir cisim olduğundan da şüphe edebilirim. Belki de o domates sandığım şey sadece yanılsama ya da halüsinasyondur. Ama şüphe etmeyeceğim tek bir şey vardır: orada kırmızı, yuvarlak, arka plandakilerden farklı olduğu belli olan rengi ve derinliği olan bir şey var (Price’dan akt. Fish, 2010: 5).

Bu ilkeye göre, algı bilinçliliği gerektirir ve algı sahibine algılanan şeyin ne gibi olduğuna dair bilgi sunar. Bu örnekten de anlaşıldığı gibi, fenomenal ilkeyle, nesnenin özelliklerinden ve görme deneyiminden hareketle, şüpheciliğe kapı kapatılmış olur. Robinson tarafından yapılan şu açıklama, bu ilkeyi özetler niteliktedir: “ Bir kişiye ya da zihne, bir objenin bir ya da birkaç niteliği varmış gibi görünüyorsa, algısında o nitelik beliriyorsa, o nesne ya da o nitelik vardır.” (Robinson’dan akt. Fish, 2010: 6). Bu açıklama karışık görünse de örnekle netlik kazanabilir. Bir kişi beş duyu organı sayesinde kahverengi bir masa görsün. Burada, kişi algısına güvenerek, dış dünya şüpheciliğine düşmez. Kahverengilik vardır der ya da başka niteliklerle beraber, kahverengilik niteliğine sahip masa da vardır der. Görüldüğü gibi, var olma durumu nitelikler ile bağdaştırılmaktadır.

3.1.3. Temsil İlkesi

Bu ilkeye göre, tüm görsel tecrübeler temsildir. Bu, Fish’in kitabındaki örneğin bir benzeri ile açıklanabilir. Birer tane İstanbul haritası ve Topkapı Sarayı’nın kartpostalı düşünülebilir. İkisi de Topkapı Sarayı ile ilgili bilgi veriyor. İkisi de temsil niteliğindedir.

Haritada saray bir simge ile gösteriliyor ve nerede olduğuna dair bilgi veriliyor. Kartpostalda ise resim var ve sarayın özelliklerine dair bilgiler mevcut. Bu benzetmede olduğu gibi, görsel tecrübede de temsiller üzerinden hareket edilir. Algıların nerede olduğu ayrı bir tartışma konusu olsa da algıların zihinde olduğu kabul edilirse, aslında zihinde olan hiçbir şey algılanan şeyin orijinal halidir denilemez. Mesela, zihindeki elma imgesi, asla gerçek bir elma değildir; onun temsilidir, der temsil ilkesi (2010: 18).

Ayrıca burada yukarıdaki örnekte olduğu gibi, bir de içerik konusu devreye girer. Nasıl ki harita sarayın yerine dair bilgi veriyor, kartpostalın sarayın özellikleri anlaşılıyorsa, içerik söz konusudur denilebilir. Algıların içeriği her zaman doğruyu göstermek zorunda değildir. Yanlış içerikle yanlış anlamalar ya da yorumlamalar çıkabilir (Fish, 2010: 8).

3.2. Duyu Verisi Kuramları

Bu kuramları açıklamak için aslına uygun görme, halüsinasyon ve yanılsama üzerinden gitmek yararlı olacaktır. Ayrıca görsel deneyimleri, temel ilkelere olan fenomenal ilkeyle beraber anlamak mümkündür. Fenomenal ilkeye göre, bir kişiye bir objenin algılanabilir bir özelliği var gibi görünüyorsa; o zaman kişi, o özelliğe sahip bir objenin farkındadır deniliyor ve şüpheciliğe kapılar kapatılıyordu. Yanılsama için de halüsinasyon için de bu durum geçerli olacaktır. Her ne kadar gerçekte o özellik olmasa da kişi, halüsinasyon ve yanılsama durumunda farkındalık ya da algı halindedir. Bundan şüphe edilemeyeceğine göre bu algılanan şey nedir sorusunun cevabından bu teori anlaşılabilir. Eğer kişi gerçekte pembe olmayan ama kişiye pembe görünen bir fil görüyorsa, işte buradaki zihinsel objeye duyu verisi denilebilir. Sonuç olarak, “halüsinasyon ve yanılsamada, algı sahibi kişilerin algıladığı şey duyu verisidir.” (Fish, 2010: 13).

Sonuç cümlesine, fenomenal ilke sayesinde ulaşan bu teori, bu sonuca gerçeğe uygun algıyı de dâhil edecek ve gerçeğe uygun algının da objesinin duyu verisi olduğunu söyleyecektir. Bu aslında Berkeley’in felsefesinde idea kelimesi ise uyumludur ve algılayan bir zihnin tüm içeriği, idealardır. Duyu verisi kuramcıları bunu kabul için üç noktadan bahsederler:

i. Ayırt edilmezlik: Üç algı türünde de, kişi algısındaki objeyi sorgulamaz. Kişi olmayan bir şeyi gördüğünü ya da yanlış gördüğünü düşünemez. Bu bağlamda, halüsinasyon ve yanılsama gerçeğe uygun görmeden farklı değildir ve ayırt edilemez. Burada aslında “var olmak algılanmaktır.” mottosu görülebilir çünkü Berkeley’de, algılayan bir bilincin var

olması yeterlidir. Berkeley, alguların içeriğini dış dünyada aramak ya da dış dünyadaki karşılığına olan uygunluk ile idea arasındaki ilişkiler ve problemler gibi kaygılara sahip değildir.

ii. Yanılsamada süreklilik: Yanılsamanın, var olan bir niteliği başka şekilde görme olduğunu düşünülürse, bu aslında çok yaygın bir durumdur. Smith bundan şöyle bahseder: “renk algımız ışığın konumuna göre ya da tozlu olmasına göre farklı algılara neden olur.” (Fish’ten aktarılan Smith, 2002: 27). Bu durumda, yanılsamada ve görmedeki algı birbirinden farklıdır demek doğru olmaz. Burada da dolaylı da olsa Berkeley felsefesinden izler görülebilir. Cisimleri ve niteliklerini kabul etmek gerçeğe uygun olmayan algıda, yanılsamaya kapı açar. Mesela, bir cismin doğası gereği kendine özgü rengi vardır demek ve cismi bu renkte algılamamak yanılsama anlamına gelir. Fakat burada, ön kabuller vardır; Berkeley ise bunu reddeder. Bırakın ikinci nitelikleri, birinci niteliklerin dahi algılayana bağlı olduğunu söyleyerek aslında, duyu verisi kuramlarına kapı açmış olur.

iii. Nedensellik: Gerçeğe uygun algı, halüsinasyon ve yanılsamada duyu verisi ortaya çıkarken aynı beyin aktiviteleri gerçekleşir.

Bu üç durum gösteriyor ki duyu verisi kuramları, ortak faktör ilkesini kabul etmektedir. Burada duyu verisini destekleyenlerin sunduğu diğer bir kanıt gecikme süresi argümanıdır. Bu argüman yıldız örneği ile açıklanabilir. Yıldızlar, Dünya’ya oldukça uzak konumdadır ve ışık hızından dolayı kişi yıldızların ışığını görene kadar belli bir zaman geçer. Bazen bir yıldızın ışığı görünene kadar, yıldız yok olmuş olabilir. Burada aslında kişi, artık var olmayan bir objenin niteliğini algılar pozisyonundadır. Fenomenal ilke hatırlanırsa, bir kişiye ya da zihne, bir objenin bir ya da birkaç niteliği varmış gibi görünüyorsa, algısında o nitelik beliriyorsa, o nitelik vardır, deniliyordu. O zaman kişinin algısındaki ışık niteliği ya da o niteliklere sahip yıldız aslında bir duyu verisi olmuş oluyor. Bu kuramların destekçileri, bu argümanı daha da ileriye götürecek, bütün görsel deneyimler gecikme süresine tabidir ve bu yüzden bütün görsel deneyimlerde, duyu verisi algılanır diyeceklerdir. Karanlık bir odada görmeden bahsedilemez; görsel deneyim için ışığa ihtiyaç vardır ve ışık kaynağı olan güneşin ışığının algılanması güneşin uzaklığından ötürü gecikmelidir (Fish, 2010: 16). Şimdiye kadar duyu verisi kuramlarının ortak faktör ilkesini ve fenomenal ilkeyi kabul ettiği görüldü. Üçüncü olarak, temsil ilkesine nasıl baktıkları incelenecektir.

Duyu verisi kuramları, temsil ilkesini kabul etmez. Buraya kadar anlatılanlardan duyu verisi hakkında şunlar denilebilir. Duyu verisi,

- i. direk olarak algılanan bir şeydir ki bu da Berkeley'in aracısız algısına karşılık gelmektedir.
- ii. zihin olmaksızın var olamaz, zihin bağımlıdır. Berkeley'de de "var olmak, ağılanmaktır."
- iii. kişiye, duyu organları sayesinde görünen özelliklere sahiptir. Berkeley için, asıl önemli olan ideaları birleştiren anlamlandırılan zihindir; fakat yine de algı içeriğinin oluşumunda duyuları önemlidir.

Temsil ilkesini ve duyu verisi kuramlarını açıklamak için Sally ve Sam örneğine bakılabilir. Sally'nin ve Sam'in zihninde bir ananas algısı olsun. İkisi de ananas görüyorum desinler. Sally, gerçek bir ananas görsün. Sam ise laboratuvar ortamında bazı ilaçlar verilerek o algıya sahip olsun. Yani aslında ortada bir ananas yok, bilim adamlarının birkaç uygulaması ile Sam bu algıya sahip olduğunu sanıyor. Temsil ilkesine göre, Sam'in zihinsel durumu gerçek olmayan bir ananas algısına sahip olduğu için yanlıştır. Sally'nin temsili ise doğrudur. Sam'in algısında bir obje yoktur çünkü tümüyle yanlış bir temsildir ama Sally'nin algısında farkında olduğu gerçek bir obje vardır. Temsili ilke, algı için bir objenin gerekliliği savunur ve yukarıdaki "zihin bağımlıdır." ibaresine karşı çıkar. Duyu verisi kuramları ise obje ile ilgilenmez; algıdan bahsederken duyu verisi ifadesini kullanır ki bu da zihin dışında bir obje ile ilgilenmez (Huemer, 2011). Bu da tam olarak Berkeley'in algı felsefesi ile eşleşmektedir. Berkeley de, algıların içeriğinin dış dünyadaki karşılıkları ile ilgilenmez ve hatta daha önce de belirtildiği gibi reddeder.

Daha önce, Berkeley'in görme ise ilgili fikirlerini, bilimin aslında desteklediğinden bahsedilmişti. Bilim on yedinci yüzyılda olduğu kadar yirminci yüzyılda da görmenin dolaylı olduğunu açıklamaktadır. Bilim, algının nesne ile algılayan arasında nedensel bir ilişki içerisinde olduğunu söyler. Örneğin, bir masanın algılanabilmesi için, öncelikli olarak ışığın masanın yüzeyinden yansması gerekir. Yansıyan ışığın göze girmesi, önce retinayı, sonra optik siniri, sonra da beynin görme korteksini uyarması gerekir. Sonunda ise, her şey yolunda ise, beynin görme korteksinde masanın görsel deneyimi oluşur. Bu nedensel algı kuramıdır. Bilim her ne kadar realist terimlerle algıyı açıklasa da aslında, algının gerçekleşebilmesi için nesne ile algılayan arasında nedensel bir etkileşimin olmasının gerektiğini söyler. Bilim, algılamının az çok dolaylı bir süreç olduğunu söyler. Algılayan, algılanan nesneden uzay ve zamanda ayrılır ve nesne algılayan ile doğrudan bir temasta değildir. Bu bilimsel açıklama,

her ne kadar duyu verisi kuramlarını açıklıyor gibi görünmese de bu kuramların temel ilkesi olan nesnelere dolaylı algılanması fikrini desteklemektedir. Berkeley de bunu üç yüzyıl öncesinde, doğrudan algılanan sadece idealarımızdır şeklinde yorumlamış ve algı felsefesini bunun üzerine kurmuştu (Musgrave, 2013: 124).

3.2.1. Duyu Verisi Kuramları Türleri ve Filozofları

Duyu Verisi aslında hep yukarıda vurgulandığı haliyle değildir. Aslında terim ilk kez 20. yüzyılda H.H. Price, G. E Moore ve Bertrand Russell tarafından kullanıldığında, terimle tek kastedilen onun algının direk/aracısız sonucu olduğuydu. Duyu verisi ile zihin bağımlılığı ya da zihinden bağımsızlık kastedilmiyordu (Huemer, 2011).

Günümüzde ise dolaylı realizm ve fenomenalizm olarak farklı iki türü vardır. Dolaylı realizmde, kişi gerçek objelerin dolaylı olarak algısına sahiptir düşüncesi vardır. Bu görüşe göre, duyular, dış dünyanın nesnelere hakkında doğrudan ve yanılmaz bilgi verir. Şüphecilerin temel saldırısı bu görüştür. Ampiristler ise, algısal realizmi terk ederler ve duyuların idealar hakkında doğru bilgi verdiğini iddia ederler. Argümanları şu şekildedir:

- i. Duyular kişiye ya dış nesnelere hakkında ya da idealar veya görüşler hakkında kesin bilgi verir.
- ii. Duyular kişiye dış nesnelere hakkında kesin bilgi vermezler. O halde duyular idealar ya da görüşler hakkında kesin bilgi verirler (Musgrave,2013: 120).

Bertrand Russell, duyu verileri kuramlarının, dolaylı realizm kısmında yer alır. 1912 yılında Russell, şüphe edilemeyecek bir şeyin olup olmadığını sorgular. Renk gibi görünür niteliklerin kişiden kişiye hatta aynı kişinin farklı deneyimlerinde farklı olduğunu kabul eder. Bunun sonucunda ise, rengi olan görünür nesnelere aslında dolaysız algılanmadığı sonucuna varır. Aslında duyu deneyimleriyle, direk edinilen verilerden bu tür cisimlerin algısı çıkarımla edinilir. Russell, bunu diğer duyu deneyimlerine de geneller. Görsel deneyimlerde olduğu gibi, aynı durum duyma da, koklama da vb.nde geçerlidir. Örneğin, bir çiçeği görmek ve koklamak, direk algılanan çiçeğin kendisi değildir; fakat direk deneyimlenen çiçeğin rengi, şekli, kokusu vb.dir. Bu duyu verileri direk algılanır ve sonucunda ise çıkarımla “çiçek” sonucuna varılır. Bu epistemolojik doktrinin şu metafiziksel sonuçları olabilir: algıların nesnesine direk algılamaktan ziyade çıkarımla ulaşıyorsa, çiçek gibi, bu algı nesnelere farazi ya da teoride var olan nesnelere olmaktadır ve bunun sonucunda var olmayabilirler. Bu da maddi cisimlerin varlığı sorusuna yol açar. Russell’ın burada Berkeley’den etkilendiği

görülebilir çünkü Russell, maddi dünyanın deneyimlerle oluştuğu sonucuna varır. Burada Berkeley'in Russell'dan farkı Berkeley'in algının gerçekleşmesi için ideaları kullanması, Russell'ın ise duyu verilerinden faydalanmasıdır. Duyu verileri, nihai gerçeklik olabilir. Fakat Russell bu sonuca ulaşmak yerine, realizmden kopmamayı tercih eder. Russell, maddi nesnelere var olduğunu ama sadece direk algılanan duyu verileri sayesinde çıkarımla anlaşılabilceğini belirtir. Burada da Berkeley'den kesin olarak ayrılır (Carey).

Fenomenalizm ise bu yumuşamış realizmin bir adım ötesidir. İster dolaylı ister direk olsun, zihinden bağımsız objelerin varlığı reddedilir ve algı zihinde var olmaya bağlanır ve tümüyle idealara indirgenir. Çağdaş fenomenalizmin kurucusu olarak, Hume'u kabul etmek mümkündür. Hume, Berkeley'de olduğu gibi ki bu aslında Berkeley'e de Locke felsefesinden geçmiştir, bilginin kaynağı olarak deneyimi görür. Hume algı sözcüğünü genel olarak zihinsel içeriği kaplamak anlamında kullanır. Descartes, Locke ve Berkeley gibi, Hume direk algıların sadece zihinsel içerikler olduğunu belirtirken, maddi nesnelere direk algının içeriği olmayacağını söyler. Descartes, Locke ve Berkeley, buna "idea", "düşünce", "duyum" gibi isimler verirken, Hume, tüm zihinsel içeriklere "algı" der. Bu yüzden terminolojideki farklılıklara rağmen, direk algılanan her şeyin sadece zihinde olduğu ve dış dünyada olmadığı belirtilir ve bu Hume felsefesinin temel taşıdır. Hume, algıyı "izlenim" ve "idea" olarak ikiye böler. "Locke'un deyişiyle söylenecek olursa, Hume'un izlenimler dediği şey, hem dış hem de iç deneyimle edinilenlerdir. Hume, izlenimleri de şiddetli ve sakin olmak üzere iki grupta toplamıştır. Ona göre, 'şiddetli izlenimler' tutkular, 'sakin izlenimler' ise, estetik ve moral duygulardır (Öktem, 2004: 40). İzlenim ve idea arasındaki fark aslında Berkeley'in idea ve hayal-rüya kavramlarına benzemektedir. Fakat burada Berkeley için idea canlı, net ve gerçek iken; Hume için bu özellikler izlenimde yer almaktadır ve idea -Berkeley'in aksine- soluk, daha az canlı ve daha az güçlüdür. Hume izlenim ve idealar arasındaki farkı net bir şekilde açıklamak için çeşitli örnekler verir. Bunlardan bir tanesi, insanın bir öfke anında yaptığı hareketlerin bu heyecanı sadece düşündüğü zaman yaptıklarından bambaşka olmasıdır. Öfke anındaki hareketler yani izlenimler canlı ve güçlü iken, daha sonra bunu düşünmek daha soluktur ve bu ideadır. İzlenim "meselâ işitme, görme, dokunma, aşk, kin, arzu veya irade gibi en canlı algılarımızın topudur. İdea ise, sözü geçen duyu veya hareketlerden biri üzerinde düşünce yürüttüğümüz zaman, şuuruna malik olduğumuz nispeten az canlı olan algılarımızdır" (Hume, 1986: 24) . Hayal dünyası kişiyi ne kadar özgürleştirirse özgürleştirsin, sınırları yokmuş gibi görünse de aslında idealar, "nispeten zayıf olan algılarımız, izlenimlerimizin, yani daha canlı olan algılarımızın kopyalarıdır" (Hume, 1986:

25). Hume, en canlı ideanın bile gerçeklikte en soluk izlenimi geçemeyeceğini söyler ve ideaların mutlaka ki izlenime bağlı olduğunu kompleks idealar örneği ile açıklar. Tanrı ideası kompleks ideaların içinde en güçlü örnektir. Tanrı ideası, iyilik ve bilgelik niteliklerinin en gelişmiş hali olarak açıklanmaktadır ama aslında bu idealar izlenimlerin sonucunda oluşmaktadır. İzlenim olmadan idea olamayacağını, yani Berkeley'in ifadesi ile duyular olmadan aslında duyumun gerçekleşemeyeceğini, Hume kör ya da sağır bir insan ile açıklamıştır. Gözleri kör olan bir insan, görme ile ilgili idealara sahip olamaz. Aynı şey hisler için de geçerlidir. "Uysal ve yumuşak başlı bir adam, intikam arzusu veya affetmez bir zulüm etme üzerinde hiçbir idea edinmeyeceği gibi, bencil ve duygusuz bir insan da, dostluk ve yüksek ruhluluğun kutsallığını kolayca kavrayamaz." (Hume, 1986: 27). Zihin, mevcut idea ya da izlenimlerden yenilerini oluştururken, bunu rastgele yapmamaktadır. Burada benzerlik, zaman ya da mekan bakımından yakınlık ve nedensellik söz konusudur. "Bir portre görünce, tabiatıyla aslını düşünürüz ki bu benzerliktir. Bir evin odalarının birinden söz edilirse, öteki odalar üzerinde de bilgi edinmek veya söz açılmak fırsatı belirmiş olur ve bu da yakınlıktır." (Hume, 1986: 34). Nedensellik problemi, Berkeley'i hatırlatmaktadır. 17. yy'ın büyük bilimsel devrimini yaratan önemli etmenlerden birisi olan yeni bilimsel yöntemin kaydettiği olağanüstü büyük başarılar, nedensel zorunluluk inancını her geçen gün daha da güçlendirmişti. Berkeley ise, nedenselliğe dayalı bilimsel açıklamalara dahi meydan okumuş ve aralarında neden-sonuç ilişkisine dayalı bir ilişki olmadığını; bunun sadece hep o güne kadar o şekilde meydana geldiği için alışkanlıklara dayalı bir inanç olduğunu söylemişti. Hume da Berkeley'den farklı bir düşünceye sahip değildir. "Madenler ısıyla genleşir." önermesi, bilimde ıyıyı neden, genleşmeyi sonuç olarak görmektedir. Hume'a göre, böyle bir genellemeye, ne akılla ne de deneyle ulaşılabilir. Esasında, böyle bir genelleme, birbirinin tamamlayıcısı olan, olaylar arasında bir nedensellik ilişkisi olduğu inancı ile bu ilişkinin her zaman aynı kalacağı inancına dayanmaktadır. Aslında, neden sonuç ilişkisi diye bir şey yoktur; insanları bu yanılgıya götüren deneyimler sonucunda edinilen alışkanlıklardır:

Eğer birisi size arkadaşının Fransa'da olduğunu söylese ve siz ona bunu nereden biliyorsun diye sorarsanız; o kişi size "biliyorum çünkü..." diyerek bir nedenle gelecektir. Ondandır bir mektup aldığı söylemesi ya da daha önceden o kişinin Fransa planlarından bahsetmiş olması, kişiye inanması için bir nedendir. Ya da kimselerin olmadığı ıssız bir adada bir saat ya da elektronik bir alet bulursanız, o adada bir zamanlar birileri yaşamış çıkarımında bulunursunuz. Bütün bu olgu önermelerimiz neden sonuç ilişkisine bağlanmaktadır ve aralarındaki bu ilişki direk değil çıkarımsaldır (Hume, 2008: 12).

Hume'a göre, doğa kanunlarına götüren endüktif, yani tümevarımsal çıkarım hiçbir zaman akıl ve mantıkla temellendirilemez. Çünkü bu çıkarım, apriori önermelere sahip analitik bir çıkarım değildir. Yani kişi, çelişkiye düşmeden pekâlâ bu çıkarımın karşıtını da düşünebilir. Örneğin, şimdiye kadar bir kişinin gördüğü bütün kargaların kara olması, bundan sonra göreceği herhangi bir karganın da kara olmasını gerektirmez ya da şimdiye kadar güneşin doğmuş olması, yarın da doğacağını zorunlu kılmaz. Bunun için mantıksal bir zorunluluk yoktur. Şu halde, geleceğin geçmişe benzediği inancı, hiçbir mantıksal kanıta dayanmaz; salt alışkanlık ürünüdür (Öktem, 2004: 35).

Şu söylenebilir ki, Hume'un epistemolojisinde bilginim kaynağı olarak duyular görülür ve izlenimler algı için oldukça önemlidir. Berkeley de duyu verisinin ötesinde, algılayandan bağımsız bir nesnenin ya da tözün olmadığını belirtmişti ki bu da zaten idealizm ile sonuçlanmaktadır:

Sadece ideaların var olduğunun kabul edilmesi, eğer dış dünyaya ilişkin bütün bilginimiz görünüşte 'zihinde' olan duyumlardan geliyorsa, 'oradaki' bir şeyin duyularımıza tekâbül ettiğini nasıl bilebiliriz sorusuna yol açmaktadır. Şüpheli idealistlere göre, biz dış dünyanın bilgisine hiçbir şekilde sahip olamayız; sadece duyularımızın bilgisine sahibizdir. Berkeley ise, maddi gerçeklik düşüncesinin tutarsızlığını ve dayanaksızlığını belirterek, gerçekliğin özü bakımından zihinsel olduğunun bilinebileceğini ifade eder. Hume da, insan zihninden bağımsız olarak var olan maddi nesnelere rasyonel olarak kanıtlanamayacağını söyler ve çevremizdeki dünyaya şüpheli yaklaşmak yerine ona güvenir. Ona göre, maddi dünyanın varlığı kanıtlanamaz ama onun var olduğunu kabul etmek gerekir. Başka deyişle, Hume, dünyanın değil de aklın nasıl olduğunu göstermekte ve aklın iddialarından birçoğunun tümüyle yanlış olduğunu kanıtlamaya çalışmaktaydı (Maggee'den akt. Öktem, 2004, 42).

Locke, Berkeley ve Hume gibi bilginin doğuştan olmadığını savunan ampirist filozofların baş etmesi gereken bir sorun da soyut kavramlardır. Berkeley, *İnsan Bilgisinin İlkeleri Üzerine* isimli eserine de bu sorunla başlar. Berkeley, Locke'un aksine, soyut ideaları reddeder. Bu hususta Locke, zihnin, bütün teklerin ortak yönlerini temsil eden ve her teke özgü olanı dışarıda tutan bir soyutlama gücüne sahip olduğunu öne sürüyordu. Berkeley'e göre ise, soyut idealar varmış gibi görünüyorsa, bunun nedeni yalnızca sürekli kullanılmaları ve kendilerine alışılmış olmalarıdır. "Sözgelimi, bir üçgen genel ideasını oluşturmak- bu üçgen ne eğik, ne dik açılı, ne eşkenar, ne ikizkenar ne çeşitkenar olması, ancak bunların aynı zamanda tümü olması ve hiçbiri olmaması gerektiği için -zahmetli ve ustalık gerektiren bir iş değil midir?" (Berkeley, 1998: 23). Berkeley'e göre, genel bir terimin karşılığı olan

zihnimizdeki idea daima tikel ve özeldir. O halde, esasında bütün idealar tikelleştirilmiş tasarımlardır. Hume'a göre de, sadece tikeller algılanır ve idealaştırılabilecek tek şey tikellerdir. Soyutların izlenimleri yoktur; kişi ancak tek tek üçgenlerin ideasına sahiptir. Zihinlerde soyut bir üçgen ideası yoktur ve Hume bunu Berkeley'e benzer bir şekilde şöyle ifade eder: “ Birisine genel bir üçgen tasavvur etmesini söyleyin ki bu üçgenin belli bir uzunluğu ya açıları olmasın. Bunun mümkün olmadığını görünce, genel idealar konusundaki skolastik düşüncenin ne kadar saçma olduğunu göreceksiniz.” (Hume, 2008: 81).

Berkeley ve Hume arasındaki benzer bir başka nokta nitelikler meselesidir. Hatırlanacağı üzere, Locke birincil ve ikincil nitelikler arasında temel bir ayrım yapmış ve birincil nitelikleri cisme atfederken, ikincil niteliklerin algılayan zihne bağlı olduğunu söylemişti. Berkeley ise birincil niteliklerinden de ikincil niteliklerden farklı olmadığını söylemiş ve “Esse est percipi” düşüncesi ile tutarlılığını korumaktaydı. Renkler, sertlik, sıcaklık vb. nasıl onlar algılayan zihne bağlı ise uzam gibi Locke'un birincil nitelik olarak gördüğü nitelikler de algılayana bağlıdır. Hume da bu nitelikler hususunda Berkeley gibi düşünmektedir:

Modern araştırmacılar tarafından cisimlerin mesela katı, yumuşak, sıcak, soğuk, beyaz, siyah vb. gibi bütün duyusal nitelikleri, tamamıyla ikincil nitelikler olup cisimlerin kendilerinde var olmadıkları, tersine zihnin, hiçbir dış örneğini temsil etmeyen kavrayışları oldukları evrensel olarak kabul edilmiştir. Şimdi eğer bu, ikincil nitelikler üzerinde kabul ediliyorsa, uzam ve katılık gibi sözde birincil nitelikler için de kabul edilmelidir. Uzam ideası tamamıyla görme ve dokunma duyularıyla kazanılmıştır; şöyle ki eğer duyularla kavranan niteliklerin hepsi, cisimde değil de zihindeyse, aynı varlığı, tamamıyla duyusal idealar veya ikincil niteliklerin idealarına bağlı olan uzam ideasına da tatbik edilmeyi gerektir. Bir cismin uzam niteliğini anlamak için, rengini görmek, ya da sertliğini yumuşaklığını hissetmek durumundasınız. Bu sonuçtan kaçınmak için, birincil niteliklerin, soyutlama ile elde edildiklerini söylemekten başka çare yoktur. Fakat soyutlama da incelenince, saçma bir görüştür (Hume, 2008: 81).

Hume hakkında söylenebilecek son nokta kişisel kimlik ile alakalıdır. Hume kişideki “benlik” konseptini hangi izlenimin oluşturduğunu sorar. Burada “ben” ile kastedilen aslında zihinlerdir. Yoksa bir videoda ya da resimde görülen “ben” değil, cansız varlık olan “o” ifadesi temsil edilmektedir. Burada Hume'un benlik anlayışından bahsetmeye başlarken, onun anlayışının Descartes, Locke ve Berkeley'den farklı olduğunu söylemek gerekir. Descartes, açık ve seçik bir zihin ideasına sahip olunmadığını söyleyerek başlar. Fakat kişinin sahip olduğu benlik ya da zihin nosyonudur. Descartes, “Düşünüyorum, öyleyse varım.” derken,

devamlılığı olan bir “ben” den, düşünen bir öznenen bahsetmektedir. “Benlik” nosyonunu kabul ile başlar. Locke ve Berkeley de Descartes’in yolundan gitmişlerdir; Hume ise “benlik nedir?” sorusuna farklı bir yaklaşım sergiler. Hume, *A Treatise of Human Nature* isimli eserinde bu konuya bir bölüm ayırmıştır. Benliğin tek bir idea ya da izlenim olmadığını, aksine içinden “ideaların ve izlenimlerin gelip geçtiği bir tiyatro” gibi olduğunu söyler (Hume, 1896: 138). Hiçbir izlenim de sürekli ya da değişmez değildir. Hume, zaman içinde aynı kalan, değişmeyen benlik nosyonunu reddeder. Başka bir ifadeyle söylenirse, bütün idealar izlenimlerden gelmektedir. Bu yüzden de “benlik” ideası da izlenimlerden doğar. Fakat hiçbir izlenim zamana direnç gösteremez ve değişir. Bu nedenle de değişmeyen bir “benlik” ideası düşünülemez. Deneyimler ne kadar sorgulanırsa sorgulansın, geçici duygular, hisler, izlenimler dışında bir şey bulunamaz. Yani, benliği aracısız olarak algılamak mümkün değildir ve o sadece herhangi bir zaman diliminde yaşanan bir şeyle yani hafıza ile anlamlandırılabilir:

Ne zaman benliğimi, kendimi düşünsem, her seferinde belli bir zaman dilimine ait algılarım arasında bocalamaktan başka bir şey bulamıyorum. Bunlar, sıcaklık da olabilir soğuklukta, ışık da gölgede, sevgi veya nefret ya da acı veya haz. İçinde algım olmayan bir ben düşünemiyorum ve algı dışında bir şey de bulamıyorum (Hume, 1896:134).

SONUÇ

Bu çalışmada, Berkeley'in yaşadığı dönemden ve Berkeley'in bundan nasıl etkilendiğinden ve döneminin bazı genel özelliklerine nasıl karşı çıktığından bahsedildi. Her filozofu dönemi içerisinde anlamak ve değerlendirmek gerektiği için onu etkileyen iki önemli filozof olan Descartes ve Locke'un felsefelerinden ve Berkeley'in felsefesi ile olan ilişkisinden de bahsedildi. Çalışmanın diğer bölümünde ise, Berkeley felsefesinde algının nasıl gerçekleştiği ve algıyı etkileyen faktörler ayrıntılı bir şekilde verildikten sonra, çalışmanın son bölümünde Berkeley'in kendisinden sonraki filozoflara olan etkileri üzerinde duruldu. Burada, çağdaş felsefedeki ismi duyu verisi kuramları olan teorinin, aslında Berkeley felsefesine dayandığı söylenebilir. Algı ile ilgili üç temel ilkenin, Berkeley'in epistemolojisinde de duyu verisi kuramlarında da aynı olduğu söylenebilir. Ortak faktör ilkesi, gerçek algı, yanılsama ve halüsinasyonda aynı zihinsel işlemlerin olduğunu belirtmekteydi. Berkeley de, cisimlerin var olmadığını ve her şeyin algılanmaya bağlı olduğunu belirttiğinde, en temel argümanı farklı zamanlarda farklı algıların olması idi. Buna bağlı olarak birincil ve ikincil nitelikleri yok saymıştı. Burada yanılsama ve halüsinasyonun, gerçeğe uygun algıdan farklı olduğunu söyleseydi, felsefesinin temel noktası sarsılmış olacaktı ama o, bunları gerçeğe uygun algıdan ayırmadı ve idealizme ulaştı. Aynı şekilde fenomenal ilkenin de Berkeley epistemolojisindeki tutarlılığı görülebilir. Algı, bilinci yani algılayan bir zihni gerektirir ve algı ideaların bir araya gelmesi ile oluşur. Son olarak, Berkeley'in temsil ilkesini reddetmesi de oldukça anlamlıdır çünkü en temel nokta olan maddenin varlığını kabul etme hususunda, bu ilke ile Berkeley epistemolojisi ayrılır.

Daha önce de belirtildiği üzere, Berkeley'in bilgi felsefesinin oluşmasındaki temel motivasyon yaşadığı dönem yani 17. yy'dır. Dindar bir kişiliğe sahip olan ve hatta piskopos olan bir filozof için, dönemin getirdiklerine karşı çıkmak ve bir şeyleri değiştirmeye çalışmak çok da şaşılacak bir durum değildir. 17. yy düşünülürse, bu dönem felsefede büyük bir önem arz etmekte ve modern felsefenin başlangıcı kabul edilmektedir. Bilimin gelişmesi, düşünce dünyasını da etkilemiş ve düşünce dünyasının yön değiştirmesine neden olmuştur. Önce materyalizm yükselmiş, Descartes ile rasyonalist felsefe parlamış, fakat bu durum Berkeley'i ateizm, sapkınlık, maddecilikten dolayı ahlak bozukluğu vb. hususunda endişelendirmiştir. Berkeley'in, bu sorunlardan kurtulmak için çözümü maddi dünyayı reddetmek olarak görmesi, aslında oldukça radikal ve cesurca bir çözümdür. Berkeley, immateryalist felsefesi

ile hem ateizm probleminde çözüm bulacak; hem de Descartes'in ortaya koyduğu ama tam olarak çözemediği ruh-beden ikilemine de kökten çözüm getirecektir. Berkeley'in immateryalist ya da idealist felsefesi, o felsefesinin beraberinde getirdiği sorunları çözebilirse oldukça başarılı bir çözüm olabilir. Nitelikler gibi birçok noktada değişik bakış açısı kazandırması ve onlara tatmin edici açıklamaları bu konudaki başarısını göstermekte ise de, felsefesinin çözüm noktası olan Tanrı sorunu, tam olarak tatmin edici değil gibi görünmektedir çünkü eserlerinde Tanrı ve insan algısı arasında net bir ayırım ve açıklık mevcut değildir.

Berkeley felsefesinin oluşmasındaki temel motivasyonun, dönemin özellikleri olduğunu söyledikten sonra, Rene Descartes ve John Locke'un, Berkeley üzerindeki etkilerinden bahsetmemek Berkeley felsefesini eksik bırakır. Ateizm ve septisizm, Berkeley'in sevmediği ifadelerdir. Septisizm denince de akıllara Descartes'in gelmesi doğaldır. Fakat Descartes'in septisizmini, Berkeley'in eleştirdiği düşünülemez çünkü Descartes, septisizmi ya da şüpheyi sadece metot olarak kullanmıştır ve bu onu, Tanrı'ya götürmüştür. Berkeley'in Descartes'te eleştirdiği, ruh beden düalizmidir. Berkeley'in ifadesi ile hem zihnin hem maddenin var olma durumudur ki Berkeley bunu kabul etmez. İdeaların maddenin bir yansıması olduğu fikri gerçekten de açıklaması zor bir fikirdir. Özlerinin farklı olması birbirlerini nasıl etkiledikleri konusunda sorun oluşturur. Gerçekten de Berkeley'in burada sunduğu çözüm akıllıcadır. Aradan maddi varlık çıkarılıp, algının sadece zihin ve idealar arasında olduğu söylendiğinde, herhangi bir öz çatışması olmaz. Maddi varlık konusunda, Descartes çizgisinden giden bir diğer filozof John Locke'tur. Cismin varlığı konusunda Descartes ile benzer fikirde olsalar da Locke öz konusunda Descartes'ten ayrılır ve daha önce belirtildiği gibi, bu özün ne olduğunu bilmediğini söyler. Berkeley, bu bilinmezlik konusunda da takılır ve bilinmemesinin nedeninin olmaması olduğu belirtir.

Berkeley'in algı teorisine bakıldığında, duyu organları, özellikle görme hususunda söyledikleri gerçekten çarpıcıdır ve bilime meydan okumaktadır. Optik bilimini reddetmesi gerçekten cesurcadır. Deneyim - alışanlık ilişkisi ile görmeyi açıklaması, kurmak istediği sisteme tam da oturmaktadır ve Berkeley, bu sistemde maddi varlığa ihtiyaç duymaz. Algının gerçekleşmesi için gereken cisim değil idealar ve zihindir. Bunun sonucu olan Berkeley'e göre "var olmak, algılanmaktır." mottosu ile Berkeley çoğunlukla yanlış anlaşılmalıdır. Son bir kez belirtmelidir ki Berkeley, algılanmayan bir şeyin yok olduğunu düşünmez çünkü Tanrı algılamaya devam etmektedir. Bu aslında benzer durumlar oluştuğunda, zihinlerin benzer algı içeriklerine sahip olmasını da açıklar. Örneğin, aynı odada benzer müzik aletinden aynı ses geldiğinde farklı kişilerin işittiği sesler farklı değildir. Burada, aktif ve pasif idealar

kavramları devreye girer. Kişiyeye bağılı olanlar aktif idealardır. Bunları kişi yönetir. Kişinin gözlerini kapadığında, istediğı şeyi hayal etmesi buna örnektir ve başkasının hayalleri ile içerik benzer olmak durumunda değildir. Diğer bir taraftan, kişinin kontrolü dışında idealar vardır ki bunların yaratıcısı Tanrı'dır. Bu idealar zihinlere kişinin kontrolü dışında gelir. Pasif idealar aslında önemli bir göreve hizmet etmektedir. Pasif idealar sayesinde, insanlar birbirleri ile anlaşmakta, evrende tahmin edilebilir bir düzen oluşmaktadır. Bu da aslında Tanrı'nın insanlara sunduğı bir olanaktır. Böylece, bilgi birikmiş olarak ilerlemektedir. Benzer şartlarda benzer sonuçlara ulaşmak, insanoğlunu günlük hayatında ona yardım edecek genellemelere götürmüştür ama Berkeley'e göre, bunu maddi varlığa ve bilime dayandırmak yanlıştır. Burada, Tanrı'nın idealarına gelen en büyük eleştiri, kötülük problemidir. Herhalde, kimse evrende kötülüğün olmadığını düşünmez. Hastalıklardan doğal afetlere kadar birçok kötülük, kişinin kontrolü dışındadır; bunların yaratıcısı da öyle görünüyor ki Tanrı'dır. Bu düşünce tarzının Tanrı'yı kötüleştirdiğı düşünülemez çünkü Berkeley de kötülüğün, büyük sistemin işleme ve iyiliğın anlamlı olması için gerekli olduğu fikrindedir. Yine de, daha önce belirtildiğı gibi, aktif ve pasif idealar arasındaki ayırım ve ilişki konusunda Berkeley, okuyucularını daha kapsamlı bir şekilde aydınlatabilirdi.

Berkeley'in maddi tözü reddetmesinde kullandığı argümanlardan birisi, birincil ve ikincil niteliklerdir. Çalışmada John Locke'un nitelikler probleminin, Berkeley için hareket noktası olduğu söylenmişti. Locke birincil ve ikincil nitelikler arasında ayırma gitmektedir. Birincil ve ikincil nitelikler arasındaki temel fark, algılayan zihinden bağımsız olma durumudur. Birincil nitelikler, gerçekte cisimlerin oylum, şekil, yapısı ve hareketleri ile ilgili iken; ikincil nitelikler renk, koku, tat, ses ve doku ile ilgilidir. Berkeley ise, Locke ile aynı görüşte değildir. Berkeley, "görme duyusu ile ışıktan, renklerden, şekillerden; işitme duyusu ile seslerden; tatma duyusu ile tatlardan; koklama duyusu ile kokulardan; dokunma duyusu ile dokunabilir niteliklerden başka bir şeyi doğrudan algılayamayız". O zaman "duyulur niteliklerin tümünü ortadan kaldırırsanız, ortada duyulur bir şey kalmaz ve duyulur şeyler, duyulur niteliklerin bileşiminden başka bir şey değildir." der (Berkeley, 1984: 13). Bu ifade şu anlama gelmektedir: Berkeley, algının oluşabilmesi için zihnin gerekliliğini vurgulamaktadır. Dış dünyada kendi başına var olabilen, algılanmasa da varlığı sürdürebilen nitelikler ya da onların oluşturduğu cisimler yoktur. Berkeley burada sıcaklık örneğini veriyordu ve sıcaklık ile haz arasında benzerlikle sıcaklığın da cisme değil, onu algılayan zihne bağılı olduğu söylüyordu. Bu ilişki gerçekten akıllıcadır çünkü hazzın algılayan bir zihin olmaksızın var olabileceğini akli başında çoğu insan kabul etmez. Başka bir açıklama ise farklı sıcaklıktaki iki eli, aynı sıcaklıktaki suya sokmak ile ilgiliydi. Aynı su bir ele sıcak diğer

ele soğuk ya da ılık geliyorsa, Berkeley, sıcaklık suda değildir ve algılayan zihne bağımlıdır, der. Bu sonuç ise, hızlı ulaşılmış ve kesinliği şüpheli bir sonuç olabilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta acaba sıcaklık yok diyerek oradan da maddenin inkârına mı gitmek yoksa sıcaklığa yüklenen anlamın zihin olmaksızın var olamayacağı mı? Tabii bir el sıcak bir el soğuk iken aynı sıcaklıktaki suya eller değiştirildiğinde, ellerdeki sinirlerden beyne aynı suyla ilgili farklı sinyallerin gitmesi de düşünülmesi gereken bir durumdur. Bu durumda, öyle görünüyor ki suya sıcaklık özelliği yüklemek mantıksız oluyor çünkü değişken olan eller olmuş oluyor. Yani Berkeley böyle söylüyor ve bunun algıdan bağımsız olamayacağını iddia ediyor. Söylediği iddia doğru olabilir ama maddenin ya da sıcaklığın inkârı konusunda yeterli değildir. Çünkü şöyle düşünülebilir: maddede de ellerde de bir sıcaklık olduğu var sayılırsa ki bilim böyle öngörüyor bir el sıcak diğer el soğuk iken, aynı sıcaklıktaki suya eller sokulduğunda farklı his vermesi vücuttaki sıcaklık ile suyun sıcaklığının etkileşimi sonucu olabilir. Diyelim ki su sıcak. Ellerden birisi sıcak ise, iki sıcaklığın birleşmesi sonucu kişide sıcaklık hissi oluşacaktır ama diğer elin soğuk olduğu düşünülürse, sıcak ile soğukun birleşmesi sonucu ılıklık olabilir ve bu durumda, maddede sıcaklık yoktur demek için Berkeley'in örnekleri yeterli görünmüyor.

Çağdaş felsefede, Russell ve çağdaş fenomenalizmin kurucusu olan Hume çalışmadaki son kısımdır. Russell, her ne kadar duyu verisi kuramlarını desteklese de, dolaylı realizmi desteklediği için Berkeley'den ayrılır. Yine de, duyu deneyimleri ile direk edinilen şeylerden cisimlerin algısı çıkarımla edinilir dediği için, algı oluşumunda benzer süreçleri takip etmiş ama ulaştığı sonuç farklı olmuştur. Hume ise, Berkeley ile birçok noktada benzerlik gösterir. Hem Berkeley hem Hume için bilginin kaynağı deneydir. Berkeley ve Hume arasındaki algı anlayışları benzer olsa da, onların terimlere yükledikleri anlam farklıdır. Zihinsel içeriklere Berkeley idea derken, Hume hepsine algı der. Hume'daki dış deney ve iç deney ile edinilen izlenimler, Berkeley epistemolojisinde idea'ya benzemektedir. Hume'un idea olarak tanımladığı, izlenime göre daha soluktur ve izlenim olmadan idea olmaz. Hume'daki idea, Berkeley'deki hayal açıklamasına benzemektedir. İdea ya da izlenimlerin meydana gelmesinde, hem Berkeley'de hem de Hume'da nedensellik kabul görmez. İki idea bugüne kadar hep ardı ardına meydana geldiyse bu birbirlerine neden oldukları için değil, alışkanlık sonucudur. İki filozof da bilime meydan okumaktadır. Bir başka felsefi problem ise, genel soyut idealardır. İki filozof da bunu reddeder ve tikellerin varlığını savunur. Berkeley, herhangi bir üçgenin tüm üçgenlerde farklı olarak, genel bir üçgen algısının düşünülmesinin mümkün olmadığını söylerken, ampirist bir yöntemle hareket etmekte ve bunu kendi zihni ile

hayal etmesinin mümkün olmadığını söylemektedir. Son olarak, Hume ile Berkeley arasındaki fark benlik nosyonudur. Hume'a göre, zaman içinde aynı kalan, değişmeyen bir benlik nosyonu yoktur.

Çalışmayı bitirirken George Berkeley'in felsefe tarihindeki önemini bir kez daha vurgulamak gerekir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

- **BERKELEY**, George (1752). “Alciphron: or, the Minute Philosopher”, **Berkeley Philosophical Writings**, (Ed. Clarke, Desmond, M.), 1 Baskı, UK: Cambridge University Press.
- **BERKELEY**, George (1984). **Hylas ile Philonous Arasındaki Üç Konuşma**, (Çev. Sel, K. Sahir), 1.Baskı, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- **BERKELEY**, George (2007). **The Principles of Human Knowledge**, <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/berkeley1710.pdf>, (28 Haziran 2016).
- **BERKELEY**, George (1747). “Siris: A Chain of Philosophical Reflexions and Inquiries Concerning the Virtues of Tar-Water, and Divers Other Subjects Connected Together and Arising One from Another”, **Berkeley Philosophical Writings**, (Ed. Clarke, Desmond, M.), 1. Baskı, UK: Cambridge University Press.
- **BERKELEY**, George (2003). **Yeni Bir Algı Teorisi**, (Çev. Ergün, Ertuğ), 1. Baskı, Ankara: Yeryüzü Yayınları.
- **BERKELEY**, George (1996). **Three Dialogues between Hylas and Philonous**, <http://selfpace.uconn.edu/class/percep/BerkeleyThreeDialogues.pdf>, (28 Haziran 2014).
- **BERKELEY**, George (2002). **An Essay towards a New Theory of Vision**. <http://www.maths.tcd.ie/~dwilkins/Berkeley/Vision/1732B/Vision.pdf> (20 Haziran 2014).

İkincil Kaynaklar

- **AÇIKÖZ**, Hacı Mustafa (2003). **Berkeley ve İmmateryalist Metafiziği**, 1. Baskı, Ankara: Elis.
- **AUDI**, Robert (2005). **Epistemology: A Contemporary Introduction to the Theory of Knowledge**, 3. Baskı, London: Routledge.
- **CEVİZCİ**, Ahmet (2012). **Onyedinci Yüzyıl Felsefe Tarihi**, 4. Baskı, Bursa: Asa.
- **CHILD**, William (1994). **Causality, Interpretation and The Mind**, 1. Baskı, Oxford: Oxford University Press.
- **ÇETİN**, İsmail (1995). **John Locke’da Tanrı Anlayışı**, 3. Baskı, Ankara: Vadi Yayınları.
- **COPELSTON**, Frederick (1964). **A History of Philosophy: Modern Philosophy**. Vol. 5, Bölüm II. New York: Image Books.
- **DENKEL**, Arda (2011). **Bilginin Temelleri**, 2. Baskı, İstanbul: Doruk Yayınevi.

- **DESCARTES**, Rene (2007). **Meditasyonlar**, (Çev. Birkan, İsmet), 2. Baskı, İstanbul: Bilgesu Yayıncılık.
- **DESCARTES**, Rene (2013). **Metafizik Üzerine Düşünceler**, (Çev. Dürüşken, Çiğdem), 1. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- **DOUGLAS**, Arner, G. (1972). **Perception, Reason and Knowledge: An Introduction to Epistemology**. London: Scott, Foresman and Company.
- **ERGAT**, Emir Ali (2008). **Felsefede Dil, Düşünce ve Varlık İlişkisi**, 1. Baskı, İstanbul: Birey Yayınları.
- **GÖKBERK**, Macit (1993). **Felsefe Tarihi**, 7. Baskı, İstanbul: Remzi Yayınevi.
- **FISH**, William (2010). **Philosophy of Perception A Contemporary Introduction**, 1. Baskı, New York: Routledge.
- **FOGELIN**, Robert, J. (2005). **Berkeley and The Principles of Human Knowledge**, 1. Baskı, New York: Routledge.
- **İMAMOĞLU**, Tuncay (2014). **Bir Tanrı Kanıtlanması Olarak Berkeley İdealizmi**, 1. Baskı, İstanbul: İz Yayıncılık.
- **LOCKE**, John (2004). **İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme**, (Çev. Hacıdakiroğlu, Vehbi), 2. Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- **PAPPAS**, George S. (1987). “Berkeley and Immediate Perception”, **Essays on the Philosophy of George Berkeley**, (Ed. Sosa, Ernest), 7. Baskı, Hollanda: Reidel Publishing Company.
- **ROBERTS**, John Russell (2007). **A Metaphysics for the Mob**, 1. Baskı, New York: Oxford University Press.
- **SCHWARTZ**, Robert (1995). “Seeing Distance From a Berkeleyian Perspective”, **Berkeley’s Metaphysics**, (Ed. Muehlmann, Robert, G.), 1. Baskı, Pennsylvania: The Pennsylvania State University Press.

İnternet Kaynakları

- **BOR**, İbrahim (2011). “John Locke Epistemolojisinde Bilgi ve İman”, **Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, 2011, Vol 13, Sayı 24, 35-51, <http://sakarya.dergipark.gov.tr/download/article-file/191858>, (24 Ağustos 2016).
- **BRAUND**, Michael James (2007). “The Indirect Perception of Distance: Interpretive Complexities in Berkeley’s Theory of Vision”, **Kritike**, 2007, Vol 1, Sayı 2, 49-64, http://www.kritike.org/journal/issue_2/braund_december2007.pdf, (25 Ekim 2014).
- **BRAVO**, Hamdi (Tarih Yok). **Locke ve Berkeley’de Birincil ve İkincil Nitelikler Meselesi**, <http://www.flisdergisi.com/sayi5/59-80.pdf>, (03 Temmuz 2015).

- **CAREY**, Rosalind. "Russell's Metaphysics", **The Internet Encyclopedia of Philosophy**, ISSN 2161-0002, <http://www.iep.utm.edu/russ-met/>, (15 Şubat 2017).
- **ÇİÇEKDAĞI**, Caner (2007). "Berkeley'in Hylas ile Philonous Arasında Üç Konuşma Metni Üzerine Bir değerlendirme", **Kaygı : Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi**, 2007, Sayı 9, 187-211, <http://kutuphane.dogus.edu.tr/makale/13034251/2007/sayi9/M0004062.pdf>, (14 Temmuz 2015).
- **GÜRLEYÜK**, Eren (2013). **On Sekizinci Asrın En Filozof Katili: George Berkeley**, <http://blog.radikal.com.tr/felsefe/on-sekizinci-asrin-en-filozof-katili-george-berkeley-13674>, (22 Kasım, 2016).
- **GRUSH**, Rick (2000). **Berkeley George**, http://mind.ucsd.edu/syllabi/99_00/Empiricism/Readings/Encyc_Phil/Berkeley.html, (02 Kasım 2014).
- **HUEMER**, Michael (2011). "Sense Data", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy** (Ed. Edward, N. Z.), <http://plato.stanford.edu/entries/sense-data/> (8 Temmuz 2014).
- **HUME**, David (1986). **A Treatise of Human Nature**, <https://people.rit.edu/wlrgsh/HumeTreatise.pdf>, (15 Şubat 2017).
- **HUME**, David (1986). **İnsan Zihni Üzerine Bir Araştırma**, www.kitapso.com/kitaplar/.../David%20Hume%20-%20İnsan%20Zihni%20Üzerine.pdf, (15 Şubat 2017).
- **HUME**, David (2008). **Enquiry Concerning Human Understanding**, <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/hume1748.pdf>, (15 Şubat 2017).
- **LANGTON**, Rae (2005). **Descartes'in Meditasyonlar'ına Bir Çalışma Rehberi**, <http://www.acikders.org.tr/file.php/110/calismamateryalleri.pdf>, (23 Ağustos 2016).
- **KURT**, Smith (2014). **Descartes' Theory of Ideas**, <http://plato.stanford.edu/entries/descartes-ideas/#thoughts>, (23 Ağustos 2016).
- **MABBOTT**, J.D. (1931). **The Place of God in Berkeley's Philosophy**, <http://www.jstor.org/stable/3745409>, (13 Mayıs 2016).
- **NIZAMIS**, Khristos (2013). **On Berkeley's Critique of Locke's Distinction Between Primary and Secondary Qualities**, [file:///C:/Users/sukran%20can/Downloads/K._Nizamis_On_Berkeleys_Critique_of_Locke.p](file:///C:/Users/sukran%20can/Downloads/K._Nizamis_On_Berkeleys_Critique_of_Locke.pdf)
[df](file:///C:/Users/sukran%20can/Downloads/K._Nizamis_On_Berkeleys_Critique_of_Locke.pdf), (29 Haziran 2015).
- **NEWMAN**, Lex (2014). **Descartes' Epistemology**, <http://plato.stanford.edu/entries/descartes-epistemology>, (23 Ağustos 2016).

- **ÖKTEM**, Ülker (2003). "John Locke ve George Berkeley'in Kesin Bilgi Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Vol 43, Sayı 2, 133-149, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/1010/12257.pdf> (24 Ağustos 2016).
- **ÖKTEM**, Ülker (2004). "David Hume ve Immanuel Kant'ın Kesin Bilgi Anlayışı", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Vol 44, Sayı 2, 29-55, dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/26/916/11413.pdf, (15 Şubat 2017).
- **Sparknotes Editörleri** (Tarih Yok). **SparkNote on Essay Concerning Human Understanding**, <http://www.sparknotes.com/philosophy/lockeessay/section5.rhtml>, (23 Ağustos 2016).
- **SUKJAE**, Lee (2014). "Occasionalism", **The Stanford Encyclopedia of Philosophy**, (Bahar 2014 Baskısı), (Ed. Zalta, Edward N), <http://plato.stanford.edu/archives/spr2014/entries/occasionalism>, (30 Haziran 2016).
- **YOLCU**, Çiğdem (Tarih Yok). **Birincil ve İkincil İdelerin Kaynağı Nedir?**, https://www.academia.edu/7673052/Locketa_birincil_ve_ikincil_nitelikler, (07 Temmuz 2015).

 <p>KONYA</p>	<p>T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü</p>	 <p>NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ</p>
--	--	---

ÖZGEÇMİŞ

1986 yılında Konya’da doğdu. Atatürk Anadolu Öğretmen Lisesinden (Konya) 2004 yılında, Boğaziçi Üniversitesi İngilizce Öğretmenliği Bölümünden (İstanbul) 2014 yılında mezun oldu. Şu anda İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Yabancı Diller Yüksekokulu’nda okutman olarak çalışmaktadır. Evlidir.

